

FOC

Festes del Foc

Edita

AC Falla Penya El Mocador

Coordinació

Rosa Benet

Anna Lluesma

Miguel Arraiz

Traduccions

Júlia Aliaga

Maquetació

Yogur de Fresa

Libret digital

fallaelmocador.org/mocador-25

Depòsit legal

V-214-2011

El llibre ha participat en la convocatòria dels premis de la Generalitat per a la promoció de l'ús del valencià de l'any 2025.

La nostra llengua ha estat revisada i estimada pel Gabinet de Promoció del Valencià de l'Ajuntament de Sagunt. @avivasagunt (AVIVA Sagunt).

L'AC Falla Penya El Mocador és orgullós membre fundador de la Federació de les Lletres Falleres i la Federació de Falles I+E, Innovadores i Experimentals.

L'AC Falla Penya El Mocador no es fa responsable de les opinions expressades pels seus col·laboradors i col·laboradores.

Està prohibida la reproducció total o parcial d'aquest llibre o el seu contingut, qualsevol que siga el suport, sense el consentiment exprés dels autors.

Accessibilitat: El llibret a l'abast de tothom

L'AC Falla Penya el Mocador treballa per millorar l'accés a la informació de totes les persones amb diversitat funcional i amb aquest objectiu s'ofereixen diferents recursos de suport a l'accessibilitat del llibret, donant resposta a les necessitats puntuals de totes les persones.

Així mateix, disposem de materials adequats perquè totes i tots puguem ser particeps del nostre llibret.

Àudiollibre

Utilitzem la Intel·ligència Artificial per adaptar el llibret a persones amb diversitat funcional. Llibret digital obert, multimodal, accessible i de senzilla usabilitat.

Llibret digital
fallaelmocador.org/mocador-25

Àudiollibre
fallaelmocador.org/accessible-25

Pròleg

Miguel
Arraiz

Arquitecte

Foc

Construir per a destruir
Dissenyar per a la memòria
Crear una bellesa que prompte desapareixerà
Ser conscients que no perdurà

Construir per a somiar
Dissenyar per pur plaer
Crear una bellesa que els ulls volen atrapar
Ser conscients que el present no tornarà mai

Construir per a créixer
Dissenyar per a regalar
Crear una bellesa que fins i tot ningú sap apreciar
Ser conscients que el passat sempre ens acompanyarà

S'inicia el ritual, és l'hora de l'adeu
Lentament com si no es volguera acomiadar
pensem que encara és possible un altre final
Però prompte l'inevitable s'obri camí, ja no hi ha marxa enrere

La memòria i els records d'allò que fou
s'amunteguen al nostre cap
Arriba el clímax que és bellesa
I després d'ell un lent morir fins a desaparéixer

Quan ja no queda res
Quan l'absència ens recorda allò que fou
Naixem i morim una altra vegada

Convençuts que la nostra història està fundada en sòlids pilars, en realitat som el que recordem ser, som la nostra pròpia memòria, la interpretació del nostre passat.

La nostra vinculació al foc com a element renovador any rere any ens defineix, el foc és el fil conductor que traspasa generacions. Però al seu torn el foc destrueix, consumeix, torna tot immaterial. No permet que la nostra història pugui ser reinterpretada per les futures generacions, ens desconnecta d'elles.

«Que les generacions futures ens perdonen. Som la gran nació desmemoriada, vagant pel cosmos sense saber el que vam ser, el que vam poder ser o somiàrem. Ara són cendres allò que hauria d'inspirar els joves a guiar la nació».

Washington Fajardo, president del Patrimoni Cultural Rio de Janeiro després de l'incendi del museu Nacional del Brasil.

La vital importància de no deixar que el nostre passat acabi consumit, abandonat, per focs que no cremen però que són igual de destructius. Qui menysprea el passat està condemnat a errar en el futur.

Quan només queden cendres, serà massa tard. Seran les cendres de la nostra memòria que amb un simple bufit desapareixeran.

L'ús del foc ens distingeix de la resta d'animals. Enfrontar-nos a eixa màgia incandescent, intentar sotmetre alguna cosa que en qualsevol moment pot tornar-se incontrolable, ens recorda a cada moment l'efímer de la nostra existència i aprofundeix en la necessitat constant de renovació. Domar-lo i sentir tota la seua energia és el fil conductor d'aquesta exposició: les festivitats del foc.

El foc és l'element de la naturalesa que més ha fascinat l'ésser humà al llarg de la història, tant en l'àmbit místic com en el religiós. Eix central d'innombrables celebracions al món, el significat de cada foc ha sigut i continua sent un enigma de gran interès per a filòsofs, etnòlegs i curiosos.

Aquest volum dedicat al FOC conté una recopilació d'articles inèdits de les festes del foc més rellevants a nivell mundial, nacional, autonòmic i saguntí, amb la col·laboració en les autories dels textos de persones destacables al món de les diferents celebracions. A més d'un recull de fotografies mai abans publicades.

Aquestes celebracions se succeeixen al compàs del Sol, que en els seus diferents solsticis marca un ritme que il·lumina fins a l'últim racó del planeta i ens uneix en un ritual al seu voltant. Un cicle que no té ni inici ni final. Un foc que crea tant com destrueix.

---

004 **Pròleg**
Miguel Arraiz
Arquitecte

Japó

014 **Nozawa i Oniyo**
Juan José Muñoz
Presidència Associació Cultural Valenciana
del Japó (Generalitat Valenciana)

Itàlia

020 **La Focara de Novoli**
Manuel V. Vilanova
Xarxa Teatre

Suïssa

026 **Chienbäse**
Guido Fuhrer
IG Chienbäse Liestal

Grècia

034 **Roukotepolemos**
Konstantinos Anagnostou
Fotògraf

Alemanya

038 **Osterfeuer**
Katrin Bauer
Thomas Leßmann
Institut LVR d'Estudis Regionals i Història Regional

Alemanya

046 **Walpurgis**
Thomas Moritz
Informació turística de Goslar

Estats Units

054 **Burning Man**
Elisa Rodríguez
Arquitecta / Urbanista

Índia

062 **Dussehra**
Anumeha Kumari
Fotògraf

Regne Unit

068 Lewes Bonfire

Luke Brown

Nevill juvenile Bonfire Society

Regne Unit

072 Burning the Clocks

Dan Lake

Director de producció de Burning the Clocks

Sarah Parsons

Directora de projecte de Burning the Clocks 2019-2022

Robert Batson

Productor executiu de Same Sky

Les (Lleida)

082 Falles del Pirineu

Ester Sirat

Associació Halhes de Les

Oscsa (Oscsa)

094 Falles de Saünc

Associació Vítor Mayorga

Castelo (Lugo)

098 Queima das fachas

Xavier Viana

Antropòleg. Investigador independent

Manuel Fidalgo

President de l'Associació As Fachas

Mayorga (Valladolid)

106 Vítor Mayorga

Associació Vítor Mayorga

Zalamea la Real (Huelva)

112 Les Candeles

José Manuel Vázquez Lazo

Historiador i investigador

Arxiver Municipal de Zalamea la Real

Jarandilla de la Vera (Càceres)

126 Los Escobazos

Almudena Pérez

Tècnic de Turisme

CI Museu de «Los Escobazos»

Guia Oficial de Turisme GA-5756

-
- 130 **Virgen de los Rondeles**
Francisco Flores
Presidència de l'Associació d'Amics de «Los Rondeles»
-
- 136 **Fia-Faia**
Lluís Casas
Alcalde de l' Ajuntament de Bagà
-
- 144 **Sant Antoni**
A. C. Confraria de la Santantonà de la Vila de Forcall
-
- 156 **Dia de la Foguera**
Javier Català
Regidor de cultura de l'Ajuntament de Canals
-
- 160 **La Matxà**
Josep Miquel Ribés
Regidor de Cultura de Vilanova d'Alcolea
-
- 170 **Nit Màgica**
Manuel V. Vilanova
Xarxa Teatre
-
- 178 **Les Falles**
Javier Mozas
Associació d'Estudis Fallers i delegat d'Arxiu i Biblioteca de la JCF
-
- 186 **Fogueres d'Alacant**
Juan Carlos Vizcaíno
Escriptor i divulgador cinematogràfic
Ajuntament d'Alacant
-

Paterna (València)

196 **La Cordà**

Francisco Javier Andreu

Assessor d'Alcaldia de Paterna

Onil (Alacant)

206 **Fatxos d'Onil**

David Pons

Ajuntament d'Onil

Oficina d'Informació Turística

Sagunt

216 **Sagunt, Foc
i Patrimoni**

Conxa Cardo

Catedràtica en Història

Sagunt

224 **Sagunt, Foc
i Correfoc**

Cristina Rodríguez

Presidència de La Diabòlica de Morvedre

Sagunt

230 **Sagunt, Foc
i Festa**

Jesús Soriano

Taverna de la Serp (Sagunt)

Sagunt

243 **Sagunt, Foc
i Educació**

Albert Ferrer

Professor de filosofia

IES Clot del Moro de Sagunt

Sagunt

250 **Sagunt, Foc i Roma**

Maria Pilar Ferriol

Catèdrica de Llatí IES Clot del Moro de Sagunt

---

256 **Epíleg**

Jose Francisco Carsí

Dissenyador gràfic

i estudiós de les festes del foc

**Inter-
nacio-
nal**

Nozawa i Oniyo

Juan José
Muñoz

Presidència Associació
Cultural Valenciana del Japó
(Generalitat Valenciana)

**Les festes
del foc són
una part
essencial de la
rica tradició
cultural del Japó,
on el foc no sols
és un element
natural,
sinó un mitjà
de connexió
entre els éssers
humans,**

la naturalesa i les deïtats.

Dues de les celebracions més emblemàtiques i representatives d'aquesta mena de festivitats són el **Festival del Foc de Nozawaonsen** (野沢温泉の道祖神祭り, Nozawaonsen no *dōsojin* matsuri) i el **Festival Oniyo o «Nit del dimoni de foc»** del santuari Daizenji (大善寺玉垂宮の鬼夜, Daizenji tamataregū no kiyo). Totes dues festes, encara que distintes a l'origen, ubicació i rituals, comparteixen l'ús simbòlic del foc per a purificar, protegir i exorcitzar, i són exemple de com el foc en la cultura japonesa es converteix en un mitjà per a equilibrar allò humà amb allò diví.

El Festival del Foc de Nozawaonsen: tradició i comunitat

El Festival del Foc de Nozawaonsen és una de les festes del foc més espectaculars del Japó. Celebrada cada 15 de gener al poble de Nozawaonsen (野沢温泉村, Nozawaonsen-mura), a la prefectura de Nagano, forma part d'una cultura nacional d'honrar les deïtats populars, particularment els *dōsojin* o deïtats ancestrals dels camins, que protegeixen viatgers, pelegrins, llogarets i individus en «etapes de transició» d'epidèmies i esperits malignes.

El festival dura tres dies, de manera que l'element més important és la batalla entre dos grups d'edat d'una banda i la resta d'habitants del poble per una altra, per a cremar un santuari de fusta de tres pisos (anomenat *shadan*) en la nit del 15 de gener. No és segur quan va començar el festival, però els registres de 1863 suggereixen que ja estava ben establert per a llavors.

El festival està organitzat pels homes del poble que tinguen 40, 41 o 42 anys; per tant, hi ha un període de tres anys en què cada vilatà està estretament involucrat en el festival. Estan dirigits per un mestre fuster triat per la seua experiència. L'altre grup complementari són els homes de 25 anys. Les edats de 42 i 25 anys són edats «desafortunades», o edats on es necessita neteja espiritual, i reben el nom de *yakudoshi*. La participació en l'esdeveniment és un ritu de pas obligatori per a tots

els homes que viuen al poble, independentment de si hi van nàixer, i també és una manera de crear vincles i relacions.

La fusta que formarà el *shadan* es tria, curta i baixa, de la muntanya al poble durant la tardor anterior pels *yakudoshi*. Troncs de 20 metres de llarg són arrossegats des de l'àrea d'esquí d'Hikage a través del poble, el 13 de gener.

El *shadan* es construeix durant el dia 14 i fins a la vesprada del 15. Amb 10 m d'alt i 8 m d'ample, la construcció pot ser perillosa, per la qual cosa el treball es du a terme en silenci i sense beure. No s'utilitzen claus o cables en la construcció, i la construcció és exactament la mateixa cada any.

A les set de la vesprada els representants es reuneixen per a encendre una foguera colpejant un antic pedrenyal, emprat durant generacions. Canten sobre els *dōsojin* mentre beuen grans quantitats de sake. La foguera s'usa per a encendre torxes fetes de manolls de sarments secs, i la processó es dirigeix al *shadan* a les vuit.

Al voltant de les 8.30, la processó arriba a la seua destinació i les grans torxes s'utilitzen per a encendre una nova foguera, amb la qual s'encenen altres torxes més manejables, que s'utilitzen per a atacar el *shadan* per tots els habitants del poble, colpejant amb elles els *yakudoshi* de 25 anys, estacionats al peu *shadan*, els quals usen la força física per a previndre els atacs, mentre els *yakudoshi* de 42 anys estan asseguts a la part alta del *shadan*, animant amb càntics que el cremen. Si els atacs no aconseguen calar foc a l'estructura després d'una a dues hores, els *yakudoshi* abandonen l'estructura i contribueixen a cremar-la. Si els atacs tenen èxit i el *shadan* comença a cremar, els *yakudoshi* veterans abandonen immediatament l'estructura. En qualsevol cas, el *shadan* crema durant la nit.

El Festival del Foc de Nozawaonsen és, en molts sentits, una celebració de la vida en comunitat, on el foc no sols purifica l'ambient, sinó que també enforteix els llaços entre els habitants del poble. El festival atrau molts visitants i l'allotjament sovint es reserva amb un any d'anticipació.

El Festival Oniyo a Kurama: espiritualitat i purificació

L'Oniyo és un esdeveniment que se celebra l'últim dia del Festival «Oni», que se celebra des de Nit de Cap d'Any fins al dia 7 de gener. Té

una tradició de més de 1.600 anys i és un dels tres principals festivals del foc del Japó. Ha sigut designat com un dels béns culturals folklòrics intangibles més importants del Japó.

És un emocionant festival d'Any Nou, en el qual sis grans torxes, les més grans del Japó, brillen amb flames carmesina, i centenars de feligresos quasi nus les sostenen i recorren amb elles a coll els terrenys al voltant del santuari Daizenji a Kurama, Fukuoka. Es diu que encendre les torxes durà bona salut, igual que rebre una pluja de cendres d'aquestes, i el festival està ple de gent que resa per la seguretat de les seues famílies, l'eliminació de desastres i la bona fortuna. Es fabriquen i dediquen les torxes en el matí del 4 de gener.

Per a moure i desplaçar les torxes gegants, els homes usen un pal de roure de dos puntes de tres metres de longitud anomenats *karimata*, amb els quals se sostenen les torxes, que tenen tretze metres de llarg, un diàmetre d'un metre, i pesen al voltant de 1.200 quilos.

Simbolisme del foc: purificació i protecció

Tant en el Festival del Foc de Nozawaonsen com en el Festival Oniyo, el foc actua com un agent de purificació i protecció. Al Japó el foc és considerat un mitjà per a eliminar les impureses, les malalties i els dimonis. El seu poder simbòlic està relacionat amb el cicle de la vida, la mort i el renaixement: així com les flames consumeixen la fusta, també destrueixen allò vell i allò impur per a donar pas a allò nou i allò pur.

En el Festival del Foc de Nozawaonsen, el foc té un sentit de renovació en l'àmbit comunitari i agrícola, mentre que en el Festival Oniyo el foc es presenta com una ferramenta per a la purificació espiritual i la protecció enfront de les forces malignes. En tots dos casos, el foc és una força poderosa que connecta els humans amb allò diví, purificant tant el cos com l'ànima.

Les festes del foc de Nozawa i Kurama no sols són celebracions de gran bellesa visual, sinó també manifestacions profundes de l'espiritualitat i la comunitat al Japó. A través de les flames, els japonesos expressen el seu respecte per les forces naturals i espirituals, buscant purificar, protegir i renovar el que és essencial per a la vida humana. Aquests festivals continuen sent un vincle important entre el passat i el present, un recordatori que

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Nozawa i Oniyo

Internacional

Japó

Juan José Muñoz

019

el foc, encara que destructiu, també és un mitjà de transformació i renaixement. Igual que en moltes altres tradicions japoneses, el foc en aquestes festivitats simbolitza l'equilibri entre allò humà i allò diví, un equilibri que els participants busquen restaurar i mantindre al llarg dels segles.

La Focara de Novoli

Manuel V.
Vilanova

Xarxa Teatre

**Xarxa Teatre
ja fa anys que
manté una forta
implantació
internacional.
Això va fer que
l'ajuntament
de Novoli (Itàlia)
ens encarregués
un espectacle
especial per
botar-li foc
a la foguera**

de Sant Antoni Abad. La Focara de Novoli passa per ser la més alta del món. La construeixen amb els sarments de les vinyes els llauradors al llarg de tota una setmana.

Novoli és una població rural de la regió de Puglia, província de Lecce, situada al tacó de Itàlia. Això permet que la claror de la «focara» es veja des de dos mars: l'Adriàtic i el Jònic. Es tan gran que perquè el foc consumisca tot el sarment apilat calen un mínim de tres dies. Durant eixe temps es fan constantment concerts totes les nits a l'escalfor de les flames.

Tradicionalment després de botar-li foc es disparava un castell de focs artificials amb la qual cosa s'anunciava a tota la província que les festes en honor a Sant Antoni del porquet havien començat. L'ajuntament s'assabentà del treball escènic que feia Xarxa Teatre a partir de les santantonades castellanenques i ens convidaren a Leandre Escamilla i a mi a visitar la població per veure el lloc on es construiria la «focara», parlar amb l'Associació de Sant Antoni i que els proposàrem un espectacle per la crema. Nosaltres ens basàrem en la tradició popular estesa per bona part de la Mediterrània. A la comarca dels Ports

de Castelló o a Canals també s'encenen grans fogueres que s'anomenen «barraques», encara que ací es fan amb branques de pins. A Forcall es veu més clarament com la Santantonada és una representació teatral sobre les temptacions de Sant Antoni. El sant va espantar algunes d'aquelles temptacions que els dimonis li portaven amb foc. A Novoli, no hi ha dimonis, encara que sí que és la festa dels animals agrícoles. Animals, foc, dimonis, relació cel i terra son part de la cultura mediterrània i festiva. I eixos anaven a ser els eixos per on anava a discórrer la posada en escena

Xarxa Teatre. Cremà
de la Focara de Novoli.
Arxiu Xarxa Teatre.

†

de la nostra crema de la «focara». Per qüestions de seguretat tan sols ens permetien actuar en torn de la foguera dins d'un perímetre de bardisses per mantindre els assistents allunyats de les espurnes. Aquest any la foguera es feia per primera vegada en un descampat als afores de la població, per tant no anàvem a disposar d'edificis propers des d'on realitzar escenes aèries que facilitaren la visibilitat a les més de 5.000 persones que s'esperaven. Així que optàrem per fer les escenes aèries amb els actors i ballarins penjats de grues. Danses

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

La Focara de Novoli

Internacional

Itàlia

Manuel V. Vilanova

024

Xarxa Teatre. Cremà de la Focara de Novoli.
Arxiu Xarxa Teatre.

↑

de tissú i trapezi s'alternaven amb escenes d'animals i dimonis en torn de la construcció de sarments. Finalment la grua va transportar una silueta feta amb foc reial dalt de la foguera i des d'on el Sant envià un raig per encendre la «focara».

Sarments o branques de pins, siluetes més estilitzades o barraques amb un refugi interior per poder-te protegir del foc, teatralitzacions i devoció, risc i alegria... les santantonades de la Mediterrània son la festa d'hivern per excel·lència. Canals o els pobles interiors de Castelló estan ben a prop de les festes a Sant Antoni del Sud d'Itàlia. En definitiva el Mediterrani sempre ha estat un pont de mar blava. Un honor haver pogut participar activament en la crema de la Focara de Nòvoli.

Xarxa Teatre.
Cremà
de la Focara
de Novoli.
Arxiu Xarxa
Teatre.
←

Chienbäse

**Guido
Fuhrer**

IG Chienbäse Liestal

El foc és un component fonamental de molts ritus i costums. Quasi cap altre element ha caracteritzat tant la vida humana com el foc. D'ací ve que l'acalorida abundància de costums populars

**relacionats
amb el foc siga
tan àmplia
i influent.
Fins i tot
l'home modern
difícilment pot
escapar a la
fascinació del foc
en totes les seues
manifestacions.**

La desfilada de Chienbäse en la nit del diumenge de Carnestoltes és, sens dubte, únic i indiscutible a la nostra regió. Tirem un poc la vista enrere. Theo Strübin va escriure el següent en el fullet «*Lies-tal*» publicat pel Verkehrs- und Verschönerungsverein (Associació de Trànsit i Embelliment): «La pintoresca desfilada de torxes del diumenge a la nit té el seu origen en un antic acte

de culte per a espantar definitivament l'hivern. Amb la crema d'un gran tronc (anomenat *Wällemaa*) en el pujol del castell, es trenca el poder de l'hivern i amb les brillants torxes i els ardents Chienbäsen es transporta el poder escalfador del sol des de la foguera fins a la fosca vall. És un espectacle impressionant i verge mentre la processó avança per la ciutat enfosquida».

La desfilada amb Chienbäse i torxes de brea pel barri antic es va autoritzar per primera vegada en 1902. En 1920, tots els actes carnavalescos van ser prohibits pel govern cantonal a causa d'una epidèmia de grip. Només es va celebrar la desfilada de torxes i fanalets.

Eugen Stutz, mestre pastisser nascut en 1904 en Kanonengasse, pot considerar-se el pare de la desfilada de Chienbäse en la seua forma actual. Se'l coneixia popularment com «*Stutz-Geni*». Es creu que la idea de fer un Chienbäse se li va ocórrer a un forner perquè en aquella època els fornors utilitzaven quasi exclusivament fusta de pi per calfar els seus fornors i preferien el «Chien», una fusta especialment resinosa.

Després de la Primera Guerra Mundial, Eugen Stutz va fabricar i va vestir Chienbäse juntament amb alguns escolars del districte. El punt d'inflexió cap a l'espectacle actual es remunta exactament a eixe any. Quan Eugen Stutz va tornar a Liestal de l'estranger, ell i els seus col·legues del club de gimnàstica van tornar a confeccionar el «vell» Chienbäse per al carnestoltes de 1924.

La II Guerra Mundial va interrompre bruscament les activitats carnavalesques; però després, en 1946, les coses van tornar a posar-se en marxa. La producció del Chienbäse es basa en la tradició de generacions anteriors. És tot un art «fabricar» el *Bäse* professionalment perquè tinga bon aspecte i abast el seu clímax (foc ple) en el centre del barri antic. La llenya la proporciona gratuïtament el municipi. En 2004 es van utilitzar unes 30 tones de fusta i el corresponent nombre de pals per a fer 300 Chienbäse. Altres 45 tones de fusta es van utilitzar per als carros de bombers.

El més destacat de la desfilada de Chienbäse és, sens dubte, els carros de foc. Estos famosos dolls de foc són el resultat d'una idea espontània i plena d'espèrit. A principis dels anys 30, uns xics van omplir de llenya una caldera de ferro contra la voluntat del lí-

der, la van col·locar sobre un carro de ferro i van prendre foc a la llenya. Amb este improvisat carro de foc, corrien entre les files d'espectadors. En 1946, la desfilada va registrar un rècord de participació. Els temuts carros de bombers eren molt admirats. No obstant això, a causa del risc d'incendi, l'ajuntament va decidir prohibir estos vehicles en 1948.

Com ja s'ha esmentat, els carros de foc van seguir prohibits. Quan els habitants de Liestal van participar amb els Chienbäsen en la desfilada nocturna de llum i foc de la Festa Federal del Vestit de 1961 a Basilea, no van poder evitar presentar els carros de foc que havien sigut prohibits al seu país. L'èxit d'esta desfilada va fer que s'alçara la prohibició en Liestal.

La desfilada Liestal Chienbäse també s'ha convertit en un cobejat «article d'exportació». No obstant això, només s'utilitza de forma molt ocasional i selectiva. Per exemple, en 1964 en la Expo de Lausana, en 1974 en la Festa Federal del Vestit de Zuric, en 1982 en la Olma de San Gall, en 1991 en el Dia dels Costums de Brunnen i en 1991 al final de les celebracions del 700 aniversari de Ginebra, en 2011 en el Sechseläuten de Zuric i, finalment, en 2019 en la Fête de Vignerons de Vevey. (Autor Gert Iseli)

La desfilada de Chienbäse en Liestal és un esdeveniment impressionant i tradicional que té lloc tots els anys el diumenge a la nit abans del començament oficial del carnestoltes. Els seus orígens i el seu significat estan profundament arrelats en la història de la regió i s'ha convertit en una dels costums del foc més importants de Suïssa i de tota Europa.

Origen de la desfilada de Chienbäse

El terme «*Chienbäse*» procedix de l'alemany «Chien», que significa «fusta de pi» o fusta resinosa, i «Bäse», que significa granera. La primera menció escrita de la desfilada de Chienbäse en Liestal data de 1869 en les actes de la comunitat cívica de Liestal. No obstant això, hi ha indicis que esta costum existia molt abans, possiblement en forma de rituals locals d'exorcisme hivernal. Els orígens exactes no estan completament documentats històricament, però des de la seua menció en 1869, la desfilada de Chienbäse s'ha convertit en part integrant de la tradició local i la crema de llenya o brossa pot haver simbolitzat antany l'expulsió de l'hivern i la benvinguda a la primavera.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Chienbäse

Internacional

Suïssa

Guido Fuhrer

031

Contingut i procediment del trasllat

La desfilada de Chienbäse es caracteriza per l'espectacular transport de granes ardents fetes amb fusta de pi, que pesen fins a 100 kg. També són espectaculars els grans carros de ferro carregats amb fins 8 tones de llenya, que són arrossegats a través de la porta de la ciutat mentre cremen. Els participants en la processó desfilen pel casc antic de Liestal, flanquejat per alts edificis medievals. És un espectacle impressionant, caracteritzat per la foscor de la nit i el foc abrasador.

Simbolisme del foc

El foc té un significat simbòlic molt arrelat en moltes cultures i sol representar la purificació, la renovació i la transformació. En la desfilada de Chienbäse, el foc pot entendre's com a símbol de la transició de la fosca estació hivernal a la primavera. Pot servir per a cremar velles càrregues i donar pas a algo nou. Les impressionants flames en l'estret i fosc casc antic de Liestal crea una culpadora imatge de llum i calor, espantant el fred i la foscor de l'hivern.

Possible relació amb les Falles

Un intersant paralelisme amb la desfilada de Chienbäse por establir-se amb les Falles de València (Espanya). També allí el foc exercix un paper central en la festa. En les Falles es cremen figures gegants de cartó pedra, els «ninots», al final de les festes per a destruir simbòlicament lo vell i donar la benvinguda a lo nou. Mentres que la desfilada de Chienbäse té un simbolisme més nòrdic i hivernal, les Falles es centren en la renovació i el triomf de la primavera. No obstant això, tots dos costums utilitzen el foc com element central, que té tant un efecte destructor com purificador. És molt possible que les dos costums tinguen arrels culturals similars, ja que el foc sempre ha tingut un significat universal en les festes de primavera i renovació.

Conclusió

La desfilada de Chienbäse en Liestal és un exemple fascinant de les costums tradicionals que es centren en el foc com símbol de purificació i nous començaments. Les seues profundes arrels en la història de la regió i la seua forta presència visual la converteix en una de les costums del foc més impressionants de Suïssa.

Els possibles paral·lelismes amb les Falles d'Espanya demostren que el simbolisme del foc com a signe de renovació exercix un paper important en moltes cultures.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Chienbäse

Internacional
Suïssa

Guido Fuhrer

033

ToM-5400 /
Shutterstock.com.

←

Roukote- polemos

**Konstantinos
Anagnostou**

Fotògraf

**Roukotepolemos
(guerra de coets)
és un costum que
s'observa cada
Setmana Santa
a la petita ciutat
de Vrontados
a l'illa de Quios,
durant la qual,
en la nit de la
Resurrecció,
es llancen
milers de coets**

improvisats entre les dues esglésies de la zona, Panagia Erithiani i Agios Markos.

Els Panagousoi (parroquians de Panagia Erithiani) pretenen aconseguir la cúpula i l'emblema d'Agios Markos amb els seus coets, mentre que els Agiomarkosoi (parroquians d'Agios Markos) pretenen aconseguir el campanar de Panagia Erithiani amb els seus coets.

Els preparatius es duen a terme amb diversos mesos d'antelació, on equips de les dues parròquies preparen el «còctel explosiu» de carbó, nitrós i sofre i el col·loquen en els coets. La tarda del Dissabte Sant es col·loquen els coets sobre bases de fusta, els llançacoets, per a seguir la trajectòria adequada i aconseguir el seu objectiu. El cel primaveral s'inunda amb els acolorits centellejos i esclats de milers de coets en flames que creen una atmosfera espectacular que impressiona tots els visitants.

El costum té les seues arrels en l'època del domini otomà, quan els habitants de Vrontados utilitzaven petits canons amb fortes explosions per a celebrar la Pasqua, però els turcs, tement que pogueren ser utilitzats contra ells, els van prohibir i els van substituir per coets improvisats.

El diumenge de Pasqua es compten els coets que van donar en el blanc i s'anuncia el guanyador. Les dues parròquies «rivals» es retroben per a l'any següent, mantenint així la tradició de molts anys.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Roukotepolemos

Internacional

Grècia

Konstantinos Anagnostou

037

Osterfeuer

Katrin Bauer

Thomas Leßmann

Institut LVR d'Estudis Regionals
i Història Regional

**En moltes ciutats
i comunitats
d'Alemanya
s'encenen grans
fogueres la nit
de Pasqua,
des del Dissabte
Sant fins
el Diumenge
de Resurrecció.
Es la data en la
que la tradició
cristiana celebra**

la resurrecció de Jesucrist d'entre els morts. Les fogueres de Pasqua es remonten a dues tradicions diferents: es distingix entre les fogueres cristianes i les seculars.

La tradició de les fogueres cristianes de Pasqua es remonta a l'Edat Mitjana. Actes com la benedicció del foc i l'encés del ciri Pasqual es desenvolupa des del segle XII. Al llarg de la cerimònia de l'encés,

el sacerdot beneïx el foc i encén el ciri Pasqual, que -després de la proclamació de l'Evangeli de Pasqua- s'utilitza també per a beneir l'aigua baptismal (aigua de Pasqua) al llarg de tot l'any eclesiàstic. Encara hui en dia, estos actes litúrgics continuen sent una part important de la missa de Pasqua catòlica. La llum del ciri i del foc simbolitza a Jesucrist ressuscitat com a llum del món. Des del segle XIV es celebren «focs de Pasqua» profans. Es tracta de fogueres en les quals el centre d'atenció ja no és la benedicció del foc i de l'encés del ciri Pasqual, sinó la celebració en si.

Com en moltes altres tradicions lumíniques, com a Nadal o Sant Martí, la «batal·la contra les tenebres» exercix un paper central a la foguera de Pasqua, ja siga cristina o profana: el bé contra el mal, la llum contra les tenebres, la mort contra la vida, així és com podria esbossar-se a grans trets els elements diametralment d'estes costums atmosfèriques. La llum sempre serveix per dissipar les tenebres i celebrar la presència de Crist i, per tant, l'esperança, ja sigués a la llum dels ciris, de les torxes o del foc. En Alemanya, este rerefons religiós sols és important per a una minoria de la població. Hui en dia, moltes associacions diferents participen en la preparació i realització de la foguera de Pasqua i les esglésies ja no són les patrocinadores exclusives d'este ritual. Els partits polítics, els bombers voluntaris, els clubs esportius i de gimnàstica, les comunitats agrícoles, els clubs de tir, els clubs de caça i les organitzacions eclesiàstiques no sols oferèixen menjar i beguda als visitants en forma de catering i animació musical, sinó que també s'encarreguen d'entretindre als xiquets. Al igual que les carnestoltes, el ball de maig o les festes parroquials, és possible reunir-se amb amics i celebrar-ho junts. Així doncs, la foguera de Pasqua compleix una funció social, reforça l'unió i crea un sentiment d'identitat.

La connexió amb la tradició de la foguera de Pasqua exerceix ara un paper per a una xicoteta part de la població. La foguera de Pasqua no és l'única, sinó l'expressió d'una societat laïcista en la que la importància de l'església i les seues tradicions passa cada vegada més a un segon plà. La substitueix una cultura festiva carnavalesca i decorativa, que permet viure experiències alienes a la vida quotidiana i utilitza diversos símbols com a teló

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Osterfeuer

Internacional

Alemanya

Katrin Bauer i Thomas Leßmann

042

També s'encenen fogueres en altres dates, com la Foguera de Sant Martí a Renania. Sant Martí cavalga junt a la foguera i saluda als infants que l'envoten. Imatge de Katrin Bauer, Arxiu de Alltags a Rheinland, KB20221110-021.

→

Recollida de llenya per a la Foguera de Pasqua Prüm anys 1980. Imatge de la Col·lecció Gut-hausen, Arxiu de Alltags a Rheinland, , 039-131.

↓

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Osterfeuer

Internacional

Alemanya

Katrin Bauer i Thomas Leßmann

043

de fons «adequat», com la foguera de Pasqua. El rerefons religiós sembla tindre poc interès en este cas; és més rellevant la pròpia experiència amb les seues atraccions, com el servici de begudes i menjar, que accentuen el caràcter no quotidià de la festa per la seua cordialitat i la seua funció com a punt d'ancoratge per a la construcció de la comunitat al llarg de l'any.

El caràcter dinàmic de la cultura, subjecta a constants canvis, també es posa de manifest en la foguera de Pasqua, en la qual últimament es negocien cada vegada més qüestions mediambientals. Per exemple, les organitzacions ecologistes advertixen dels perills que corren els animals que s'amaguen en els munts de llenya apilats dies abans i que corren perill quan s'encén la foguera. També es discuteix la contaminació atmosfèrica causada per la fina pols produïda i algunes ciutats i municipis es plantegen prohibir les grans fogueres a la llum del canvi climàtic.

Bibliografia

Alois Döring, Michael Kamp, Mirko Uhlig (Hg.). *Cap a la llum. Costums hivernals entre Acció de Gràcies i la Candelaria*. Colònia 2010.

Alois Döring. *Costums renans al llarg de l'any*. Colònia 2006.

Dietz-Rüdiger Moser. *Costums i festes al llarg de l'any*. Friburg 2002

Walpurgis

Thomas
Moritz

Informació turística de Goslar

**Les muntanyes
Harz són
la serralada
baixa més
septentrional
de la República
Federal
d'Alemanya.
Els tres estats
federats
de Baixa Saxònia,
Saxònia- Anhalt
i Turíngia**

comparteixen els quasi 2.700 quilòmetres quadrats de la serralada.

Té uns 90 quilòmetres d'ample d'oest a est i una mica menys de 30 quilòmetres d'ample de nord a sud; a més, una conca al voltant de les muntanyes d'una mica menys de 30 quilòmetres d'ample es coneix com el « Harz turístic».

Amb els seus 1141 metres sobre el nivell de la mar, el Brocken s'eleva per damunt de totes les altres muntanyes del Harz i, amb bon temps, pot veure's com una enorme fita des de més de 100 quilòmetres de distància. Per als alemanys, el Brocken ha sigut durant molt de temps la muntanya anhelada per excel·lència, fins i tot més coneguda que el Zugspitze o el Watzmann als Alps, carregada de misticisme i venerada com només el pròxim «Kyffhäuser».

El Brocken es considera la muntanya del diable i les bruixes. Les formes fosques es reuneixen ací una vegada a l'any en la nit del 30 d'abril a l'1 de maig per a celebrar el « Sabbat de les bruixes», un festival orgiàstic en el qual les bruixes i els bruixots reben del diable l'energia que han perdut al llarg de l'any per les seues malifetes, amb la finalitat de crear noves bruixes i fer desaparèixer ballant les últimes neus perquè la primavera pugui arribar per fi a la terra.

El costum de celebrar del 30 d'abril a l'1 de maig es practica en tota Europa Central. La festa, coneguda com a «Nit de Walpurgis», és una important atracció turística, sobretot a les muntanyes del Harz, i se celebra actualment en diversos llocs i no sols en el Brocken, amb desenes de milers de visitants. Joves i majors

es reuneixen per a les celebracions en quasi «llocs autèntics», que són sobretot llocs i llocs associats als esdeveniments que envolten a Walpurgis en el Brocken: La plaça de ball de les bruixes en Thale, la capital de les bruixes de Hahnenklee, en el mercat de Goslar (on es troba la banyera del diable) i en molts altres llocs. El nombre de visitants ascendeix a 10.000 persones. Molts acudeixen disfressats de bruixes o diables, els xiquets es pinten la cara per a convertir-se en terrorífics «monstres», es menja i es beu, es balla i riu, s'encenen grans fogueres al vespre sempre que és possible o es llancen focs artificials... i tothom espera l'1 de maig, quan la Reina de Maig i el seu seguici de follets, sirenes i nans espanten a les bruixes i els diables perquè la primavera pugui arribar per fi a la terra.

Encara que el costum modern de celebrar una festa de Walpurgis pot qualificar-se de relativament jove -en el Brocken cap a 1830-, hi ha indicis de referències molt més antigues. En el transcurs de la cristianització per Carlemany l'any 802, es van promulgar diverses lleis que prohibien el culte pagà dels saxons. Es van derrocar els ídols adorats en camp obert i es van erigir esglésies i capelles en els antics llocs de culte. Explícitament, però sense especificar el lloc, s'adverteix contra l'associació amb dimonis i bruixes sota pena de mort. Un poema del segle XIII parla de criatures fantasmals que «cavalquen» (volen) sobre el « Brochelsberge». En el segle XVI, durant un judici per bruixeria en un xicotet poble de les muntanyes de Harz, una dona és obligada baix tortura a confessar que ella i altres bruixes van volar al Blocksberg per a trobar-se amb el diable. I prompte apareixen cada vegada més informes pseudocientífics escrits que afirmen que el Brocken és la muntanya més important per a Satanàs i els seus seguidors. El major monument literari al Brocken el va posar llavors ni més ni menys que Johann Wolfgang von Goethe. Ell mateix va pujar diverses vegades al Brocken. Durant una d'aquestes visites, va experimentar en carn pròpia un fenomen conegut científicament a tot el món com el «fantasma del Brocken»: el reflex del cos pels raigs de llum sobre l'ombra projectada per l'observador en els núvols, comparable a un miratge. Aquesta experiència i l'entorn únic del cim del Brocken van inspirar a Goethe per a escriure l'escena principal del seu dra-

Mapa topogràfic dels monts Harz.
Font: Wikipedia.

↑

L.S. Bestehorn, 1732,
Perspectiva des de on es pot
veure des de la persona
que està en peu en la cima
de la muntanya. Publicat
per Homann. Hereus. 1749.

←

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Walpurgis

Internacional
Alemanya

Thomas Moritz

051

Nit de Walpurgis el 30 d'abril.
Lloc de la dansa de les bruixes en Thale Una bruixa balla al voltant del foc ardent de Walpurgis. Imatge d'Informació turística de Thale.
→

Festa de Walpurgis en la plaça del mercat de Goslar. El diable s'alça enmig de la plaça. Imatge de Goslar Màrqueting Gesellschaft (GMG).
←

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Walpurgis

Internacional
Alemanya

Thomas Moritz

052

Fantasma

Imatge: Internet/hornet 97.

←

Disc de Nebra

Imatge del Museu Estatal
de Prehistòria, D-Halle/Saale.

→

ma «Faust. -Una tragèdia» (1808) - l'escena de Walpurgis, hui ancorada en el cànon de la literatura universal. En els primers anys del turisme de masses, en la dècada de 1830 s'oferien actuacions musicals durant tot l'estiu en la taverna que s'havia construït allí, inclòs el ball amb graneres. Els altres pobles del Harz van seguir l'exemple. De 1949 a 1989, el Brocken i alguns llocs importants de Walpurgis no van poder ser aconseguits en absolut o només amb gran dificultat a causa de la seua ubicació en la zona restringida i fronterera entre la República Democràtica Alemanya i la República Federal d'Alemanya. El Brocken va tornar a convertir-se en una muntanya d'enyorança per als alemanys. Ací és on se suposa que Santa Walburga (el seu nom correcte en alemany) construeix un pont. El 30 d'abril és en realitat la festa en honor de San Quirin. Només l'1 de maig està dedicat a Walburga. No obstant això, hi ha una particularitat en el ritu de culte catòlic quasi oblidada hui dia: en la seqüència litúrgica, Quirin es commemora el 30 d'abril, però al vespre se celebra el «Luzenar» com a preparació per a l'endemà, en el qual es porta una primera llum a la foscor de l'església o capella encenent ciris. Ací és on l'esperança de superar la foscor es troba amb l'alegria de la llum de l'endemà. I les bruixes i els dimonis tornen als seus amagatalls, l'hivern s'ha anat, la primavera i el sol han triomfat. Tal vegada la història es remunta molt més arrere en el temps. El Brocken pot haver sigut una fita important per a calcular el cicle anual, possiblement per a determinar el solstici d'estiu. Els jaciments de rases circulars del Neolític a la regió del Harz donen suport a aquesta hipòtesi. Fins i tot és possible que el disc celeste de Nebra, el mapa estel·lar més antic del món (1650 a. C.), estiga relacionat amb el Brocken. Emocionant, veritat?

Burning Man

**Elisa
Rodríguez
Santisteban**

Arquitecta / Urbanista

**En l'actualitat
al desert de
Nevada (els EUA)
té lloc el Burning
Man, un festival
d'art, música
i arquitectura,
on els assistents
assumeixen
durant una
setmana viure
en una comunitat
única. Fundat**

al centre de la ciutat de San Francisco com una xicoteta comunitat hippy, ha anat evolucionant fins a formar Black Rock City, una ciutat amb data de caducitat.

Black Rock City està situada en ple desert, les poblacions més pròximes són Gerlach, a 26 km, i Reno, a 198 km. Aquesta ciutat es construeix com una infraestructura flexible, modulable i adaptable, capaç de coordinar tots els serveis que necessiten els assistents.

La ciutat es disposa sobre el desert formant un pentàgon delimitat amb un tancat fronterer. La ciutat adopta una disposició en forma de re-

llotge de sol, amb carrers radials numerats de 2.00 a 10.00, i carrers circulars amb noms que canvien en cada edició. Dues avingudes principals divideixen l'espai longitudinal i transversalment. Al centre, a la plaça central o *Playa*, se situa l'estàtua principal del *Burning Man* com a punt de referència.

El recinte es divideix en tres zones: l'esplanada central, on tenen lloc els espectacles musicals i la resta dels esdeveniments; la zona d'acampada amb aparcaments inclosos, i la *Walk-in Càmping Area*, una zona d'acampada lliure de vehicles. Les parcel·les delimitades dins dels carrers i avingudes són estretes i van des dels 55 x 170 metres fins als 130 x 330 metres, amb una separació entre els diferents blocs de 15 metres. A les cantonades del pentàgon se situen serveis essencials, com l'Aeroport BRC al *Point 5*.

L'assentament compta amb banys portàtils situats sempre als seus carrers radials i amb plaques solars als seus sostres. Les aigües residuals s'evacuen en una planta de tractament. En els encreuaments entre les avingudes principals i la zona de càmping es troben punts de primers auxilis regits per metges i personal especialitzat voluntari. Escampats entre les diferents parcel·les, existeixen bars, espais d'oci i punts de venda d'articles de primera necessitat.

Un dels punts més ressenyables d'aquesta ciutat, el seu caràcter efímer. La construcció i posterior desconstrucció és un procés llarg i pautat que duen a terme 200 voluntaris dividits en 45 departaments diferents un mes abans i un mes després del festival.

1. Construcció

La construcció de la ciutat temporal està organitzada en vint-i-vuit dies de treball intens. Tres setmanes abans del començament del festival, els voluntaris despleguen els 14 km de tancat perimetral pentagonal en dos dies de treball.

El primer pas en la construcció de la ciutat després de la localització d'aquesta és el traçat de la seua geometria general. Els voluntaris dibuixen en el desert els límits del terreny, els carrers, avingudes i parcel·les.

Posteriorment, els treballs de creació se centren en l'alçament de l'escultura al centre de la ciutat. Els diferents equips d'art alcen a més la resta de construccions i dotacions de serveis per als assistents.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

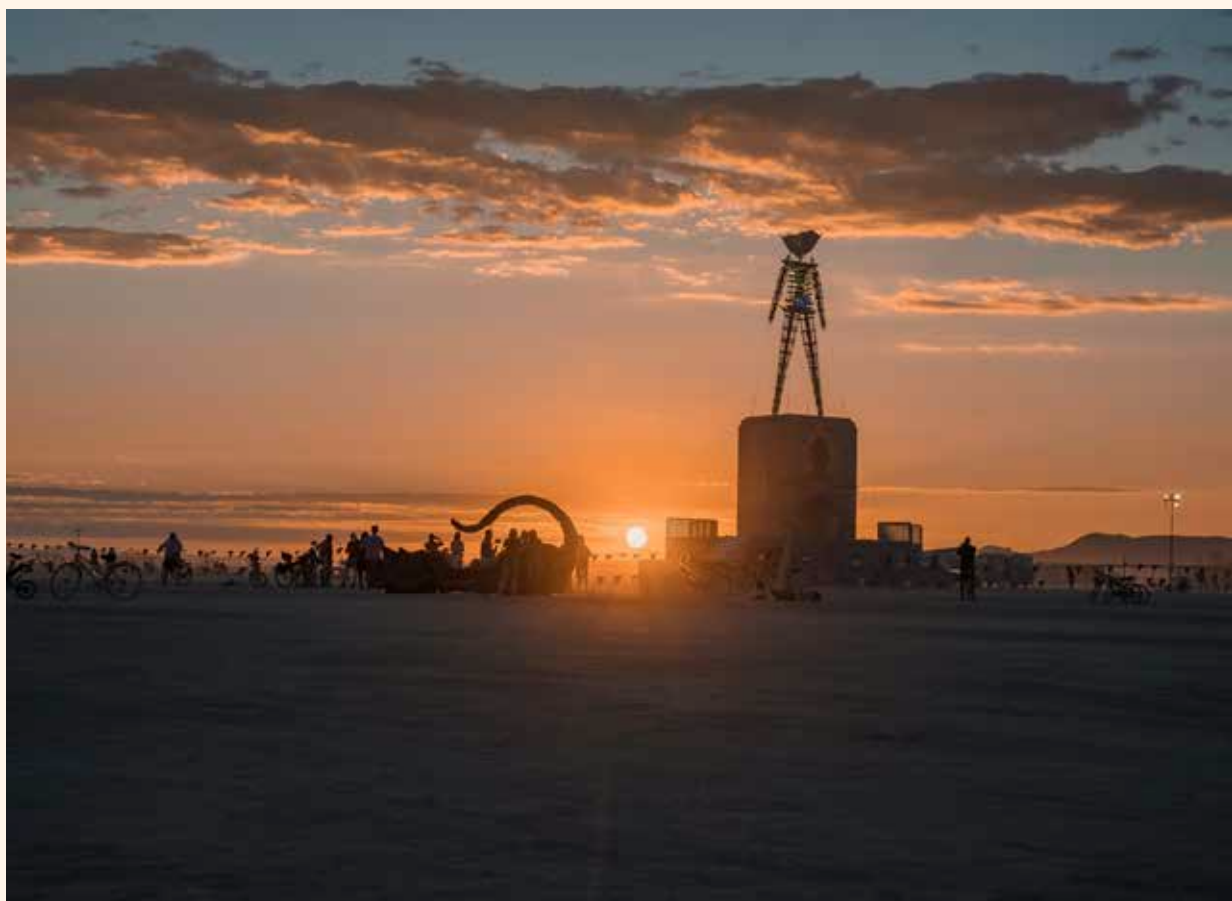
Burning Man

Internacional

Estats Units

Elisa Rodríguez Santisteban

058

Pandora Pictures / Shutterstock.com.

↑

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Burning Man

Internacional

Estats Units

Elisa Rodríguez Santisteban

059

Pandora Pictures / Shutterstock.com.

↑

Els últims dies estan dedicats a la instal·lació de la pista d'aterratge, la col·locació de les escultures i l'obertura del campament. Després d'això, els assistents instal·len les seues tendes de campanya i vehicles en les seues parcel·les prèviament atorgades.

Les estructures del festival, des de la gran estàtua central humanoide fins a les construccions dotacionals o festives, estan realitzades en fusta i teles. L'últim dia del *Burning Man*, els assistents s'acomiaden cremant totes les estructures continuant la seua política de *0 waste*.

Aerial Film Studio / Shutterstock.com.

↓

2. Desconstrucció

Per a fer possible la desaparició d'una ciutat sencera, els voluntaris s'organitzen en 31 dies de treball, diversificant les seues tasques des de la neteja dels carrers fins a una inspecció de tota l'àrea de la ciutat.

Una de les polítiques més cridaneres és el concepte *MOOP, Matter Out Of Plau*, segons el qual, finalitzat l'esdeveniment, els voluntaris recorren tot el recinte revisant les restes de la ciutat i assegurant-se que el desert quede en les condicions exactes en les quals es trobava abans de la inauguració del festival.

Mitjançant la *Playa Restoration*, els voluntaris registren l'estat de totes les parcel·les i anoten mitjançant un codi de color el nivell de neteja de cadascuna, segons roig, groc o verd. El *Moop Map* determinarà el nivell de consciència ecològica dels assistents i aquells que obtinguen en la seua parcel·la un codi roig no podran triar el pròxim any els llocs més pròxims a la platja, considerats els millors. Gràcies a aquesta filosofia, *Black Rock City* podria considerar-se la primera ciutat amb un índex d'emissions de carboni quasi nul.

Els assistents han d'emportar-se amb ells tots aquells residus no reciclables o escombraries que hagen generat, de manera que deixen el desert el més net possible i faciliten la tasca dels voluntaris. Segons l'organització la conscienciació dels assistents ha sigut positiva, perquè cada any les emissions i els residus s'han anat reduint. No obstant això, els voluntaris tarden de mitjana unes dues setmanes a eliminar totes les petjades del desert i retornar-lo al seu estat original.

L'esperit *burner*, establert en 2004 pel cofundador de l'esdeveniment Larry Harvey en els deu principis o idees que regeixen el *Burning Man*, s'estén més enllà de la convivència a la mateixa ciutat efímera. Encara que s'ideara per a una temporalitat establida, la consciència social empàtica i compromesa amb el medi ambient del festival pretén arribar a tots els modes de vida, instaurant nous principis de planejament urbà.

Dussehra

Anumeha
Kumari

Fotògraf

El Dussehra simbolitza la victòria del bé sobre el mal i és un dels festivals indis més notables. Aquest festival se celebra en tots els estats de l'Índia. Un festival, moltes creences. Dussehra

significa la victòria del bé sobre el mal.

Es celebra el desé dia del mes d'Ashvina (setembre-octubre), el seté mes del calendari hindú, amb l'aparició de la lluna plena, un esdeveniment anomenat la «quinzena brillant» (Shukla paksha).

Origen

L'origen d'aquest festival a l'Índia es remunta a diversos milers d'anys enrere. El rei de Lanka Ravana era un gran seguidor del senyor Shiva. Ravan era un rei molt cruel. Tenia característiques prominents com la luxúria pel poder, les dones i la cobdícia.

Dussehra marca el dia de bon auspici en què el senyor Rama va matar el rei de deu caps de Lanka 'Ravana' perquè havia segrestat la seua esposa, la Deessa Situada. Per a lluitar contra Ravana i recuperar a la deessa Situada, el senyor Rama va viatjar fins a Lanka (el regne de Ravana) amb l'ajuda del seu germà Lakshman i el seu devot Hanuman.

El triomf de la veritat i la justícia sobre la mentida i la injustícia és el que significa el Dussehra. Recorda a tots que no han de témer les seues pors i que sempre han de lluitar contra el mal. La valenta lluita del senyor Rama contra el rei dimoni Ravana ens ensenya sobre la paciència, la perseverança i la fe en un mateix.

En aquest dia de bon auspici, la gent crema en tot el país les *effgias* de Ravan (rei de Lanka), Kumbhkarna (germà de Ravan) i Meghnath (fill de Ravan). Les *effgias* ardents signifiquen la mort de tots els mals de l'ànima, representats pels deu caps de Ravana.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Dussehra

Internacional

Índia

Anumeha Kumari

065

10 Caps de Raavan

Cadascun dels seus caps representa el mal.

- Kama representa la Luxúria
- Krodha representa la Ira
- Moha significa Inclinació
- Lobh per a l'Avarícia
- Mada per a l'Orgull
- Swarth per a Egoisme
- Matsara per a la Gelosia
- Ahankara per a l'Ego
- Amanavta per Falta d'Humanitat
- Anyaya per a la Injustícia

L'ego i la negativitat són substituïts pel coneixement diví, l'amor i la felicitat: aquesta és la victòria de Rama sobre Ravana (el Bé sobre el Mal). Molts hindús creuen que és una sort començar una nova empresa, projecte o viatge en Dussehra.

Aquesta pràctica va ser declarada «Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat» per la UNESCO en 2008. Entre els símbols que es veuen en les celebracions de Dussehra Vijaya Dashami estan:

- Fogueres i focs artificials (el foc simbolitza la victòria).
- Elogis de paper i fusta de Ravana.
- Oracions.
- Es pinten taques vermelles (tika) en el front.
- Observar els bells ídols, la il·luminació i la decoració.
- Cant, ball i teatre entre nens, nenes, homes i dones.
- Les festes inclouen la decoració de cases i espais públics amb llums, flors i *rangoli*.

El festival ens ensenya la importància del treball en equip i la col·laboració per a superar els reptes. Tu i els teus amics podeu treballar junts per aconseguir un canvi positiu en la societat. El significat de Dussehra radica en la lliçó que el bé sempre triomfa sobre el mal.

A més del significat religiós del Dussehra, també és una època de trobades culturals i socials. Ramlila, una representació teatral de la vida del senyor Rama, també es representa durant el Dussehra. Se celebren grans fires en diversos llocs on la gent també gaudeix

de balls folklòrics, música i altres actuacions culturals. També gaudeixen de deliciosos menjars i dolços. Els nens poden comprar joguines i dolços. És un moment perquè les comunitats s'unisquen i gaudisquen de la calor de la unió. Així, el festival de Dussehra se celebra amb gran entusiasme i fervor en tota l'Índia.

Alguns fets sobre el Dusserha

El Dussehra no sols se celebra a l'Índia, sinó també en altres parts del món amb una important població hindú.

El festival no sols celebra la victòria de lord Rama sobre Ravana, sinó que també simbolitza el triomf de la deessa Durga sobre el *buffalo* dimoni Mahishasura.

La gent també celebra el Dussehra participant en algunes activitats caritatives com la donació d'aliments, roba i altres articles de primera necessitat als menys afortunats.

L'intercanvi de regals i dolços entre amics i familiars és una tradició comuna durant el Dussehra, que promou l'harmonia i la unió.

La gent sol vestir abillaments tradicionals indis en aquest festival, la qual cosa contribueix a l'esperit festiu i celebra el ric patrimoni cultural de l'Índia.

El festival també reforça la importància de respectar els nostres majors i, en aquest dia, les generacions més joves toquen els peus dels seus majors en senyal de reverència i tradició.

Les escoles i les comunitats organitzen actes, com a concursos de disfresses, representacions de Ramlila i debats perquè els estudiants participen i aprenguen el significat de la festa.

Conclusió

Un dels aspectes més característics del Dussehra és la crema de les *effigies* de Ravana, el seu germà Kumbhakarna i el seu fill Meghnath. Aquest acte significa la destrucció de les forces del mal i el triomf del bé. Els focs artificials, les actuacions musicals i els actes de dansa afegeixen entusiasme a l'ambient festiu.

Dussehra ens ensenya que el bé sempre vencerà al mal. Ens mostra la importància de la veritat i la rectitud. A més, ens fa creure en la llum al final del túnel.

Lewes Bonfire

Luke
Brown

Nevill juvenile Bonfire Society

**Les fogueres
de Lewes,
que se celebren
anualment
el 5 de novembre
a Lewes, East
Sussex, són
les majors
i més intenses
festes de la Nit
de les Fogueres
al Regne Unit,
i es distingeixen**

per la seua magnitud, les seues riques tradicions i el seu rerefons polític.

Amb arrels al segle XVII, l'esdeveniment commemora el fallit complot de la pólvora de 1605, en el qual Guy Fawkes i altres van intentar volar el Parlament, i també honra els 17 màrtirs protestants cremats a Lewes durant el regnat de la reina Maria I en la dècada de 1550. Aquesta doble commemoració confereix a l'esdeveniment una mescla única d'estrident celebració i solemne reverència històrica.

A diferència dels actes típics de la Nit de les Fogueres, la de Lewes està organitzada per múltiples societats de fogueres, cadascuna amb els seus propis símbols, vestits i costums. Aquestes societats encapçalen processons il·luminades amb torxes pels estrets carrers de Lewes, portant efígies no sols de Guy Fawkes, sinó també de personatges públics contemporanis, afegint sovint una capa de comentari social o polític. Aquest ambient contestatari i la crema d'efígies històriques i modernes fan de la foguera de Lewes una vibrant mostra d'orgull i rebel·lia comunitaris, en la intricada planificació de la qual i apassionada execució participen milers de veïns.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Lewes Bonfire

Lewes Bonfire
Regne Unit

Luke Brown

071

Burning the Clocks

Dan Lake

Director de producció de Burning the Clocks

Sarah Parsons

Directora de projecte de Burning the Clocks
2019-2022

Robert Batson

Productor executiu de Same Sky

**Burning
the Clocks
és un festival
anual
del solstici
d'hivern
que se celebra
a Brighton
(Anglaterra),
una celebració
única creada
i organitzada
per Same Sky,**

una organització benèfica artística local.

Aquest esdeveniment màgic, celebrat el 21 de desembre, convida participants i espectadors per igual a abraçar el pas del temps, desfer-se de les càrregues de l'any passat i mirar cap endavant amb esperança. Burning the Clocks és una processó de llum que culmina amb una impressionant foguera i focs artificials a Brighton Beach.

El festival va ser fundat en 1994 per Same Sky com a manera de celebrar el solstici d'hivern, oferint un esdeveniment inclusiu i no comercialitzat en contrast amb les tradicionals festes de Nadal. Same Sky volia crear un ritual comunitari al qual pogués unir-se qual-sevol, independentment del seu origen religiós. En l'actualitat, Cremar els Relotges s'ha convertit en un esdeveniment molt volgut, que atrau vilatans i visitants de tot arreu que busquen un espai comunitari per a reflexionar, celebrar i alliberar-se. La major part de la seua història ha estat dirigida pel director creatiu John Varah i el director de producció Donen Lake.

Els participants porten belles llanternes fetes a mà, cadascuna d'elles de paper i salze, que simbolitzen la llum, l'esperança i el viatge a través del temps. Les llanternes són creades per membres de la comunitat en tallers específics previs a l'esdeveniment. Cada fanal representa esperances, somnis o records individuals, que es passen pels carrers de Brighton en una enlluernadora desfilada de llum. Per a culminar l'acte, es llancen els fanal·lets a una foguera i es crema una efígie a la platja de Brighton, símbol de la fi del cicle anual i del poder purificador del foc. A continuació, focs artificials il·luminen el cel, marcant un alegre començament de l'any esdevenidor.

L'ús del foc a Burning the Clocks té un profund significat simbòlic, ja que representa la transformació, la renovació i l'alliberament. El foc actua com a força purificadora, cremant el passat i creant

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Burning the Clocks

Internacional

Regne Unit

Dan Lake, Sarah Parsons i Robert Batson

075

Imatges de Kaleido Shoots.
Artistes: Nikki Gunson, John
Varah, Hazel Varah, Rosaria
Gracia, James Heath, Sara
Harris, Jo Colles, Paul Har-
rington i Paul Render. Produït
per Dan Lake, Sarah Parsons
i Robert Batson.

←↑

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Burning the Clocks

Internacional

Regne Unit

Dan Lake, Sarah Parsons i Robert Batson

077

Imatges de Kaleido Shoots. Artistes: Nikki Gunson, John Varah, Hazel Varah, Rosaria Gracia, James Heath, Sara Harris, Jo Colles, Paul Harrington i Paul Render. Produït per Dan Lake, Sarah Parsons i Robert Batson.

←1

Imatges de Kaleido Shoots.
Artistes: Nikki Gunson, John
Varah, Hazel Varah, Rosaria
Gracia, James Heath, Sara
Harris, Jo Colles, Paul Har-
rington i Paul Render. Produït
per Dan Lake, Sarah Parsons
i Robert Batson.

espai per a nous començaments. En col·locar els seus fanalets en el foc, els participants alliberen les seues esperances, remordiments o penes, compartint un moment de connexió en l'esperit de la renovació. El simbolisme del foc en aquesta celebració es fa ressò de tradicions ancestrals de tot el món, i estableix un paral·lelisme especialment fort amb les Falles de València, que també utilitzen el foc com una poderosa força comunitària de transformació i celebració.

Encara que la Crema dels Relotges i la festa de les Falles difereixen en el calendari estacional i l'escala, comparteixen sorprenents similituds en el seu esperit. Totes dues festivitats adopten el foc com a mitjà d'alliberament i renovació, i l'utilitzen per a unir les comunitats en una celebració compartida del temps, la identitat i la memòria col·lectiva. En les Falles de València, enormes i intricades escultures (falles) cremen per a assenyalar el final de l'hivern i l'arribada de la primavera, mentre que en la Crema dels Relotges s'utilitzen llanternes individuals per a marcar el solstici d'hivern, el dia més fosc de l'any, il·luminant simbòlicament el camí cap a dies més lluminosos i reflexionant sobre l'any passat.

Si vosté o la seua organització estan interessats a col·laborar amb Same Sky, el ventall és ampli i acollidor. Les oportunitats inclouen patrocinar tallers, donar suport a la creació de fanalets o contribuir amb recursos a l'espectacular celebració final a la platja. En associar-se amb Same Sky, pot contribuir a preservar i millorar aquest màgic festival, reunint la gent per a compartir aquesta bella celebració de llum, comunitat i esperança.

**Naci-
onal**

Falles del Pirineu

Ester Sirat

Associació Halhes de Les

Els orígens de les festes del foc al poble de Les són ancestrals i s'han anat transmetent de generació en generació al llarg dels segles. En un principi eren festes paganes per a celebrar l'entrada del

solstici d'estiu i fer fugir els mals esperits mitjançant el foc purificador.

Posteriorment aquestes festes es van cristianitzar i així és com han arribat als nostres dies.

El protagonista de les festes del foc a Les és l'«*Haro*», un tronc d'abet d'entre onze i dotze metres que el trobem plantat a la plaça del poble, que porta el seu nom, plaça *deth Haro*, durant tot l'any.

La festa que gira al voltant de l'*Haro* està dividida en tres parts:

La primera és la ***Shasclada***, que se celebra el segon dissabte de maig. Consisteix a portar el tronc d'abet des d'una punta del poble fins a la plaça *deth Haro*. Durant el recorregut, per a recuperar forces, es van fent parades als bars que es troben al seu pas on hi ha menjar i beure per a tots aquells que acudeixen a la *baishada* del tronc.

Quan el tronc ja és a la plaça, se li trau l'escorça i es comença a preparar l'*Haro*, clavant-li unes falques de fusta una mica més de la meitat. Normalment es posen sis falques al voltant i onze files de llargada. El motiu de la *shasclada* és fer eixugar l'interior del tronc mentre està plantat amb la finalitat que creme millor. Una volta acabat l'*Haro* es deixa a un costat de la plaça on esperarà tombat que es creme el que hi ha plantat el que es cremarà i li arribe el seu torn per ser plantat.

La segona part de la festa és ***Era crema deth Haro***, se celebra el 23 de juny, és la més protocol·lària de les tres festes. És la nit més curta de l'any i, a Les, és la nit més màgica i més esperada de tot l'any.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Falles del Pirineu

Nacional
Les (Lleida)

Ester Sirat

085

La festa comença a les 20.00 h amb un repic de campanes, a les 21.00 h el grup de danses tradicionals Es Corbilhuèrs es concentren a la plaça de l'Ajuntament acompanyats del grup de tambors, des d'on es dirigeixen fins a l'església on els espera el capellà amb la imatge de Sant Joan, que és portada en processó fins a la plaça *deth Haro*. Una volta allí, el capellà beneeix l'*Haro* i l'encén. Arriba el moment en què el comitè de la processó es retira de la plaça i prenen protagonisme *es halhes* (bocins d'escorça de cirerer o de bedoll col·locades a la part inferior d'un fil d'aram d'un metre de llarg), que s'encenen amb el foc *deth Haro* i es cremen voltejant-les per damunt del cap, al voltant de l'*Haro* i jugant entre *es halhaïres*, mentre

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Falles del Pirineu

Nacional
Les (Lleida)

Ester Sirat

086

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Falles del Pirineu

Nacional
Les (Lleida)

Ester Sirat

087

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Falles del Pirineu

Nacional
Les (Lleida)

Ester Sirat

088

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Falles del Pirineu

Nacional
Les (Lleida)

Ester Sirat

090

sona la música tradicional. Una volta apagades, és el torn dels *balhs* tradicionals, Es Corbilhuèrs ballen al voltant *deth Haro* mentre crema fins que cau una part d'aquest. Arribat aquest moment es canta l'himne *dera Val d'Aran* (*Montanhes araneses*). Aquest és el moment més emotiu de les festes. A partir d'aquest moment s'obre la plaça perquè els visitants puguin ballar *Era giga* acompanyats pel grup de dansa.

Ara és moment de degustar el *Vin caud* (vi calent cremat) i la coca, de ballar al ritme del grup local de música occitana Sarabat mentre la part baixa *deth Haro*, que és la que no està oberta amb les estaques, continua cremant lentament algun dia més.

Una altra tradició és recollir les brases *deth Haro* i posar-les a una *dorneta* (olleta petita de fang) i se les emporta a casa per protegir-la de les malalties. Antigament també es posava a les quadres perquè els animals no emmalaltissen, també s'escampen pels camps i prats per a fertilitzar-los.

La tercera part de la festa és la **Quilha** *deth Haro*, se celebra el dia 29 de juny. La plaça resta sense *Haro* des de la crema i ha arribat el moment de plantar el que resta esperant des del mes de maig. Aquest presidirà la plaça esperant ser cremat el proper 23 de juny.

Per plantar-lo es necessita la col·laboració de tothom, ja que es fa com es feia antigament, sense cap mitjà mecànic, amb unes escales de diferents alçades que es van posant sota l'*Haro* començant per la més baixa i, a mesura que va pujant, es van afegint les altres, fins que arriba el moment que s'ha d'estirar de les cordes que estan lligades a la punta per acabar de col·locar-lo al forat que hi ha al centre de la plaça.

Una volta plantat l'*Haro* s'assegura amb unes falques al voltant perquè no balle al forat. Quan ja està ben assegurat, alguns joves del poble pugen per les cordes i fan una fila per deslligar les cordes i posar la corona, el ram i la creu que porten les últimes parelles que s'han casat durant l'any.

El fet de coronar l'*Haro* és per demanar fertilitat per a les parelles, el ram una ofrena i la creu és un signe de cristianització de la festa.

Una volta coronat i esperar que els joves baixen, aquesta vegada sense cordes, és el moment que els nous matrimonis ballen un pasdoble i donen pas als balls tradicionals d'*Es Corbilhuèrs*.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Falles del Pirineu

Nacional
Les (Lleida)

Ester Sirat

092

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Falles del Pirineu

Nacional
Les (Lleida)

Ester Sirat

093

Falles de Saünc

Associació
Vitor Mayorga

**Festa del foc
del solstici
d'estiu
al Pirineu
declarada
patrimoni
immaterial
de la humanitat
per la Unesco
(Nairobi 2015).
Des de temps
molt remots
a la vespra**

de Sant Joan es voltegen les falles a Saünc.

Els més ancians del lloc recorden haver corregut les falles dels setze als divuit anys, des del Fòrum de l'«Arena». L'últim casat l'encenia i els xavals baixaven dues torxes, una encesa sobre el muscle i l'altra apagada. Quan entraven al poble prenién la falla apagada amb la que tenien al muscle. Una vegada a la plaça, voltejaven les falles per damunt del seu cap.

En l'actualitat, uns deu dies abans de la nit de Sant Joan, un grup de veïns de Saünc van al bosc a arreplegar l'escorça del bedoll, la deixen assecar i després la col·loquen de forma plegada, en l'extrem d'un pal d'avellaner, i la lliguen amb un filferro perquè no se solte. L'últim casat encén un fòrum xicotet al pòrtic de l'església, i des dels més joves als més majors, homes i dones, descendeixen corrents, amb la seua falla cremant, fins a arribar a la Fontaneta. Una vegada ací voltegen la falla per damunt del cap formant un anell de foc fins que aquesta s'apaga. I quan en aquesta nit màgica s'han cremat les falles, es guarden els pals per a col·locar-los l'endemà en l'hort, al costat de les mongetes, per a espantar el pugó.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Falles de Saünc

Nacional
Osca (Osca)

Associació Vítor Mayorga

097

Imatge de Fabio Rodríguez Fotografia
↑

Queima das fachas

**Xavier
Viana Álvarez**

Antropòleg. Investigador independent

**Manuel
Fidalgo Gayoso**

President de l'Associació As Fachas

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Queima das fachas

Nacional
Castelo (Lugo)

Xavier Viana Álvarez
Manuel Fidalgo Gayoso

099

La Queima das fachas és una festa tradicional amb foc que se celebra tots els anys a Castelo (Taboada, Lugo) durant la nit del set de setembre, coincidint amb les festes en honor a Santa Maria, encara

que diferenciada, en temps i llocs, de les cerimònies religioses.

Castelo es troba al terme municipal de Taboada (Lugo) i està composta per set nuclis de població (llogarets): Airexe, Castelo, Covas, Faquiós, Frameán, Ider i Perrelos. L'octubre de 2024 el nombre de persones empadronades a Castelo és de 81, però no totes resideixen amb caràcter permanent. Resulta significatiu el considerable descens poblacional patit per Castelo, ja que l'any 2000 figuraven en el cens 143 habitants i en 1943 residien un total de 673 homes i dones. A més, l'envelliment és notable i només hi ha nou xiquets i xiquets menors de 16 anys.

Malgrat ser un territori amb marcat caràcter rural, els ingressos de les famílies que encara resideixen a Castelo procedeixen, en la seua major part, d'àmbits professionals aliens a les fonts tradicionals de riquesa lligades al sector primari. Es tracta, doncs, d'una comunitat que va diversificar la seua economia rural en sectors externs a l'activitat local, provocant una diàspora cap a àrees urbanes.

La *Queima* té lloc a la *croa del castro*, on es col·loquen les *fachas* formant un cercle. El *castro* es troba apartat dels set llogarets i està situat al punt més alt de Castelo (531 m), d'on es poden veure una bona part de les cases i les terres de Castelo. Les seues característiques com a assentament humà en l'antiguitat són evidents des de la distància. Eixe dia, el set de setembre, el *castro* es converteix en referent espacial per a habitants i visitants, la qual cosa li permet conservar un caràcter mític en la memòria de tota la comunitat. El foc contribueix, sens dubte, a l'admiració col·lectiva per aquest lloc, encara que la resta de l'any la seua existència passe pràcticament inadvertida.

El foc té protagonisme absolut en la nit de la festa, tal com esdevé en les falles. En aquest cas, la força ígnia descendeix lentament des de l'alt de cada *facha* fins al terra, atraient la mirada de les persones assistents. No obstant això, la singularitat i significats d'aquesta manifestació cultural van més enllà: les generacions més velles transmeten a les més joves nous valors culturals; alguns símbols lligats al paisatge adquireixen una atribució espiritual; les relacions entre els integrants de cada família s'engrandeixen en els itineraris i llocs de confecció de la *facha*; el *castro* desplaça per un dia l'espai central de Castelo, normalment situat a l'entorn del *cruceiro*, pròxim a l'església; i l'assossec durant la *Queima* reforça els vincles afectius entre els veïns. Totes aquestes característiques es poden observar des de l'inici dels preparatius, quan floreixen els *agucios*¹ (*asphodelus albus*), fins que arriba al seu zenit amb la *Queima das fachas*, moment en què comença una revetla als voltants que dura fins a ben entrada la matinada.

Els veïns de Castelo es refereixen a aquesta tradició com una celebració que s'ha de mantindre viva. Per això, la salvaguarden seguint directrius marcades per les persones majors, aprenent des de la infància tant els llocs on arreplegar els *agucios* secs com la singular tècnica per a fer les *fachas*: pals de bedoll o pi de 6-7 m d'altura, coberts exclusivament amb *agucios* entrellaçats –de manera que els extrems queden ocults–, que s'amarren amb vímet.

Les *fachas* es preparen per famílies en algun lloc de les respectives cases, generalment en graners, magatzems diversos o simples rafals. Així doncs, donar-li forma és una acció individual realitzada per algun adult de la família, només en uns casos i acompanyat per altres adults o menors en molts altres. Depenent de la disponibilitat temporal i el nombre d'*agucios* recollits es fan una o diverses *fachas* per casa. Els *agucios* s'aga-

1. *Agucio* és el nom que se li dona a esta planta en Castelo. En *gallec* també s'utilitza: *abrótega*, *gamota*, *guiza* i *ouropeso*. En castellà es coneix com *gamón blanc*, *gamoncillo* o *asfódelo*, entre altres; i en valencià com *calabuixa* o *asfòdel*.

Foc

AC Falla Peña el Mocador
2025

Queima das fochas

Nacional
Castelo (Lugo)

Xavier Viana Álvarez
Manuel Fidalgo Gayoso

102

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Queima das fachas

Nacional

Castelo (Lugo)

Xavier Viana Álvarez
Manuel Fidalgo Gayoso

103

fen de les muntanyes pròximes dues o tres setmanes abans de la festa, de manera que es necessiten diversos centenars d'exemplars per a completar amb rigor el treball.

Una vegada acabat el procés d'elaboració es guarden fins al mateix dia de la *Queima*, quan són traslladades en tractors des de les cases fins al *castro*. Aquest itinerari té un paper simbòlicament rellevant en el conjunt de la celebració, ja que determina el trànsit que fa la *facha* de bé individual a bé col·lectiu, siga el que siga la funcionalitat atorgada per cada persona a la seua posterior crema.

Les *fachas* es distribueixen per la superfície del *castro* amb una separació similar entre elles. Els veïns caven un forat d'uns 30 cm de profunditat i 20 cm de diàmetre (aproximadament) per a introduir la part inferior de la *facha* i alçar-la posteriorment fins que aquesta roman fixada verticalment. Quan totes estan definitivament posades s'adverteix amb facilitat que componen una perfecta circumferència.

Arribada la nit, i després d'un bon sopar amb polp i *carne* ó *caldeiro* en un recinte pròxim habilitat eixe dia per a això, s'encenen una a una. Això ocorre uns minuts abans de les dotze, acompanyats per la música d'un grup de gaites i amb independència de les condicions meteorològiques. Eixe moment de la *Queima das fachas* és un acte comunitari al costat del foc que reforça la idea de pertinença a Castelo. Potser aquesta mateixa idea d'unir les persones amb un lloc davant de la destacada presència d'una foguera, o similar, és un motiu compartit per una bona part de les festes on el foc alimenta aquesta espècie de catarsi.

Els veïns coincideixen a mostrar la seua satisfacció i alegria en veure cremar les *fachas*, convertint-se aquest fet, a partir d'una certa edat, en una necessitat ritual que prova la devoció i un cert culte pel foc del qual es desconeix el seu origen concret. Sorprenentment, aquesta celebració continua existint en l'actualitat, malgrat estar en perill imminent d'extinció tant per causes demogràfiques com socioculturals. Per això resulta transcendental que els pocs veïns i veïnes que queden mantinguen la capacitat de decidir sobre la manera de supervivència d'aquesta festa i què fer amb els símbols i valors heretats dels seus avantpassats. De moment, el treball de l'*Asociación As Fachas* garanteix que les *fachas* cremen cíclicament a Castelo a primers de setembre, almenys durant uns anys més.

**Vítor
Mayorga**
Associació
Vítor Mayorga

**Hi ha un dia
de cada any
al qual els
mayorganos
esperen amb
veritable il·lusió
i impaciència,
i en el qual senten
la imperiosa
necessitat
de donar curs
als sentiments
continguts**

des de l'últim minut que acabà l'anterior celebració de la seua més benvolguda tradició.

Aquest dia és el 27 de setembre, perquè hi té lloc la Processó Cívica Religiosa del Vítor, celebrada dins de les festes patronals de San Toribio Alfonso de Mogrovejo i en commemoració de la recepció que el poble va fer a l'arribada de la segona relíquia del sant patró, en aquell llunyà dia de setembre de 1752.

Quan cau la vesprada del 27 de setembre, quan l'ocàs dona pas a la foscor de la nit i acaba un dia marcat per un fort sentiment religiós, després d'acompanyar el sant i la relíquia en processó, els nervis i la impaciència afloren de les entranyes dels *mayorganos*. Arriba el moment de retirar-se a casa, canviar el vestit per la vella indumentària, agafar el varal i la pell de cabra preparat per a l'ocasió i acostar-se fins a l'ermita del sant, perquè s'aproxima la desitjada hora i la nit més esperada, màgica i emocionant de l'any.

Sobre les deu de la nit un nodrit grup de *mayorganos* i forasters es concentren davant de l'ermita i observen, alguns amb inusitada curiositat, els moviments dels homes i les dones preparats per a la crema de les pells. A la part alta de l'espaldanya

sona el repic de campanes i l'encesa de la foguera dona pas a un foc que acomiada una calor abrasadora, il·lumina la nit i calfa les pells que, a poc a poc, es van elevant enceses, subjectes a la punta dels varals de fusta.

L'estendard del Vítor (taula arrodonida amb una inscripció al·lusiva al sant que presideix tot el recorregut de la processó), abrigallat pels majordoms de la Ilustre Congregación de San Toribio que porten les insígnies del sant, se situa darrere del grup d'homes i dones que protagonitzen la crema de les pells. La banda de música fa sonar els instruments i s'escolta el pasdoble del Vítor. En eixe moment, els portadors de les pells i la munió concentrada es posen en moviment al so de la música i dona principi la Processó Cívica Religiosa del Vítor, única en el món.

La comitiva recorre els principals carrers de la població a un ritme lent, molt lent, al compàs de la pesada i repetitiva música. De tant en tant la processó es deté, la música toca cançons ballables i la gentada aprofita per a refrescar la gola.

En arribar a la plaça d'Espanya, la música para de tocar i el Vítor puja al balcó de l'ajuntament per a presidir una bonica col·lecció de focs artificials que il·lumina la nit mayorgana. És el moment en què els portadors i el poble s'agenollen i canten l'himne del sant davant de la seua imatge i la de Santa Rosa, representades en un quadre il·luminat per l'espetarrec que desprenen les bengales col·locades en l'arbre que subjecta el quadre. En acabar l'himne, es llancen visques al sant, a Santa Rosa i a Mayorga.

Complit el ritu, al voltant de la una de la matinada, el Vítor baixa del balcó i la processó abandona la plaça per a reprendre novament els carrers. La música no para de sonar i les cançons tradicionals es repeteixen igual que els visques al sant. El foc i la beguda calfen l'ambient envaït pel fum i l'olor de peix. Les gotes de peix cremant que es desprenen de les pells cauen sobre el paviment, l'ennegreixen i dificulten el pas, també sobre els barrets i els vestits dels qui participen en la crema, afegint més emoció a l'inèdit espectacle.

Tot el ritual de la processó és una explosió de sentiment, joia, diversió i sana convivència que fa que la nit es convertisca en una cosa especialment sorprenent i única. Els *mayorganos* senten que res canvia, que són transportats a l'època primitiva en la qual

els seus avantpassats van iniciar el fet que ha arribat a convertir-se en una tradició permanent a través dels segles fins als nostres dies.

Després de sis hores, d'un intens enrenou en el qual els càntics, els balls, les bromes i els visques al sant no deixen de sonar, s'arriba al punt de partida. Ací, els protagonistes del foc desprenen del varal el tros de pell que encara no s'ha acabat de cremar i es forma una foguera, on es torna a cantar l'himne en presència de l'estendard i els majordoms que porten les insígnies.

L'ermita està plena de persones que s'han avançat a la processó. S'obri un passadís i entra el Vítor amb els portadors que porten els barrets penjats en la punta dels varals sobreixint per damunt dels caps. Se situa en les graderies de l'altar major juntament amb els majordoms i un grup de persones que, sota un impressionant silenci, entonen la salve i l'himne. Novament es torna a viure un moment d'emoció i fervor que fa que els ulls de molts dels qui allí es troben prenguen una lluentor especial a conseqüència del líquid que està a punt de fluir i esvarar per les ennegrides galtes.

Amb els últims visques al sant, a Santa Rosa i a Mayorga, la processó finalitza i els *mayorganos* s'acomiaten cantant i amb el fervent desig que l'any següent tots tornen a celebrar l'anhelada tradició amb la mateixa il·lusió, alegria i convivència.

Les Candeles

**José Manuel
Vázquez Lazo**

Historiador i investigador
Arxiver Municipal de Zalamea la Real

**L'honra,
celebració
i defensa d'un
fet purament
teològic
i dogmàtic com
és la Immaculada
Concepció
de la Mare
de Déu,
va anar enfortint
el corpus
antropològic,**

religió, patrimonial i cultural de molts llocs d'Espanya al llarg de la Història.

La gran majoria d'aquests elements festius es van anar conservant en el temps fins a completar el fet tradicional i cultural de moltes localitats espanyoles. Zalamea la Real és una d'elles, ja que contempla en el seu calendari festiu anual una de les tradicions més arrelades de la seua història: «El Dia de les Candeles», celebrat en la vuitava del novenari a la «Puríssima Concepció».

La definició del dogma de la Immaculada Concepció es va consolidar el dia 8 de desembre de 1854, a través de la Butlla *Ineffabilis Deus*, emesa pel llavors papa Pius IX: «...Definim, afirmem i pronunciem que la doctrina que sosté que la Santíssima Mare de Déu va ser preservada immune de tota taca de culpa original des del primer instant de la seua concepció...» (la data de la celebració va en correlació amb la festivitat del naixement de la Mare de Déu, nou mesos després, el dia 8 de setembre, i la festivitat de la qual sembla ser anterior a la de la Immaculada). Així l'Església Universal preservava la idea que Maria, mare de Jesús de Natzaret, no havia sigut tacada pel Pecat Original al qual estan exposats la resta d'humans després de la desventura d'Adam i Eva pel seu desgraciat *affaire* al Paradís.

A pesar que la devoció a Maria sense màcula havia calat des de feia segles en la major part del món catòlic popular, l'Església no havia fet

el pas definitiu per a considerar el fet com una cosa teològicament admesa fins a mitjan segle XIX. De fet, el mateix Sant Tomàs d'Aquino havia sigut un dels grans detractors de la passió *immaculista*, fins a tal punt que les seues teories havien demorat, en gran manera, l'acord definitiu per a ser acceptada com a teològicament veraç. La premissa tomista indicava que la Mare de Déu no va poder ser concebuda immaculada, perquè llavors no hauria sigut redimida per Jesucrist en la seua mort de creu.

El culte, molt popular ja al segle XII, no trobava una solució teològica final al XIII. Fins i tot la Seu Apostòlica Romana no secundava aquesta festivitat, per considerar-la com un assumpte merament popular.

Xiquets
recol·lectant
la *gamonita*
per a fer
les destrals.
Imatge
de José
Manuel
Vázquez
Lazo.
←

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Les Candeles

Nacional

Zalamea la Real (Huelva)

José Manuel Vázquez Lazo

116

Tirada
de caramels.
Imatge
de José
Manuel
Vázquez
Lazo.
→

Enfront del cautelós posicionament de Sant Tomàs, trobem, també al segle XIII, Duns Escote, que no va dubtar a argumentar amb fermesa la veracitat de la Immaculada Concepció de la Mare de Déu. D'aquesta manera, els teòlegs vuitcentistes que van afermar les bases del dogma van assumir les premisses del pensador escocés, indicant sobre això que Déu havia preservat a Maria de tota taca en atenció al fet que anava a ser mare de Jesús. La infalibilitat papal de Pius Nono va consolidar el dogma.

Però la defensa, acèrrima en moltes ocasions, d'aquest fet parteix de molt més arriere en el temps. Ja Sant Fulgenci o Sant Ildefons, als segles VI i VII, havien declarat el seu convenciment sobre el naixement immaculat de Maria. Fins i tot en el IV Concili de Toledo (633) es va enaltir la reforma del Breviari realitzada per Sant Isidor de Sevilla, on es parlava de l'Ofici de la Immaculada Concepció de Maria, al qual anomenava *preservada de la culpa original*. En el XI Concili de Toledo, el rei Vamba també defensarà la Puríssima Concepció de Maria. Des del segle XIV, la gran majoria de les confraries religioses espanyoles adoptaran entre els seus postulats la defensa del naixement immaculat de la Mare de Déu. Monarques espanyols de gran transcendència històrica com Ferran III el Sant, Carles V o Felip II van ser acèrrims defensors de la Puríssima, portant les seues insígnies als camps de batalla, o declarant, com va fer aquest últim, l'obligació de les universitats espanyoles (i a altres institucions) de fer vot de defensar el misteri. Fins i tot en 1644, al marge de la declaració definitiva de Roma alguns anys més tard, la commemoració seria declarada «festa de guardar» a Espanya, adoptant-se la Immaculada oficiosament com a patrona del país.

El 25 de desembre de 1760 el papa Clement XIII, mitjançant la butlla *Quantum Ornamenti*, i després de la petició del rei Carles III (que crearia en honor a la Puríssima l'Orde de Carles III en 1771), declarava Maria Immaculada patrona d'Espanya. Un any després, el 3 de desembre de 1761, es va decidir instaurar una funció principal a la Concepció a Zalamea la Real. Juan Román López i Pedro Marín Moxedas, alcaldes irdinaris; Pedro Gómez Moreno, agutzil; Alonso Bautista Romero, Joseph González, Thomas Sánchez Bexarano i Juan Díaz Serrano, regidors del Consell, Justícia i Regiment de la vila, van decidir que: *...como es pú-*

blico y notorio como por nuestro Mui Santo Padre Clemente trece que actualmente gobierna la universal iglesia por un especial breve dado en Roma en 8 de noviembre del año pasado de 1760, a nombrado a la reyna de los Ángeles María Santísima Nuestra Madre y señora en el misterio de su inmaculada concepción por patrona universal y principal de toda la España sin detrimento del Patronato principal y general que en ellos tiene el Apóstol Santiago: y con esta noticia el cavildo eclesiástico de esta villa para mas onra y gloria de Dios Ntro. Sr. Y dicha soberana reyna an acordado hacer fiesta a esta señora el día de su Purísima concepción de este año con su octavario...

Així naixia, oficialment, la festivitat de la Immaculada Concepció a Zalamea la Real. I prenem aquesta data tenint en compte que no tenim documentació anterior a aquest fet que ens mostre una altra cosa, com a gènesi d'aquesta solemnitat a la localitat i com a origen del «Dia de les Candeles».

A la celebració religiosa amb el seu novenari, la Puríssima compta a Zalamea amb una de les festivitats més entranyables de la localitat. Des dels primers dies de desembre, xiquets i no tan xiquets començaran a arregar de les muntanyes grans feixos de llenya de la planta de l'estepa (*cistus ladanifer*) per a configurar enormes pires als carrers del poble. Grups de xiquets, joves i adults formaran aquestes grans llumeneres als principals carrers de la localitat. Amb un cos central format per un esquelet de fustes i troncs, la pira serà folrada amb les estepes col·lidides dies abans. A la vespra de la celebració, és a dir, al vespre del 7 de desembre, després de la cerimònia de la novena, i amb el repic de campanes com a senyal d'inici de l'encesa, els carrers del poble s'ornaran amb el foc de les enormes fogueres, que oferiran una enigmàtica i bella imatge de la nit *zalameña* en els preludis de Nadal. El foc purificador es fa present en aquesta festa, usant aquest element de la naturalesa com a element cerimonial pel fet de la concepció immaculada de la Mare de Déu. Si utilitzem l'analogia que ens ofereix aquesta mateixa festivitat en altres localitats d'Extremadura o Castella-la Manxa, amb una similitud quasi esbalaïdora (amuntegaments d'enormes pires i cremes de *jachas* fetes de gamons), els estudiosos d'aquestes localitats parlen del foc de les fogueres com la representació de la puresa de la Mare

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Les Candeles

Nacional

Zalamea la Real (Huelva)

José Manuel Vázquez Lazo

119

Candela el Paseo Redondo.
Imatge de José Manuel
Vázquez Lazo.

↑

Xiquets cremant les seues
hacas en la candela
de l'església de La nostra
Senyora de l'Asunción.
Imatge de José Manuel
Vázquez Lazo.

←

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Les Candeles

Nacional

Zalamea la Real (Huelva)

José Manuel Vázquez Lazo

120

Candela
del Carrer
Hort.
Imatge
de José
Manuel
Vázquez
Lazo.
→

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Les Candeles

Nacional

Zalamea la Real (Huelva)

José Manuel Vázquez Lazo

121

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Les Candeles

Nacional

Zalamea la Real (Huelva)

José Manuel Vázquez Lazo

122

Candela de la Plaça Talero.

Imatge de José Manuel Vázquez Lazo.

↑

de Déu. Al costat de les grans candeles, un altre element tradicional que completa el costum d'aquest dia: les *jachas*. Els pares i avis, setmanes abans, hauran eixit al camp a arregar en xicotets feixos la planta seca del gamó, per a formar allargades atxes. Aquestes seran usades pels xiquets, que, acostant-se a les candeles, els calaran foc i les cremaran a tall de lluminària. L'estampa nocturna es completarà amb els baluerns produïts pel llançament de coets i petards.

Actualment aquesta històrica tradició de Zalamea de l'Edat Moderna gaudeix de bona salut, de manera que es consolida com a costum des de fa alguns anys acabar la nit rostint carns i cecines en el caliu de la candela ja líquidada.

Els preparatius. Usos i materials per a crear la festa

Dos són els elements naturals essencials per a desenvolupar l'activitat, al marge del fet pròpiament religiós: l'estepa i el gamó. És per això que la festa comporta una estreta relació entre l'home i el seu medi natural. Vegem de què es tracta:

1. La foguera feta d'estepes

Com ja s'ha ressenyat anteriorment, l'element principal per a conformar les enormes pires que cremaran la nit del 7 de desembre serà l'estepa ladanífera o *cistus ladanifer*.

Aquesta planta, molt estesa per tota la zona, pot arribar a comptar en alguns casos amb 2,5 metres d'altura. Posseeix unes fulles allargades i estretes, que estan impregnades d'una substància enganxosa, el làdan, oli fortament olorós que els dona un aspecte brillant i s'adhereix fàcilment a les mans i la roba. Compta, a més, amb unes flors que són molt grans (10 cm) i amb cinc pètals blancs, que mostren la seua esplendor quan arriba la primavera.

Cada carrer o grup d'amics formen quadrilles de recollida de la planta per les muntanyes de l'entorn per a formar la gran foguera. Els grans feixos d'estepes són transportats en baiards fets amb troncs per la mateixa mainada.

La candela es compondrà d'un esquelet de grans troncs d'alzines que mantindran el foc en peus una vegada extingides les flames de l'estepa. Sobre la forma cònica del mateix cor de la candela s'aniran col·locant els fardells d'estepes que van ser recollits durant la setmana precedent per xiquets i no tan xiquets.

2. Les torxes (ojachas)

Si la gran foguera, la candela, és l'element principal d'aquest ritu, la crema de les torxes va estretament lligat a la festivitat, i no podem entendre un element sense l'altre en la festa de les Candeles de Zalamea la Real.

Si dies abans de la formació de la pira es va a la muntanya a arreplegar les estepes, amb més antelació encara els pares i avis acompanyen els fills i nets al camp a arreplegar els gamons (en les diverses varietats que podem trobar al terme de Zalamea la Real), que ja es troben secs després de l'estiu.

Amb ells es faran elegants fardells a tall de granera perquè, una vegada enceses les candeles, aquells que les porten s'acosten al foc a compartir les flames.

3. La Festa

En la vuitava del novenari a la Immaculada Concepció, és a dir, en les vespres a la festivitat, el dia 7 de desembre, es du a terme aquesta tradició.

La jornada comença a les 12 del migdia. Des del balcó que ocupa la mitat de la torre de l'església de la Mare de Déu de l'Assumpció, membres del grup de «Filles de Maria» llançarà caramels a una multitud de xiquets que puntualment s'ha donat cita en el replà de l'entrada al temple.

En fosquejar, quan acabe l'Eucaristia de vespres, el repic de campanes donarà el tret d'eixida que anuncia l'inici de la ignició del mig centenar de fogueres que es reparteixen per tota la localitat.

Les candeles i les torxes aniran acompanyades pel tronar de coets, petards, i molts altres elements de pirotècnia.

Des de fa uns anys, cada grup d'amics acaba la festivitat aprofitant les brases per a rostir carns i gaudir de la companyia dels amics amb un sopar a la llum del foc.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Les Candeles

Nacional

Zalamea la Real (Huelva)

José Manuel Vázquez Lazo

125

Imatge panoràmica de la nit de Les Candeles des de la Muntanya de l'Arenal. Imatge d'Antonio Conejo Rivas.

↑

Los Escobazos

Almudena
Pérez

Tècnic de Turisme
CI Museu de «Los Escobazos»
Guia Oficial de Turisme GA-5756

**La festivitat
de la Immaculada
Concepció
de la Mare
de Déu es duia
celebrant
a Espanya ja
diversos segles
abans de ser
proclamada
com a dogma
de fe pel papa
Pius IX**

el 8 de desembre de 1854.

A Jarandilla de la Vera, igual que en moltes altres localitats, també se celebra, i concretament l'origen de la festa de *Los Escobazos* es creu que va ser pastoral, ja que els cabrers baixaven de la serra al poble per a celebrar la festa de la Immaculada Concepció. Les dificultats del camí eren tals, que van trobar remei en una cosa que era allí, a l'abast de la mà, i de manera abundant: la ginesta. Hi havia prou a tallar-ne unes poques, fer una granera lligant-les amb cordes i usar-les a manera de torxes. Per això es creu que una vegada arribaven al poble, la nit abans de la Immaculada, era tal el goig a trobar-se amb familiars i amics, que eixa eufòria i alegria els va portar a alguns a començar a saludar-se amb els *escobones* encesos, acte que es va continuar repetint en anys successius de manera creixent. El temps es va encarregar d'anar posant música i lletra als càntics en honor a la Mare de Déu, i l'església va anar acceptant la festa que en l'origen era pagana, i cedint perquè la processó se celebrara la vespra a la nit, el 7 de desembre.

Els *escobones* també es van utilitzar per a acompanyar i il·luminar la Immaculada. Amb eixa finalitat es feien les fogueres i apuntaven creus en les finestres i balcons de totes les cases per les quals passava el recorregut de la processó, de manera que l'estendard estava il·luminat en tot moment.

La festa de *Los Escobazos* és la més espectacular de la localitat, la participació popular és massiva, s'espera durant mesos amb il·lusió i ha sigut reconeguda amb el títol honorífic de Festa d'Interès Turístic Nacional.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Los Escobazos

Nacional

Jarandilla de la Vera (Càceres)

Almudena Pérez

129

Imatge de Sergio Hernández Frías.

↑

Virgen de los Rondeles

Francisco
Flores

Presidència de l'Associació
d'Amics de «Los Rondeles»

Cada nit del 12 de desembre se celebra al poble de Casarabonela la festa de la Virgen de los Rondeles. En la vespra de Santa Llúcia el foc adquireix un protagonisme molt especial, il·luminant

el recorregut d'aquesta processó que enfonsa les seues arrels en les boires del temps.

El nom d'aquesta màrtir cristiana, molt celebrada a Suècia, està relacionat amb la paraula «lumen» de llatí llum, i amb l'antiga dita de: *Por Santa Lucía se acortan las noches y se alargan los días*, la qual cosa ens porta a l'antiga lluita de la llum sobre la foscor, sempre present en la naturalesa humana.

Són moltes i variades les teories sobre els orígens d'aquesta festa, que molts antropòlegs, experts en aquesta mena de celebracions, atribueixen a les antigues «lluminàries», les festes que celebraven el solstici d'hivern. Tornava la llum i amb ella la vida.

Aquestes celebracions pròpies de l'antiga Roma es cristianitzaren adaptant-se a les festes de Nadal.

El que sí que està fora de tot dubte és que, des de principis del s. XVIII, el col·lectiu format pels moliners d'oli portava en processó els seus cabassos d'espart cremant en un senzill acte d'acció de gràcies per la collita de l'oliva a la Divina Pastora, coneguda a Casarabonela com la Virgen de los Rondeles.

Per a l'antropòleg malagueny Antonio Mandly «es tracta d'un exquisit tacte dels moriscos (gentilici de les gents de Casarabonela) envers els qui van viure el Nadal en eixe espai-temps indissociable i amb això impedeixen simbòlicament que la memòria dels seus, i, en definitiva, del lloc i el temps que van considerar sa-

grat, fora trastocat per un mer canvi estratègic, admés com a imperatiu legal, però mai celebrat».

En un principi aquests cabassos es duïen oberts, se suposa que d'ací deriva la paraula 'rondeles' (*redondeles*); en l'auge d'aquesta tradició es va optar per portar els cabassos enrotllats ja que així se n'alentia la combustió i el «rondel» pot arribar cremant fins a l'església fent tot el recorregut.

Sempre s'ha suposat que era una celebració espontània que es duïa a terme després de la molta de l'oliva. Però conservant la data del 12 de desembre, data que es manté malgrat el canvi de calendari del Julià al Gregorià l'any 1582. Quan van començar a cristianitzar-se els ritus que se celebraven en tot el territori espanyol.

L'any 1703 Isidoro de Sevilla —un sacerdot caputxí de profunda devoció mariana— va concebre, mitjançant una revelació o un somni, la imatge de la Divina Pastora. El pare li va fer a l'artista Miguel Alonso de Tovar, membre de l'Escola Pictòrica Sevillana, la següent descripció: «En el centre i sota l'ombra d'un arbre, la Mare de Déu Santíssima asseguda en una penya, irradiant del seu rostre diví amor i tendresa.

«La túnica roja, pero cubierto el busto hasta las rodillas de blanco pellico ceñido a la cintura. Un manto azul, terciado al hombro izquierdo, envolverá el entorno de su cuerpo, y hacia el derecho en las espaldas llevará el sombrero pastoril, y junto a la diestra aparecerá el báculo de su poderío. En la mano izquierda sostendrá al Niño y posará la mano derecha sobre un cordero que se acoge a su regazo. Algunas ovejas rodearán la Virgen, formando su rebaño, y todas en sus boquitas llevarán sendas rosas, simbólicas del Ave maría con que la veneran...»

I aquesta és la imatge que ix en processó en la festa de la Virgen de los Rondeles. L'actual representació data de 1999, ja que no se'n conserva, ni es té coneixement ni documentació, de com era la imatge antiga.

Després de la Guerra Civil la festa no es va celebrar durant alguns anys, sent un dels motius el que —segons algun dels seus detractors— tinguera un caràcter més pagà que cristià pel fet que en la forma antiga de celebrar-la participaren dones que, com els homes, també eren portadores de *rondeles*. La celebració va ressorgir novament, encara que amb modificacions substancials, en la dècada de 1970.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Virgen de los Rondeles

Nacional
Casarabonela (Málaga)

Francisco Flores

134

- Ja a partir de la dècada dels 70 la festa es torna a recuperar, ja són pocs els molins que premsen l'oli amb *rondeles*, però es recopilen i es reuneixen per a eixir en processó. I es recupera la Pastoral, ja que sense Pastoral i nadales no s'entenen els *rondeles*. Com hem dit abans, a Casarabonela és una festa plenament nadalenca.
- Es rescaten de l'oblit nadales centenàries, amb instruments fets a mà per ells mateixos. Els components de la Pastoral toquen el bombo, els sonalls, el morter i, com no, les atípiques castanyoles morisques. Que donen un so molt característic i són una altra de les senyes d'identitat de la festa de la Virgen de los Rondeles.
- És una processó en la qual participa gent de totes les edats i condicions, des dels xiquets i xiquetes més xicotets que ixen amb il·lusió tocant en la Pastoral, la Pastoral d'adults que manté en la memòria col·lectiva les nadales que cantaven els nostres avis, fins als *rondeles* i homes de tron que recuperaren aquesta tradició recuperada fa més de quaranta anys. El poble en general es bolca amb la seua «Pastora».
- Després del seu particular i intricat recorregut pels carrers emblanquinats de traçat morisc, des de l'ermita de la Veracruz fins a l'església, és allí on se li canta «La Salve» amb gran devoció per part de tots els assistents.
- És un moment molt emotiu, arribar a l'església totalment plena, a través d'un camí franquejat per dues fileres de *rondeles* cremant, al so de les castanyoles morisques. Entra la Mare de Déu a l'església, on els seus fidels l'esperen un any més.
- La denominada «Festa Virgen de los Rondeles» és Festa d'Interés Turístic Nacional d'Andalusia des de 2001 i Festa de Singularitat Turística Provincial de Màlaga des de 2006. Actualment es troba en tràmits per a la concessió de la titularitat de Festa d'Interés Turístic Nacional.
- L'associació Amigos de los Rondeles, creada en 1993, és l'encarregada de preservar i promoure la festa any rere any.

Fia-Faia

**Lluís
Casas Prados**

Alcalde de l' Ajuntament de Bagà

**La Fia-Faia és
una celebració
ancestral que té
lloc cada any
a les poblacions
de Bagà
i Sant Julià
de Cerdanyola,
situades
a la comarca
del Berguedà.
Aquesta festivitat
es realitza**

la nit del 24 de desembre, coincidint amb la vigília de Nadal.

La festa ha estat declarada Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat per la UNESCO dins del conjunt de les festes del foc del solstici als Pirineus.

Quin n'és l'origen?

La Fia-Faia és una festa d'origen pagà que es remunta a l'època precristiana, quan els antics habitants de la zona feien ritus vinculats al solstici d'hivern. Aquest esdeveniment, que marca la nit més llarga de l'any, es veia com un moment simbòlic de renaixement del sol. En aquestes cultures antigues, el foc tenia un paper central com a símbol de llum, calor i protecció. D'aquesta manera, la Fia-Faia es consolida com una festivitat del foc relacionada amb la llum del sol, que comença a recuperar força després del solstici, quan els dies es fan més llargs.

Amb el pas dels anys, la festa es va cristianitzar, ja que coincideix amb la commemoració del Naixement de Jesús durant la nit de Nadal. No obstant això, malgrat aquesta transformació religiosa, la connexió amb els elements naturals i el seu vincle amb el cicle solar es manté com a part essencial de la celebració, i es guia per aquests elements, i no pas per elements religiosos.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Fia-Faia

Nacional

**Bagà i Sant Julià
de Cerdanyola (Barcelona)**

139

Lluís Casas i Prados

Com preparem les faies?

Les faies, les protagonistes principals de la festa, són torxes confeccionades amb feixos de planta faiera (*cephalaria leucanta*) recollides a les muntanyes dels voltants.

Els preparatius de la festa comencen setmanes abans, amb la recollecció de les plantes seques i la confecció de les faies. Aquest procés implica tota la vila, especialment els joves, que es dediquen a preparar les torxes seguint les ensenyances dels més grans, que han transmès aquesta tradició al llarg de les generacions.

El ritual de la festa

La celebració pròpiament dita comença el vespre del 24 de desembre, quan els habitants de Bagà es dirigeixen al Siti, un turonet proper a l'indret del Parc de la Vila. Des d'aquest punt, es pot veure en la foscor, des d'on s'encenen les torxes de l'altre poble faiaire, Sant Julià de Cerdanyola.

Un cop enceses les primeres faies, els participants comencen el descens cap al poble, portant el foc amb ells. La processó, plena de torxes enceses, crea una imatge impressionant, amb la llum de les faies que il·lumina el camí enmig de la foscor de la nit. Aquesta imatge se la coneix com la serp. Al llarg del recorregut, els participants entonen el crit «Fia-faia, que nostre Senyor ha nascut a la paia!», una cantarella que barreja el simbolisme solar amb la tradició cristiana.

Quan la processó arriba al centre de la plaça Porxada, es fa una gran foguera amb les faies i els habitants ballen i celebren al voltant del foc. Aquest acte col·lectiu no només representa la llum i l'escalfor que tornen, sinó que també enforteix els vincles socials entre veïns i visitants.

La Fia-Faia en l'actualitat

Tot i els canvis socials i culturals que han tingut lloc al llarg dels segles, la Fia-Faia ha mantingut el seu caràcter autèntic i continua celebrant-se gràcies a l'esforç dels habitants de Bagà per preservar-la. La transmissió de la tradició de generació en generació ha permès que la festa arribi fins als nostres dies pràcticament inalterada, tot i que amb algunes adaptacions modernes.

Des de 2015, amb la seua inclusió al patrimoni immaterial de la UNESCO, la Fia-Faia ha guanyat més visibilitat i cada any atrau nombro-

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Fia-Faia

Nacional

Bagà i Sant Julià de Cerdanyola (Barcelona)

140

Lluís Casas i Prados

sos visitants que desitgen viure aquesta experiència única. No obstant això, els habitants treballen per mantenir-ne l'essència original i evitar que es convertisca en un mer atractiu turístic. La implicació de la comunitat local és el que dona sentit i vida a aquesta celebració.

Conclusió

La Fia-Faia és una festivitat que combina la tradició i la fe, i que ha aconseguit conservar el seu esperit ancestral al llarg dels segles. Mitjançant el foc, aquesta festa celebra la llum i la vida, alhora que reforça els vincles socials dins de la comunitat. Actualment, la Fia-Faia no només és un testimoni del passat, sinó també un exemple de com les tradicions poden perdurar en el món modern sense perdre la seua essència. Amb la seua inclusió a la llista de Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat, aquesta festa es reconeix com un tresor cultural que ha de ser preservat i transmès a les generacions futures.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Fia-Faia

Nacional

Bagà i Sant Julià
de Cerdanyola (Barcelona)

Lluís Casas i Prados

141

Comu- nitat Valen- ciana

Sant Antoni

**A. C. Confraria
de la Santantonà
de la Vila de Forcall**

**La comarca
dels Ports no és
un ens instituci-
onalitzat, només
és un conjunt
de pobles amb
un passat comú
i una història
compartida
amb la que va
ser la metròpoli,
Morella. A banda
dels lligams**

històries de tots els pobles, hi ha altres que donen forta personalitat i identitat als pobles portenes.

Sense cap dubte, les festes són un important nexa en les societats actuals.

Donen una visió propra de la idiosincràsia, cultura, societat i gents dels pobles i del país. El cicle festiu a la nostra comarca és ampli, abundant i moltes vegades lligat al santoral. Poques són les festivitats que es desenvolupen a tots els pobles; no obstant, Sant Antoni se celebra a tots els municipis de la comarca amb certes peculiaritats en cada localitat (fet que enriqueix el conjunt). De totes les celebracions la més coneguda i concorreguda és la que es desenvolupa a Forcall el cap de setmana més proper al 17 de gener.

El Sant Antoni de Forcall està format per un bigarrat conjunt d'actes que s'allarguen durant tot l'any, que no s'entenen uns sense altres i que li han valgut reconeixements de públic i institucions. Els primers esdeveniments són per recaptar fons per a la festa. Per destacar-ne algun, es poden mencionar: el sorteig del xai per recap-

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Sant Antoni

Comunitat Valenciana

Forcall (Castelló)

A. C. Confraria de la Santantonà de la Vila de Forcall

147

tar recursos, l'elaboració de la confitura que farcirà les coquetes, el dia del maio (on es busquen maio i pins que formaran l'esquelet de la barraca) i la pastada de la rotlleta –quan es fan les pastes per a la festa–, el mateix dia es talla la llenya que vestirà la barraca. Quan més prop està el cap de setmana festiu, major quantitat d'actuacions relacionades hi ha.

El cap de setmana festívol s'inicia amb l'encesa de les tronques amb els primers instants del divendres i que es mantenen enceses fins les darreres hores de diumenge. Les tronques són grans troncs o arrels de carrasca, ametller o algun arbre de ribera que arrossega el riu. Durant tot el cap de setmana són lloc de reunió per parlar, escalfar-se del fred intens del gener i rostir algun producte de la matança.

Processó
dels Matxos
i Benedicció
dels animals.
Imatge de M.
A. Troncho.
←

Barraca en flames després de la Santantonà. Imatge de Manuel Catalan.
→

Ja divendres al matí alguns protagonistes matinen de valent. Alguns membres de la *santantonà* (grup de gent que col·labora per fer algunes tasques de la festa) passegen l'esquellot, gran esquella que produeix un so greu i característic. Instants més tard els gaiters, nom que a la comarca dels Ports reben els dolçainers, i els tabalers ixen a tocar la despertada o diana. Ambdós grups pels carrers que consuetudinàriament veuran totes les desfilades de la festa. Durant tot el matí es busca la llenya tallada una setmana abans i s'ultimen els preparatius per al moment més intens i esperat, a la plaça hi ha una barreja de nervis, inquietuds i emocions. Quan toca la una de la vesprada al vell rellotge de la façana de l'Ajuntament, els xiquets i les xiquetes de l'escola s'agafen a la corda amb tota l'energia possible

Plantada del Maio.
Imatge d'Adela Ramírez.
←

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Sant Antoni

Comunitat Valenciana

Forcall (Castelló)

A. C. Confraria de la Santantonà de la Vila de Forcall

150

Foc a la Barraca.
Imatge de Fernando Julian.

→

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Sant Antoni

Comunitat Valenciana

Forcall (Castelló)

A. C. Confraria de la Santantonà de la Vila de Forcall

151

per fer pujar el maio, el pi més important que es va tallar el segon dia de Nadal (26 de desembre) –o les vores d'aquest dia– com ens van ensenyar els nostres avantpassats. A continuació, es van clavant les costelles (un total de sis, tres cap a l'oest i tres cap a l'est). L'esquelet nu de la barraca té forma cònica, només trencada per la capolleta (part superior d'un pi que s'ha afegit durant el matí). Tot seguit es claven els cimals, troncs de roure que faran de sostre de la barraca i suport per vestir la part superior de la barraca. A partir d'aquest moment es vesteix la barraca amb ginebre, carrasca i pi, ocultant les costelles i deixant el ramatge el més regular possible. Tot finalitza amb la foscor de la nit. La vida del Sant, un sainet còmic que representa la vida i temptacions de Sant Antoni, només es representa a Forcall els anys que hi ha disponibilitat d'actors.

Per la nit s'inicia el ritual del foc. La **Santantonada** és l'acte més conegut de la festa de Sant Antoni. Les gaites i els tabals comencen a tocar. El foc dels cremallers ja crema les teies. La Santantonada consisteix en una cercavila anàrquica i frenètica que al seu torn segueix un ordre tradicional. La finalitat de la desfilada és conduir Sant Antoni i Sant Pau a la barraca, durant el trajecte són temptats i colpejats pels diferents botargues. Sant Antoni i Sant Pau (representen el bé) van lligats en un extrem d'una corda, l'altre extrem el despullat (cap dels botargues que representen el mal) els condueix a la barraca. Els sants són temptats al pecat per la filosea (home transvestit de dona) i colpejats pels botargues que al seu torn colpegen les dones i al sòl amb els pellots (de paper premsat) per atorgar fertilitat. Aquests botargues no paren de fer petites maldats, fins i tot puguen als balcons. La desfilada l'encapçala un Cremaller i la tanca un altre Cremaller (porten el foc que després cremarà la barraca). Durant el recorregut diferents cases (els majors) obren les portes per avituallar la desfilada. Els assistents poden passar per davall de la barraca en flames fins que el perill fa barrar el pas. La desfilada parateatral i la barraca en flames són un espectacle sublim que us convidem a conèixer.

Seguidament s'inicia la **processó dels matxos**, totes les cavalleries, els animals domèstics i de totes les espècies formen part de la corrua que donarà diverses voltes a la barraca en flames o brases, passarà per la casa abadia on el clero beneirà la concurrència

i després passaran a per la coqueta de mitja lliura a casa del primer majoral. Els majorals són les persones encarregades d'organitzar i administrar la festa. Actualment s'assumeix el càrrec de manera voluntària durant un any. Antigament encara es desenvolupava un altre acte, el bandejament del gall. De dos extrems de la plaça Major es lligava una corda amb un gall penjat que era donat com a premi al genet que aconseguia escapar-lo mentre passava a cavall de l'animal.

Diumenge és el dia dedicat a Sant Antoni. El primer acte és la **missa solemne** i a continuació es desenvolupa la **processó general** amb desenes de ciris, estendards i la imatge del sant. Tothom que ha assistit a la processó té tot seguit cita a casa del primer majoral, cal menjar una rotlleta o una coqueta i beure un gotet de moscatell o qualsevol licor que la majoralia té amanit. Seguidament els majorals recorren els carrers de costum fent la **cercavila**, hi ha gent del poble que col·labora econòmicament amb la festa.

A la vesprada un altre acte ompli la plaça forcallana. És el torn de la representació del ritual agrari de la **llaurà i la sembrà**. Un parell de burrettes obrin els solcs imaginaris amb l'aladre. Els majorals sembren llepolies (caramels, cacaus, nous, mandarines i altres). Una altra cavalleria arrastra la tauladora per anivellar el suposat bancal. També és el moment del carnestoltes forcallà. Tot el seguici passa pels carrers designats fins arribar a la casa del primer majoral on es reparteixen pastes i begudes.

La nit es per al **ball rodat**. Aquest ball gira al voltant de la gaita i el tabal, com tots els actes del Sant Antoni forcallà. Les dones van abillades amb faldetes, mantó de Manila i porten el pèl recollit. Els homes porten barret i jupetí negres i faixa roja. Per parelles i en un ordre jerarquitzat fan unes voltes per la plaça fins fer un rogle davant la façana principal de l'Ajuntament. Ells es col·loquen a la part interior, elles a la part exterior roden després de saludar i ballar una jota amb tots els participants fins arribar a la seua parella original. En finalitzar la volta, es balla algun pasdoble o vals. El ball finalitza fent la volta a la plaça Major.

El diumenge s'anomena el dia dels Botets. Durant el matí els majorals s'encarreguen d'amanir tots els ingredients per facilitar els assistents. La **rostida de les xulles** congrega a la plaça molta gent. Per un econòmic preu que serveix per a finançar la festa la majoralia proporciona: olives, vi, allioli, xulla i pa.

Processó de Sant Antoni Abat.
Imatge de Paco Chervert.

↑

Amunt el Maio.
Imatge d'Esther Palomares.

↑

La Sembra.
Imatge de
J. M. Moya.

→

La vesprada es tanca amb un recorregut pels carrers de costum dels membres de la santantonada i els xiquets i les xiquetes per recollir conills, pollastres i altres animals que es donaran de premi als guanyadors dels jocs. Es desenvolupen tres jocs per als infants i de vegades per als adults. Les **corregudes**: són carreres entre persones d'edats semblants, el guanyador obté com a premi un animaló. Les **olles**: des de la porta de l'Ajuntament fins a l'altre costat de plaça es lliga una corda amb olles penjades, qui trenca l'olla amb un bastó s'endú el contingut (llepolies i alguna moneda). Els **botets**: aquest joc consisteix a saltar a peus junts botets de vi a mig inflar, els guanyadors que salten tots els botets tenen com a premi un animal. Amb aquesta activitat es dona per finalitzat el cap de setmana festiu.

El dilluns següent al cap de setmana festiu hi ha una **missa en sufragi dels confreres** difunts en què es trien els majorals de l'any pròxim. En aquest moment el cicle festiu s'inicia novament.

Alguns actes desapareguts al llarg del segle XX són: el tio de la figueta, els parells, les curses de cavalleries o el bandejament del gall, que forcallanes i forcallans coneixem però que per diferents circumstàncies es van deixar de fer.

Cercavila.
Imatge
de Sergio
Bordás.
→

Dia de la Foguera

**Javier
Català**

Regidor de cultura de l'Ajuntament de Canals

**Comença a
l matí en un
dels balcons
de l'ajuntament,
quan la «Festera
de Gràcia»
convida el poble,
els forasters
i els interessats
a participar
en les festes
i entona el primer
vítol, que és una**

frase curta i un crit festiu: Vítol i vítol al nostre patró del poble!

Després, l'alcalde lliura als festers la bandera de sant Antoni Abat, i la fa baixar des del balcó; els festers la prenen, la besen i criden un altre *vítol*. El fester anomenat «Bandera» s'encarregarà de custodiar la bandera de sant Antoni Abat durant els tres dies de festa. L'altre fester major, el «Cuiros», rep aquest nom perquè antigament portava les botes de vi per a oferir-les als llauradors que eixe dia treballaven els camps. Els actes matutins acaben amb l'ofrena de flors o fruites al patró i la missa de gràcia.

A les 17.00 h de la vesprada es realitza la cavalcada, protagonitzada pels festers infantils, on desfilen carrosses per l'avinguda Vicent Ferri i es llancen llepolies i joguets als assistents.

A les 20.30 se celebren a l'església les solemnes vespres en honor al patró del poble, sant Antoni Abat. A continuació, a les 21.00 h, es bota foc a la monumental Foguera a la plaça Major, una enorme pira de troncs massissos de setze metres d'altura i de forma cònica.

El procés de plantar la Foguera és espectacular. A mitjanit del dia vuit de desembre, dia de la Immaculada, comencen a entrar a la plaça Major les soques, els primers troncs que durant tot el mes aniran acumulant a la plaça els festers i els veïns del poble, per al posterior muntatge. A primera hora de la vesprada del dia d'any nou, un grup de muntadors planta el tronc del pi, que serà l'eix central del monument. Així comença el procediment d'amuntegar els troncs: primer els més grans, després els xicotets, el brancatge i, finalment, el con es vist amb una capa verda de pinassa i el cim es remata amb un taronger.

Aquesta Foguera no té cap relació vinculant amb les falles, donada la diferència amb el material que es construeix com ara les branques

i els troncs de pi, com en la seua càrrega tèrmica i temps de combustió, ja que una falla té uns segons de combustió i un índex de temps menor cremant que el de la Foguera, ja que aquesta última es manté cremant durant més de 24 h, fins a finalització de la processó del patró de la nit del dia 17 de gener, i arriba a una càrrega tèrmica molt més elevada que la de qualsevol falla.

17 de gener «Dia de Sant Antoni Abat»

Però si la Foguera és la vespra, sant Antoni Abat és la festa. Aquest és el dia religiós, d'arreglar-se i assistir a la missa i a la processó.

A primera hora del matí hi ha *despertà* i cercaviles pel poble. Després, els festers, les festeres i les autoritats es reuneixen i es dirigeixen tots junts al temple, per a assistir a la missa major que celebren els capellans fills del poble. Quan acaba la missa, es reparteix el pa beneït i el matí acaba amb la magnífica *mascletà*, a l'avinguda Jaume I, a les 14.00 h.

A les 20.00 h se celebra la multitudinària processó, en la qual els quintos porten la imatge del sant pel barri antic del poble.

18 de gener «Dia dels Parells»

Finalment, el dia 18 es festeja el Dia dels Parells. Rep aquest nom perquè, segons els cronistes, antigament aquest dia es dedicava a llaurar les terres amb els animals aparellats, per a demanar a sant Antoni Abat una bona collita.

A les 10.00 h del matí es beneeixen els animals a la porta de l'església. A continuació, els dos festers principals, el *Bandera* i el *Cuiros*, comencen el seu recorregut, que durarà tot el dia, per tots els carrers del poble amb l'ajuda dels seus portadors. Reparteixen joguets, caramels i tot tipus d'objectes a la munió que els segueix o els espera a les portes de les seues cases. Els carrers estan plens de gent i és tradició passar el dia amb els amics i anar de casa a casa menjant les pastes típiques, elaborades per a l'ocasió i acompanyades amb mistela. Les cases obrin les seues portes durant tot el dia i es respira un ambient de germanor i festa.

Al final de la vesprada, el recorregut acaba a la plaça Major, on els parells peguen tres voltes al temple parroquial fins a esgotar els obsequis. Ja finalment, és tradicional menjar cassoles, el plat d'arròs al forn tradicional. Les festes conclouen amb un castell de focs artificials.

La Matxà

**Josep Miquel
Ribés Pallarés**

Regidor de Cultura de Vilanova d'Alcolea

**L'origen
de la devoció
a sant Antoni
a les comarques
del nord
castellonenc
data de l'Edat
Mitjana.
Tanmateix,
a Vilanova
d'Alcolea no en
tenim cap notícia
fins que l'any**

1757, al llibre de visites pastorals, es constata l'existència d'un altar dedicat al sant a l'església parroquial i, per tant, una devoció preexistent.

I ben segurament, la celebració d'algun ritual festiu que, amb el foc com a element central, demanara la protecció d'animals i collites i marcarà l'inici del cicle agrícola, la purificació de la terra i el renàixer de la vida.

Fins l'arribada de l'enllumenat públic, les fogueres servien també per a il·luminar una processó que circulava en la foscor nocturna i, a par-

tir de la dècada de 1960, van prendre, a més, la funció d'aturar la processó com més temps millor, almenys les cinc grans fogueres que poden barrar-li el pas perquè estan ubicades en indrets que permeten tindre un romanent de *malea* per a atiar-les. Amb el pas del temps, la santantonada vilanovina ha esdevingut una celebració única i singular per la relació entre els animals, la gent i el foc i perquè, més enllà de la simbologia religiosa protectora, ha pres un sentit de ritual iniciàtic, d'experiència vital que els joves que cavalquen per primera vegada recorden tota la vida.

La festa al segle XIX

L'any 1873, Bernardo Mundina va publicar la primera descripció coneguda del nostre Sant Antoni. Mundina descriu una festa celebrada en un únic dia amb els següents actes: al matí processó del sant (amb missa major prèvia, s'entén) i representació de les temptacions davant de l'església que acabaven amb l'encesa de la barraca on es refugiava el sant. A la vesprada: processó ordenada jeràrquicament presidida pels majorals amb atxes (autoritat festiva), sant Antoni sobre la seua peanya acompanyat pel vicari parroquial (autoritat eclesiàstica), la corporació municipal (autoritat civil) i al darrere «*una turba de caballerías detenidas por unos cuantos agentes de la justicia armados de escopetas y gruesos garrotes que ajitan constantemente para contener aquel desordenado tropel*». La comitiva partia del planet de l'Església i recorria els carrers del poble fins que, en un moment determinat, s'aturava i donava temps a l'arribada del sant a la casa del majoral on s'havia de repartir la coca. Quan tot estava preparat, a un senyal de l'alcalde, els genets iniciaven una cursa fins a la casa on hi havia el sant i el guanyador rebia dues coquetes com a premi. La resta de participants en rebien una per persona. A la nit, els majorals encenien una gran foguera a la plaça i cada veí n'encenia una davant de sa casa que s'atiaven fins que s'extingia el foc, la gent se n'anava a casa i el poble restava a les fosques.

La festa al llarg del segle XX i XXI

Al llarg del segle XX la festa ha mantingut els elements essencials descrits per Mundina però d'altres han desaparegut (la processó del sant, la representació de les temptacions o l'organitza-

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

La Matxà

Comunitat Valenciana

Vilanova d'Alcolea (Castelló)

Josep Miquel Ribés Pallarés

164

Imatge d'Oskar Grau.

↑

ció jeràrquica de la *matxà*), s'han modificat (la *matxà* i el foc eren dos actes diferents que s'han unit en un de sol) o s'han reorganitzat (s'ha passat d'un dia a quatre i posteriorment a tres) alhora que se n'han incorporat de nous (revetlles, castells de focs d'artifici...) perquè la festa evoluciona i s'adapta al context històric i socioeconòmic de cada moment.

Les vares

La festa de Sant Antoni té una estructura circular que comença quan es reben les vares i s'acaba al cap d'un any quan se celebra la festa i es traspassen les vares al següent carrer. Les vares, dues, són el símbol de la tradició i la perdurabilitat de la festa. L'una serveix per a transportar els pollastres que es lliuren com a premi de les corregudes; l'altra té gravats a l'empunyadura el nom i l'ordre dels carrers. Juntament amb les vares es transmet un bagul amb les coses i la roba de l'altar de sant Antoni, que els majorals han de mantindre endreçat durant l'any que dura la majoralia.

La cerimònia de lliurament se celebra el dia de les vares, dissabte següent a la *matxà*. Els majorals que entren i els que ixen fan festa durant tot el dia al seu carrer: foguera de troncs i llenya per escalfar-se i torrar carn, acapte de pastissos i dolços, menjars comunitaris, música... A poqueta nit, acompanyats per la banda de música, recorren disfressats els principals carrers de la població i en acabar té lloc la cerimònia pública del traspàs de les vares mentre que el bagul amb la roba del sant es lliura en privat.

La duració de la festa

Mundina descriu una festa d'un sol dia, sens dubte el dia de la festivitat del sant, el 17 de gener. Al tombant dels segles XIX i XX, la festa ja se celebrava en quatre dies consecutius. El dia 16 es recollia la llenya, es feia la *matxà* i es lliurava la coca; el 17 se celebrava la festivitat del sant amb missa major i processó vespertina; el 18 se celebraven les corregudes; i el 19 les vares.

L'any 1974 la celebració es va traslladar al primer cap de setmana posterior al 17 de gener tot mantenint els quatre dies festius consecutius que a principi de la dècada de 1980 es van reduir a tres: el cap de setmana posterior al 17 de gener (la *matxà* i les cor-

Imatge de Josep-Miquel Ribés.

↑

Imatge
de Josep-Miquel Ribés.

→

regudes) i el dissabte següent (les vares). El calendari laboral industrial i l'acadèmic es va imposar sobre el calendari festiu tradicional de les societats agrícoles.

L'organització de la festa: els carrers

A principi del segle XX, la festa va estar a punt de desaparèixer perquè les famílies benestants que fins aleshores n'havien assumit la majoria i el cost van deixar de fer-ho, amb la qual cosa la festa va passar a organitzar-se per carrers. Es van crear deu carrers i es van ordenar l'1 al 10 segons la unitat de l'any en què celebren la festa.

Al llarg de l'any, els majorals s'ajunten per a organitzar els actes festius. Primer que res es fa recompte dels veïns (unitats familiars) que assistiran a la festa, és a dir, que pagaran la quota necessària per a sufragar-la. Cada veí tria assistir (ser majoral), no assistir (no ser-ho), o assistir mig veí (pagar mitja quota) segons les possibilitats pecuniàries o el grau d'implicació que hi vol tindre. Després es constitueix la junta que organitza els actes festius i si algun majoral vol portar el sant a la *matxà* ho manifesta a la junta. Si n'hi ha més d'un i no s'arriba a cap acord entre ells, es decideix per sorteig. A casa del majoral portador del sant finalitza el tropell i es lliura la coca sempre que siga possible.

L'estructura actual de la festa

El primer dissabte posterior al dia 17 de gener és el dia de la *matxà* o de la coca. Les colles de jòvens cullen, carregen i escampen pel poble la *malea*, bàsicament argelagues, per a les fogueres. Després de dinar, un grup de majorals recorre els carrers i atorga els premis a les colles que més llenya han portat. El veredicté és inapel·lable.

A poqueta nit, els majorals i diversos genets, acompanyats per la banda de música van fins la Llacuneta, indret on es crema la foguera dels majorals i a continuació es dispara un castell de focs d'artifici, un element nou relacionat amb el foc incorporat a la festa l'any 1983. En acabar, tothom se'n va a sopar.

Havent sopat, els majorals vesteixen els cavalls per a la *matxà*: cal trenar-los el pèl de la cua i la crinera per a protegir-los de les flames, posar-los el sobrellom (o la sella de muntar) sobre una manta, cobrir-ho tot amb el tapet i rematar amb el pitral i el cabes-

tre. Tapets, pitrals i cabestres són una mostra d'artesanía popular, símbol de la tasca discreta i imprescindible de la dona en el manteniment i la transmissió de la festa.

En estar tots amanits, atxes en mà i precedits per la banda de música, els majors s'encaminen cap al Planet de l'Església on reben, de mans del capellà, el guió de sant Antoni que els acompanya i protegeix durant la *matxà* que s'iniciarà, havent resat el preceptiu parenostre, al crit de «*Visca sant Antoni!*».

La *matxà*, una processó de cavalls i gent, recorre els carrers del poble a mesura que s'encenen les fogueres. Per moments sembla que el foc s'apodera de cada carrer i els participants es troben immersos en un caos igni. Tanmateix, allà on el foraster percep desordre i caos, vilanovins i vilanovines segueixen un ordre perfectament establert que instintivament els porta a completar tres voltes concèntriques, de longitud desigual i minvant, en sentit contrari a les busques del rellotge, al voltant de l'església parroquial.

En finalitzar la *matxà* se celebra el *tropell*, una cursa de cavalls muntats a pèl que acaba a la casa on es reparteix la coca. Un majoral allunya el *tropell* de la meta i quan crida: «*Val!*», s'inicia la cursa i el guanyador rep com a premi un pollastre.

Després del *tropell*, els majorals, parapetats en un banc de fusta, lliuren les coques, una espècie de galetes de torró de cacau, als genets que, al crit de «*Coca a mi!, Coca a mi!*», acosten haques i cavalls al banc mentre allarguen la mà per a guanyar-ne tantes com els siga possible. En acabar la coca es dispara una traca i la nit acaba amb revetlla i convits a casa dels majorals.

Diumenge al matí la banda de música toca diana al carrer dels majorals i se celebra missa major, després de la qual els majorals recullen el guió del sant que presidirà la celebració de les corregudes encara que només siga per mantindre, simbòlicament, el testimoni del que van ser quan hi havia bona cosa de matxos, burros, haques i genets disposats a competir per un pollastre.

Al cap de huit dies, el traspàs de les vares marcarà el tancament del cicle festiu del carrer i l'inici d'un nou període de deu anys d'espera fins el proper Sant Antoni. Un temps en què sempre es troben motius per tornar a celebrar la festa, encara que només siga per si al cap de deu anys ja no hi som.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

La Matrà

Comunitat Valenciana

Vilanova d'Alcolea (Castelló)

Josep Miquel Ribés Pallarés

169

Imatge d'Oskar Grau.

↓

Nit Màgica

Manuel V.
Vilanova

Xarxa Teatre

Al juliol de 1986 Xarxa Teatre estrenà la primera versió de Nit Màgica al Port de Borriana. L'obra nasqué de les converses que el «sinyó» Pasqual Martí, el coeter, i jo manteníem cada vegada que anava

al seu taller de pirotècnia a replegar els quatre coets que gastàvem en els espectacles infantils.

A Pasqual Martí li agradava molt parlar amb mi. A l'entrada del taller hi havia una espècie de femer on acumulaven les coses que anaven a tirar. Un dia vaig veure que allí havien posat un bou de llan-da, que es portava al muscle i que disparava coets borratxos. Jo li vaig preguntar què anaven a fer amb aquell *bouero* i el *sin-yó* Pasqual em comentà que, si el volia, podia emportar-me'l, ja que ell no el volia per a res. Jo el vaig agarrar i me'l vaig em- portar cap al nou local de Xarxa Teatre. En la següent visita que vaig fer al taller dels germans Martí, li vaig preguntar al *sin-yó* Pasqual si disposava de més material que s'haguera utilitzat en l'antiga pirotècnia valenciana i em va parlar de les estructu- res de fusta que feien dibuixos geomètrics amb les espurnes dels coets. I em va portar a veure una saleta on tenia una cin- quantena d'aquest tipus d'estructures. Jo li vaig comentar si me'n podria preparar alguna i ell em va dir que sí.

Al meu cap ja s'anaven fonent una sèrie d'imatges diferents. Per una banda, la Santantonada de Forcall, de la qual era un admirador i un par- ticipant actiu des de feia uns anys. Allí, dimonis i sants desfi-

len pel carrer provocant animació festiva entre els seguidors. I en arribar a la barraca, després de prendre-li foc, els dimonis eixien amb uns coets borratxos enganxats d'un pal i ballaven frenèticament entorn de la barraca en flames.

La festa de Forcall i les explicacions del *sinjó* Pasqual Martí em portaven pegant voltes pel cap. Jo ja sabia que hi havia *cordaes* a València i correfocs a Catalunya amb dracs i altre tipus de bestiari. Finalment, vaig pensar en un personatge que dirigira tot aquell grapat d'imatges i animacions que s'anaven acumulant al meu cervell. I tractant-se d'un espectacle festiu em va vindre al cap «Sant Roro». De més jovenet, ma mare ja em cantava una cançó que venia a dir: «Sant Roro i els seus amics anaven de borrasqueta i s'encontraren amb un carro embosat, carregat de bocois de vi. Tots es van presentar voluntaris per tirar-li una maneta i es van dedicar a alleugerar el pes del carro bevent-se el vi.» A partir d'aquella cançó vaig pensar que Sant Roro aniria de festa als pobles que el contractaren i acompanyat dels seus amics, tots ells vestits de frares, demanarien l'ajuda dels dimonis blancs per exorcitzar el poble per la falta de devoció que se li havia tingut a Sant Roro durant el darrer any.

Crec que un dels mèrits de la *Nit Màgica* per aconseguir la gran implantació internacional ha estat domesticar les *cordaes* valencianes o la Nit de Foc d'Elx. Mentre a les tradicionals *cordaes* els coets borratxos anaven solts pel carrer i tots disposaven d'un tro al final, a la *Nit Màgica* en cap moment es deixa solt un coet i, llevat d'unes poques traques, no es gasten explosius. Els bous no solten coets, ni porten masclets al final de les espurnes. I això fou una de les decisions que més em va costar imposar, ja que els actors creien que eixos menuts trons amb què acabaven les *carretilles* o els bous ajudaven a l'animació del públic. Quan finalment els suprimírem, els actors s'adonaren que hi havia menys perill de ferir ningú, actor o espectador, i que es mantenia la mateixa excitació dels participants. Fins i tot, aconseguíem que més i més espectadors perden la por i isqueren a ballar sota les espurnes. A poc a poc, també aconseguíem que la gent acceptara que, seguint les nostres indicacions, feren xicotets canvis en el seu vestuari per resguardar-se i poder ballar lliurement en un entorn envoltats

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Nom de la festa

Comunitat Valenciana
Castelló de la Plana (Castelló)

Manuel V. Vilanova

174

Xarxa Teatre. *Nit Màgica* especial Magdalena.
Imatge d'AdrianSB.

↑

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Nom de la festa

Comunitat Valenciana

Castelló de la Plana (Castelló)

Manuel V. Vilanova

175

Xarxa Teatre. *Nit Màgica* a Borriana.
Imatge de MVVG.

↑

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Nom de la festa

Comunitat Valenciana
Castelló de la Plana (Castelló)

Manuel V. Vilanova

176

Xarxa Teatre. *Nit Màgica* a La Nucia.
Arxiu Ajuntament de La Nucia.

†

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Nom de la festa

Comunitat Valenciana

Castelló de la Plana (Castelló)

Manuel V. Vilanova

177

d'espurnes. Sabates per córrer, roba de cotó o llana, barrets per al cap, mocadors per a la cara i ulleres com a protecció dels ulls. Els seguidors de la *Nit Màgica* s'han confeccionat la seua vestimenta oficial per poder jugar amb els dimonis. Al País Valencià hi ha milers i milers d'espectadors que acudeixen a les nostres representacions perfectament equipats per fruir d'una festa col·lectiva. El poder festiu de l'obra és tan gran que s'ha representat per tot el món amb un èxit clamorós.

A les festes de la Magdalena de Castelló tots els anys acudeixen unes 30.000 persones. A la Nit del Foc de Xàbia, a les festes de la Pobla de Farnals, de la Nucia, Finestrat, Calahorra..., contracten tots els anys la *Nit Màgica*. Fins i tot, quan els encarregats de festes han intentat suprimir aquest espectacle, el món de la festa se'ls ha enfrontat i han hagut de donar un pas enrere.

Les Falles

Javier
Mozas Hernando

Associació d'Estudis Fallers
i delegat d'Arxiu i Biblioteca de la JCF

**Les Falles és
la festa popular
per antonomàsia,
ja que el seu èxit
ve precedit per
la seua expansió
fora del lloc
on hi era
tradicional
que es celebrara,
la ciutat
de València,
com un element**

identitari de la cultura i la societat valenciana.

En l'actualitat, les Falles són una festa arrelada al Cap i Casal amb 387 comissions falleres, la població amb més col·lectius fallers en proporció amb el volum d'habitants. Una festa estesa també a Castelló i Alacant, amb més de 1100 comissions falleres de al voltant de 140 municipis de la Comunitat Valenciana, a més de les Cases Regionals de València que mantenen la flama dels seus orígens en la seua nova terra a altres províncies d'Espanya, com a altres països d'Amèrica i França. L'Espai Cultural de la Festa de les Falles Valencianes –denominació oficial amb què fou acceptada la candidatura a Patrimoni Cultural Immateral de la Humanitat per la UNESCO– ha demostrat que és una festa viva, oberta, inclusiva i expansiva.

Els mateixos habitants, veïns o no del mateix barri, s'agrupen de manera voluntària en nuclis denominats **Comissió Fallera**. Els vincles de cada unitat fallera són normalment familiars, d'amistat o directament de veïnat. Som col·lectius integradors i inclusiv sense distinció de gènere, raça, cultura o religió.

En 55 municipis, s'ha creat una Junta Local Fallera per coordinar els esforços i les activitats comunes de totes les comissions de la mateixa localitat. La Junta Central Fallera engloba cinc municipis i és òbviament la que més quantitat de comissions engloba. A més, aquesta ha dividit el seu àmbit en 26 barris (sectors fallers), a més de l'existència de les agrupacions falleres, associacions més o menys veïnes, que en alguna ocasió inclou alguna comissió d'alguns altres municipis.

Les Juntes Central i Locals Falleres s'encarreguen d'organitzar els actes oficials, que no només són a la setmana de Falles, sinó que s'han

expandit al llarg de l'any. No totes fan el mateix, però en general, sol haver-hi una Fallera Major i la Cort d'Honor amb un acte d'elecció, Proclamació i Exaltació, Cavalcada del Ninot, Exposició del Ninot, Cridà, mascletaes i castells de focs artificials, ofrena i premis.

Les Falles és una festa que assimila i posa en pràctica tot allò que envolta la societat, i per això també solen organitzar concursos i campionats d'allò més variats, destacant teatre, esports i sobre tot dominó, truc i parxís.

Les comissions falleres són la més extensa xarxa de sociabilitat que fan una transmissió intergeneracional dels actes fallers tradicionals per antonomàsia, reproduint-los de generacions a generacions. D'aquesta manera, es mantenen les tradicions, amb els seus valors humans, les habilitats dels *actors i actrius* principals així com els procediments. Les persones de major edat són els encarregats de transmetre la tradició a la resta de grups d'edat, inclosa la primerenca socialització dels infants.

La geografia de la festa no està limitada a un carrer o bari exclusivament de la localitat. S'estén per tots els carrers i places de la localitat, sumant mini xarxes de sociabilitat per cada barri sense discriminació. Aquest esquema es traslladà des de l'últim quart del segle XIX a altres ciutats i localitats de la província de València, i alguna d'Alacant i Castelló. I ja en el segle XX a altres províncies d'Espanya i als països llatinoamericans, per reproduir els rituals dels actes fallers, refermant i alhora exaltant la identitat valenciana a través de la cultura i les tradicions festives.

Alhora, interacciona el seu context urbà amb especial sensibilitat en la seua ocupació i ús. Es converteix en un espai públic, un lloc de celebració i diàleg festiu col·lectiu. L'agent celebrant és el faller i la fallera de cada comissió que, amb el permís municipal, es raciona el seu carrer o plaça per a plantar la seua falla, tindre un espai tancat per disparar pirotècnica i fer les principals activitats a l'aire lliure. Però, el faller també és veí, i com a tal, té consciència per tal de no monopolitzar l'espai més que el temps just i necessari, posant-lo de nou a disposició del veïnat en cas de necessitat, i immediatament es crema la falla.

D'altra banda, la festa es fa al carrer. Un dels objectius dels col·lectius fallers és compartir-la i fer participip. Primer amb el mateix barri on

es planta la falla, ja que són els veïns que han de conuiu amb la festa en cada acte i durant la setmana fallera. Però sobretot, es fa partícip de la festa qui és turista i visita el barri, siguen habitants d'altres barris que fan turisme a la seua pròpia ciutat, com dels visitants de fora de la localitat. Tots dos poden ser considerats turistes en diferents graus.

Els fallers i falleres som qui coordinem la festa i la resta d'agents implicats en menor o major mesura en la seua organització o realització. Al voltant nostre, estarien diversos grups que aporten un treball complementari. Els artistes fallers, els artesans (orfebres, indumentaristes o perruquers), músics, pirotècnics i literats.

Principalment, es produïx una transmissió intergeneracional de coneixements i habilitats relacionats amb l'elaboració artesanal i professional. En moltes ocasions, els diferents agents empen tècniques artesanals, mantenint viva la tradició i el patrimoni amb la seua contínua posada en valor.

Els **artistes fallers** passen per diferents fases en la construcció d'una falla, des del disseny inicial, passant per la fusteria, modelatge, pintura, i decoració. Durant molt de temps, el traspàs es produïa de mestres a aprenents, però ara en l'actualitat una formació reglada.

També els artesans de **l'orfebreria, indumentària i els seders** empen tècniques artesanals en la confecció dels adreços i dels teixits. Els cincellers esculpeixen les peces artesanals quasi úniques que es posen les falleres. Mentre els telers tradicionals mantenen la seda i el teixit de l'espoli com a patrimoni de la indumentària.

La **música** tradicional és el ritme de cada festivitat, i en les Falles té un lloc privilegiat. La Comunitat Valenciana és el lloc on més bandes de música hi ha, sent la majoria molt reconegudes per la seua vàlua. També les falles han ajudat a la recuperació dels grups tradicionals tabals i dolçaines, una manifestació autòctona que ha estat a punt de desaparèixer. Dins del ric patrimoni musical, destaca un percentatge important de la música festiva, i més en concret de la composta per a les Falles, i que els grups musicals s'encarreguen de difondre'l.

La **pirotècnia** és l'altra gran pota de les festivitats, i com a tal, també forma part indissoluble de les Falles. El seu disseny, elaboració i muntatge són pràctiques artesanals amb una llarga trajectòria que té una important arrel, que els professionals s'encarreguen

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Les Falles

Comunitat Valenciana

Comunitat Valenciana

Javier Mozas Hernando

183

algonito98 / Shutterstock.com.

↑

de mantindre generació a generació. Dins de l'ampli ventall de la pirotècnia, cal destacar les manifestacions pirotècniques autòctones, com la despertà i el tro de bac, la traca correguda o la mascletà.

I finalment, la **literatura festiva**, que entronca directament amb la sàtira de les manifestacions literàries de segles anteriors. Els concursos amateurs de teatre d'on han eixit grans professionals de l'escena. El sainet també una obra literària que ha pres força a les representacions falleres. La poesia festiva que explica els ninots de les falles tant en les bases del mateix cadafal com en el llibret de falla, manifestació exclusiva creada per Josep Bernat i Baldoví en l'any 1855. I l'apropòsit, que és una peça exclusiva de les Exaltacions de les Falleres Majors per representar-se a propòsit només en eixa ocasió en concret.

Fogueres d'Alacant

**Juan Carlos
Vizcaíno Martínez**

Escriptor i divulgador cinematogràfic
Ajuntament d'Alacant

**Màxima
expressió
de la cultura
popular
a la ciutat
d'Alacant durant
el segle XX
-i el que portem
de l'actual XXI-,
la veritat és que
la festa
de Fogueres
de Sant Joan**

-Sant Chuan en les seues primeres edicions-, apareix com una d'eixes celebracions sense prehistòria, fruit en la seua ràpida gestació d'una sèrie de circumstàncies.

En primer lloc, l'absència d'un festeig de rellevància en la capital alacantina en aquells moments. D'un cert interès inicial de promoure Alacant turísticament a través d'aquesta iniciativa. I fins i tot de prolongar l'ona expansiva del festeig faller valencià, que aquell mateix 1928 veuria estès el seu radi d'acció, en dues localitats tan significatives com Borriana i Gandia.

Els orígens perduts: la cerca d'una festa

En cert que a Alacant s'havia mantingut el costum de la *Nit de Sant Joan* durant la nit de cada 23 a 24 de juny, per mitjà d'improvisades concentracions de veïns, cremant andròmines velles i llenya al costat del tret de pirotècnia. Cites festives que van ser reprimides per ordre governativa fins al mateix 1927. De totes maneres, la implantació de *les Fogueres* manca d'eixa evolució festera que sí que van albergar les falles en la matriu valenciana, i van obeir, d'una banda, a l'interès demostrat per l'entitat de promoció turística '*Alicante Atracción*', i el paper fonamental i emprenedor de José María Py i Ramírez de Cartagena -natural de Port de Santa Maria (Cadis)-, que havia residit llargs anys a València al costat de la seua família, on fins i tot en alguna ocasió va realitzar alguna falla. Py es va traslladar a Alacant en 1922, i prompte va exterioritzar en la seua nova ciutat de residència un caràcter sociable i emprenedor. En aquell 1928 va visitar les Falles de València, entregant fins i tot un estendard personal a la millor falla. I d'ací sorgeix, en molt pocs dies, la confluència de l'entitat abans citada i la intuïció de Py per a instaurar unes festes a Alacant que arrellegaren el referent valencià, lligant-lo amb el costum local abans assenyalat, d'altra banda, molt estesa en nombrosos llocs d'Espanya. En poques paraules, crec que deixant de costat el referent d'unes festes de moros i cristians, que tanta nissaga albergaven ja a la nostra província, la seua capital va assumir aquestes festes del foc com la proposta adequada i en el moment precís, donant-los singularitat en establir-les com a celebracions d'inici de l'estiu.

La veritat és que, des de finals de març, prompte es creen les comissions d'aquest any fundacional -Benalúa (trionfadora en aquella edició inicial, amb un premi de mil pessetes per a «*Parada i fonda*», l'obra creada per Gastón Castelló, Juan Such i José Marced), Plaça d'Alfons XII (actual Ajuntament), Benito Pérez Galdós, Alfons el Savi, Plaça d'Isabel II (actual Gabriel Miró), Méndez Núñez. Plaça de Ruperto Chapí, Plaça de Reina Victòria (actual Calvo Sotelo) i una altra, de llarga denominació, que se sol assenyalar com l'origen de la de Mercat Central-. Al costat d'elles, apareixien els encara indefinits *Ninots de Carrer*, amb els plantats en el Barri Obrer i el carrer de Roger. Fins i tot

1928. Cartell de l'edició fundacional
dels Fogueres, obra de Lorenzo Aguirre.

↑

es té constància del primer acte que en nom de les mateixes es realitza; la cercavila, amb música i coheretia, de presentació de la recentment creada comissió de Plaça d'Isabel II, realitzat el Dissabte de Glòria de 1928 -7 d'abril-. Amb tanta improvisació com entusiasme, es convoca un concurs de cartells -avançant-se un any a València-, que serà guanyat per la pintura de Lorenzo Aguirre, el primer artista que va insuflar trets nous, heretats de *déco* francès, en el vessant plàstic de la festa naixent.

Així doncs, el matí del 23 de juny de 1928 -va ser l'única ocasió en la qual *les fogueres* només van aparèixer plantades dos dies-, aquell Alacant d'aproximadament setanta-cinc mil habitants es va veure gratament sorprès per un festeig que connectava amb la seua personalitat, per primera vegada format per un sistema estructurat en comissions, i que va concitar el gaudi no sols de la ciutadania, sinó que fins i tot va rebre milers de visitants. Davant la manca d'artistes especialitzats, les primeres fogueres seran realitzades per alguns dels més cèlebres pintors locals, com Heliodoro Guillén, l'esmentat Gastón Castelló -molt prompte destacat com la figura artística més influent de *les Fogueres*-, Adelardo Graella o el també citat Aguirre, i en pocs anys, estesa a noms com Emilio Varela, Manuel González Santana o Melchor Aracil, o escultors com Juan Esteve, Agustín Pantoja o Adrián Carrillo. Això serà la base d'una derivació estètica, que prompte deixarà passe a unes fogueres d'arrel arquitectònica, basades en una depurada composició de trets simètrics i una certa serietat en els seus continguts, que s'anirà consolidant ja en el període republicà, assumint l'equívoca definició de «foguera alacantina», en contraposició a la barroca falla valenciana.

Però ens avancem massa en el temps. L'edició de 1928 va certificar l'èxit de la festa naixent. I d'això ens queda un valuós testimoni cinematogràfic amb el curtmetratge «*Les Falles d'Alacant*», rodat per 'Films-Photo Estudios Fotográficos'. Les cròniques parlen d'un enorme èxit de visitants i un inèdit ambient festiu a la ciutat. Era el punt de partida d'una celebració consolidada de cara a la seua segona edició, on es duplicarien el nombre de comissions -estenenent l'àmbit de la celebració a nous barris-. 1929 va viure curiosos novetats, com contemplar en el dis-

1929. Foguera Plaza d'Isabel II
«Barraca de Fira» (Imatge de Lorenzo Aguirre).

↑

tricta de Plaça d'Isabel II l'avantguardisme de Lorenzo Aguirre amb la seua foguera titulada «*Barraca de fira*», o la ratificació d'eixos *Ninots de Carrer* -figures satíriques i costumistes disseminades a la ciutat- assajades l'any anterior.

Un ràpid entramat festiu; un foc amb dimensió nacional

Amb una rapidesa inusitada, i curiosament sense buscar més referències entorn de la matriu fallera valenciana, prompte *les Fogueres* aniran configurant les seues senyes d'identitat i bastimentada organitzativa. L'1 de juliol de 1929, ja de cara al seu tercer exercici fester, es constitueix l'òrgan rector de la Festa, la Comissió Gestora, que presidirà el fundador d'aquesta, José María Py -mort inesperadament en 1932-. En 1930 s'estrenarà el pas-doble '*Les Fogueres de Sant Chuan*', compost per Luis Torregrosa i amb lletra de José Ferrándiz Torremocha -que presidirà la Comissió Gestora en 1932- que, amb el pas del temps, es convertirà en himne de la celebració.

I en 1931, les festes alacantines estrenen un dels trets més singulars; l'aparició de les barraques. Definint amb força el vessant lúdic de la celebració, i discorrent de manera paral·lela a les comissions de foguera, la *plantà* de la barraca «*Els trenta ú*» Obrirà una variant festera definida per un recinte de festa presidit per una portada artística, a vegades de gran atractiu, que dècades després fins i tot va arribar en col·lisió amb les mateixes fogueres, i encara hui dia prossegueix, encara que amb força més minvada.

Prolongant aquests elements identificatius, en 1932 sorgeix la figura de la *bellea del foc*, com a màxima representant femenina de la nova Festa -carregue que en aquella primera ocasió va ocupar Amparito Quereda-, que des de llavors sempre s'ha nomenat entre les diferents *bellees* dels districtes -que es normalitzarien curiosament només a partir de 1933-. És precisament 1933, l'any en què el president de la II República, Manuel Azaña, va visitar les festes alacantines -en els seus diaris va deixar escrit el poc que li agradava la celebració-. Tot això, en una edició on per primera vegada es va disparar la '*Palmera*' de focs artificials, des del cim del mont Benacantil, com a senyal d'inici de la *cremà*. Va ser un any en què es va comptar per primera vegada amb la presència de la comissió d'Orà, que plantaria la seua foguera respectiva en la plaça de la Mar -inici-

1932. Ambient festiu en la Plaça de la República, davant de la foguera realitzada per Gastón Castelló, titulada «Cuatre cuses d'Alacant».

↑

ant una deriva expansiva de la cita de juny, que es prolongaria en 1934 amb la presència de la comissió de Madrid, i en 1935 amb la d'Alger-. En eixa mateixa tendència de prestigi, es consolida la presència dels '*Foguerers Machors*' (sic), figures fins i tot de prestigi nacional -alguns d'aquests; Mariano Benlliure, Indalecio Prieto, Rodolfo Llópis, Jacinto Guerrero, Alejandro Lerroux, Ramón Gómez de la Serna...- que representaran honoríficament a cadascuna de les comissions. Aquestes circumstàncies confluiran en unes cites festeres profusament difoses en l'àmbit nacional -amb especial presència en les revistes gràfiques madrilenyes- i que en 1934 arribaran al seu zenit, amb la participació de 35 comissions -unes xifres que només es veuran igualades en 1968, i superades en 1972. És a dir, quasi quaranta anys després-. Unit a aquest context, *les fogueres* dels anys trenta, es van beneficiar de l'efervescència viscuda en l'àmbit cultural i artístic per la societat alacantina del moment, que van acollir en el seu si la nova festa amb especial afecte.

Encara que en 1935 i 1936 les xifres de 1834 es veurien lleument minvades, la veritat és que *les Fogueres d'Alacant* gaudirien d'una salut envejable, malgrat la seua escassa trajectòria. És per això que, si aquestes festes del foc van sorgir en el moment adequat i a la ciutat adequada, l'arribada de la cruel guerra civil, més enllà de la seua absència física en 1937 i 1938, va suposar un trauma per a unes celebracions que havien discorregut en llibertat, i dins d'un context d'enorme riquesa sociocultural. A partir del seu retorn en 1939, *les Fogueres* van haver de sortejar dècades d'una certa penúria, en unes festes a les quals va semblar despullar-se d'eixe líquid amniòtic en el qual es van consolidar i van adquirir tan ràpidament com inesperada esplendor.

La Cordà

**Francisco Javier
Andreu Carrión**

Assessor d'Alcaldia de Paterna

**20 minuts,
75.000 coets,
1.000 kg.
de pólvora.
Es tracta
de l'única
celebració
d'interés
turístic nacional
relacionada
amb la pólvora
i el foc,
una de les festes**

més antigues relacionada amb el foc festiu. Existeix constància documental del desenvolupament de la Cordà de Paterna des del segle XVIII.

I és que al llarg d'aquesta centúria, ens trobem amb diverses ressenyes en diferents localitats de la nostra comarca sobre ajuntaments i clavis que organitzen les festes, i dins de les seues programacions es troben la celebració de «cordes» i de tirada de «coets solts».

I és que parlar de la Cordà a Paterna ens condueix a submergir-nos en la tradició i amb notable arrelament en els més diversos àmbits de la cultura festiva.

Paterna compta amb un himne de la Cordà, un monument al tirador, un Consell Sectorial, un Coeter Major, una Regidoria del Foc específica (l'única del món) i, així mateix, organitza nombroses activitats inserides en el cicle festiu anual vinculades a la pólvora. A això s'uneix la Federació d'Interpenyes per a oferir resposta a les demandes del teixit associatiu dels tiradors i tiradores.

L'ancestral amor per la Cordà i la pólvora s'evidenciaria notòriament quan Paterna es va convertir en capdavantera d'alguns reptes recents referits a la cultura del foc. Recordem la normativa autonòmica sobre la restricció en l'ús de coets solts a la via pública i que va desembocar, durant 2001, en la creació a la nostra vila de l'innovador coetòdrom i el començament de la celebració de la Recordà al Parc Central.

També resulta especialment meritòria la presència patenera a Brussel·les l'any 2009 enarborant la defensa de les tradicions, davant de la normativa de control dels artificis pirotècnics aprovada per les institucions europees. Això desembocaria, així mateix, en l'extraordinària activitat desplegada des de llavors per a l'organització de cursos RGCRE i CRE, que habiliten els tiradors i tiradores a participar activament en totes els actes de foc que s'organitzen al llarg del cicle festiu al nostre municipi.

Com a mostra de reconeixement i merescuda confirmació a la cultura del foc desplegada a Paterna durant generacions, la Cordà va ser distingida com a Festa d'Interés Autònomic en 2007 i, deu anys després, al maig de 2017, el Govern del nostre país la declarava Festa d'Interés Nacional.

Diversos treballs literaris sobre la nostra festa, himne de la Cordà «Foc, foc i foc», monument en homenatge al tirador que presideix el carrer major, logo propi de la Cordà de Paterna registrat, sala d'exposició històrica de la tradicional Cordà de Paterna, Centre d'Interpretació de la Cordà i activitats anuals darrere de la cultura del foc.

Nomenada «Ciutat del Foc» per les Corts Valencianes el 5 de maig de 2021 i Bé d'Interés Cultural (BIC) immaterial al gener de 2022.

La Cordà de Paterna se celebra des de sempre l'últim diumenge d'agost tal com marca la tradició al carrer Major de Paterna. El visitant podrà gaudir no obstant això d'exhibicions al Coetòdrom de Paterna sense cap perill durant les festes.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

La Cordà

Comunitat Valenciana
Paterna (València)

Francisco Javier Andreu Carrión

200

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

La Cordà

Comunitat Valenciana
Paterna (València)

Francisco Javier Andreu Carrión

201

Se celebra a l'estret carrer Major, ple de coets i femelletes, de diferents classes i models, en un tram de 120 metres de llarg per 8 d'ample comprés entre la plaça Major i el carrer de Sant Antoni. En cada caixó se situen tres persones (com a norma general), una de les quals és ja veterana i, segons torn, és l'encarregada d'extraure els coets de manera que es mantinga un ritme constant de foc.

La tècnica desenvolupada per tiradors i tiradores, apresada durant generacions, resulta fonamental per a aconseguir un espectacle amb ritme, en el qual, per uns minuts, la persona és capaç de mantindre un equilibri graduat i aprofitar la seua especial habilitat per a dominar el foc. Els tradicionals braçalets dels tiradors i tiradores compten amb un xip que arrepleguen informació personal sobre el participant com noms i cognoms i una foto identificativa. A més, els braçalets porten llums de diferents colors per a diferenciar els diferents grups de participants. Hi ha tres colors identificatius: roig, per als participants; verd, per a la Seguretat, i blau, per als policies que participen de la Cordà.

D'altra banda, durant la celebració de la Cordà, es reforça la seguretat en l'accés al carrer Major per a evitar l'entrada a persones no autoritzades. D'aquesta manera s'assegura que tots els participants complisquen els requisits previs per a estar en la Cordà, com ser posseïdor del títol del curs CRE (consumidor reconegut com a expert), que des de fa anys se celebra a Paterna i en el qual s'ensenya les mesures de seguretat que s'han de tindre en compte a l'hora de manejar material pirotècnic.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

La Cordà

Comunitat Valenciana

Paterna (València)

Francisco Javier Andreu Carrión

205

Fatxos d'Onil

David Pons

Ajuntament d'Onil
Oficina d'Informació Turística

Nadal està associat a Onil, localitat localitzada a l'interior de la serra alacantina, a una mil·lenària tradició. Es tracta de la «Nit dels Fatxos», una invasió

de rams d'espart encesos i en moviment que són rodats pels seus portadors.

Els fatxos estan fets a mà amb espart verd (que és el més conegut, amb el qual es fa corda, cabassos i aparells de treball en agricultura) i espart sec agafat dies abans de la Nit de Nadal a la serra d'Onil. L'espart és la fibra que procedeix de dues plantes: l'«atocha» (*Stipa tenacissima*) i l'«albardin» (*Lygeum spartum*). Per a la celebració de la «Nit dels Fatxos» d'Onil, s'utilitza l'espart d'*atocha* («totxa» en valencià). Mentre el «reviejo» (l'espart mort que s'amuntega al peu de la planta) és el component essencial de l'*hacho* («fatxo» en valencià), l'espart verd serveix per a lligar el ram i finalitzar-lo amb un trenat a manera de corda per on s'agafa. S'encén per la punta seca i es roda fent molinets fins que es consumeix.

La cultura de l'espart, declarada com a Manifestació Representativa del Patrimoni Cultural Immateral en el Reial decret 295/2019, de 22 d'abril, reflecteix la seua importància pel seu alt valor cultural i mediambiental.

Aquesta tradició començà com a celebració pagana; si analitzem aquest costum amb visió retrospectiva sembla clar el seu parentiu amb els focs solsticials d'hivern, amb el foc imitatiu del cercle solar, del renaixement de la llum solar i amb el sentit cultural del foc dels remots cerimonials ignis. Posteriorment, aquesta celebració pagana es convertí en festa religiosa cristiana, amb el foc com a element purificador i simbòlic. Actualment és el punt de partida de les festes nadalenques d'Onil.

Data de realització

Nit del 24 de desembre: des de les 7 de la vesprada fins a l'hora del sopar de la Nit de Nadal.

Actors principals

Dins de «La Nit dels Fatxos» són diversos els actors socials implicats en aquest esdeveniment ludicocultural:

Com a actor principal els veïns del poble que en aquesta data tan assenyalada es concentren a la plaça Major, custodiada pel Palau del Marqués de Dos Aigües, a rodar els fatxos, es produeix una explosió multisensorial, no sols il·lumina la plaça, també s'ompli d'aromes propis de la serra d'Onil i es crea un ambient acollidor gràcies a la calor que desprèn el foc.

Al seu torn, podem destacar el paper de l'Ajuntament d'Onil, que dona suport institucional i presencial a aquesta tradició, per exemple, patrocinant els premis dels diferents concursos que es realitzen:

- Premi al fatxo més artístic (des de fa uns anys, veient la seua qualitat artística, són indultats i posats a la disposició de tots els visitants que desitgen admirar aquestes autèntiques obres d'art al Palau del Marqués de Dos Aigües).
- Premi al fatxo més gran (poden arribar a mesurar quatre o cinc metres de longitud, els quals generen un preciós espectacle lumínic a la plaça del poble).
- Premi al fatxo més xicotet (solen rondar uns pocs centímetres, han de tindre una estructura correcta, i també són indultats a la finalització de la festa per la seua dificultat d'elaboració).
- Premi a la persona més major que rode fatxos (aquestes persones solen tindre una edat entre 88 i 95 anys).
- Premi a la persona de menor edat que rode fatxos (aquests xiquets/es solen tindre entre deu mesos i un any).

La Nit dels Fatxos d'Onil és una tradició familiar que passa de generació en generació, tradició que, a més, crea identitat de poble. Eixa identitat de pertinença a un poble es reflecteix en rodar els fatxos col·lectivament a la plaça Major, i eixa tradició familiar es plasma rodant els fatxos davant de les cases, com s'ha fet des de sempre.

Cal destacar la important aportació del Centre Excursionista Colivenc. Aquesta associació ajuda a transmetre any rere any el coneixement d'aquest costum mitjançant l'organització d'excursions a la serra d'Onil: activitat que va més enllà de la recollida i l'elaboració del fatxo, desperta l'amor i el respecte a la naturalesa, la recollida del «reviejo» neteja la muntanya amb tot allò positiu que això comporta: revitalització de la flora, mesura de protecció contra incendis... i com bé descriu el *Pla de salvaguarda de la cultura de l'espart*: «Els espartars pres-ten un servei a la muntanya i a la societat capturant carboni, creant i fixant sòls, frenant escorrenties, contraresten els efectes de la desertificació...», per tant, la nostra tradició és una acció important per a la promoció en la salvaguarda de la cultura de l'espart.

Aquest Centre Excursionista confecciona fatxos que són repartits el dia vint-i-quatre a la plaça Major a tot aquell que no en tinga i desitge rodar-los. Acció hospitalària, el poble d'Onil s'obri als visitants i els introdueix en la seua festa.

Altres actors importants són els centres escolars, des dels col·legis s'organitzen excursions i tallers al voltant de l'elaboració dels fatxos, vinculació: família-col·legi-poble: promocionen l'amor i el respecte a la tradició, a la naturalesa i a la cultura de l'espart.

Aquestes activitats es programen dues setmanes prèvies a la nit del vint-i-quatre de desembre.

Descripció del bé

Com cada 24 de desembre, dia de Nit de Nadal, a Onil se celebra «La Nit dels Fatxos». Els fatxos són una ofrena amb clara procedència pre-romana que forma part de la història i tradició del municipi.

En «La Nit dels Fatxos» observem un clar exemple d'aculturació, el que en un principi va sorgir com una celebració pagana, amb el pas del temps la religiositat es va anar ensenyorint d'aquest ritu de veneració a la renovació solsticial d'hivern.

En origen, rodar els fatxos de manera circular va ser una festa ancestral pagana que celebrava el canvi d'etapa de l'astre Sol; posteriorment, el significat va mutar a l'adoració religiosa de fer calor al minyonet Jesús nounat.

En l'actualitat, s'ha convertit en una tradició on té cabuda qualsevol persona, siga o no creient, que és l'important. La festa colivenc s'ha

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Fatxos d'Onil

Comunitat Valenciana
Onil (Alacant)

David Pons

211

transformat en una pràctica de *religió comuna*, lluny d'una excessiva religiositat i més com un vincle social, d'identitat com a poble.

La Nit dels Fatxos és una tradició molt familiar, en la majoria de famílies col·livenques, el fatxo el fa l'avi als seus nets, després, el dia vint-i-quatre es reuneix la família per a rodar-los abans del sopar de la Nit de Nadal.

La cultura valenciana té especial predilecció pel foc. Posseïm abundant informació sobre rituals semblants a la Nit dels Fatxos dins de la nostra comarca, l'Alcoià, fins i tot fora del nostre territori valencià. Com ara la «Roda dels aixames» a la localitat de Tibi, que pertany a la comarca de l'Alacantí; «Les Falles» de Petrer, a la comarca del Vinalopó Mitjà; o, ja fora de la nostra Comunitat, les festes de la Fia-Faia als municipis de Bagà i Sant Julià de Cerdanyola a Catalunya i els balls de fatxos realitzats amb motiu de la Candelaria en diversos municipis de Granada, a Andalusia, a Castella-La Manxa, a Nájera (La Rioja).

Si comparem la nostra tradició amb altres de semblants, com per exemple «Les Atxes» d'Eix, tradició recuperada fa alguns anys, la nostra festa té un llarg recorregut històric i mai ha desaparegut, sí que és veritat, que en les últimes dècades, gràcies a agents com el Centre Excursionista i l'Ajuntament, «La Nit dels Fatxos» ha cobrat força, però sense perdre la seua identitat original.

Els fatxos formen part de la idiosincràsia de la localitat d'Onil. Aquesta manifestació tan peculiar ha atret l'atenció de l'Àrea de Cultura de la Universitat Politècnica de València. A l'octubre de 2018, una delegació colivenca va ser convidada a participar a València en les «II Jornades de Patrimoni Ocult» que organitza la UPV, amb l'objectiu de donar visibilitat al patrimoni cultural que disposa d'unes característiques rellevants que transmet la identitat de la població que el sustenta.

Aquesta és la tercera vegada que els fatxos d'Onil són reclamats per altres localitats amb la finalitat de divulgar-los. En 2017 van viatjar a Reus i al març de 2018 a València, on es va desfilars en la «Cavalcada del Patrimoni Valencià», l'objectiu del qual és visibilitzar la diversitat i la riquesa cultural festiva, reforçant els vincles de la ciutat amb altres manifestacions festives i rituals.

Al municipi de Reus, la Nit dels Fatxos va ser present en el «II Simposi Internacional de Focs Festius a la Mediterrània», al maig de 2017,

on una representació de l'àmbit institucional i cultural d'Onil va mostrar les singularitats de la festa colivenca, amb un taller d'elaboració de fatxos, on qualsevol persona podia fer el seu propi fatxo, per a posteriorment rodar-los, en un ambient semblant al que es crea la nit del 24 de desembre a la plaça Major d'Onil.

Definició de l'àmbit espacial i temporal

Espacial: tradicionalment l'àmbit espacial per a rodar els fatxos és tot el poble d'Onil, s'eixia al carrer i davant de les cases es rodava. Des de fa algunes dècades el lloc de trobada és la plaça Major, enfront del Palau Marqués de Dos Aigües (declarat Bé d'Interès Cultural). Però continua rodant-se els fatxos lliurement en qualsevol carrer, plaça o racó d'Onil, com s'ha fet sempre.

Amb anterioritat a l'acte en si mateix, els fatxos són preparats a les cases del poble, amb l'espart que s'ha arreplegat a la serra d'Onil.

Temporal: la Nit dels fatxos té una data concreta: la nit del 24 de desembre. Al voltant de les 7 de la vesprada fins a l'hora del sopar.

Encara que també és cert que l'elaboració dels fatxos es duu a terme dues setmanes abans de la Nit de Nadal.

Com a conclusió, amb el manteniment d'aquesta tradició també col·laborem en la salvaguarda de la Cultura de l'Espart, que com diu el Reial decret 295/2019 de 22 d'abril. «Tota aquesta cultura forma part també del patrimoni identitari del mediterrani occidental... Eixa fibra, dura, associada a les necessitats de les persones, a llocs i a temps, s'ha instal·lat en la memòria col·lectiva com un element que ha teixit durant segles tota una forma de vida als països d'aquesta àrea, especialment a Espanya».

L'Ajuntament d'Onil i altres agents socials colivencs estan molt conscienciats de la perduració de la Nit dels Fatxos. Va ser a la fi de la dècada dels 80 quan el cronista popular d'Onil *Pepito el del Xorret*, gran amant dels fatxos, sol·licità ajuda a l'alcalde de l'època per a revitalitzar aquesta tradició, sent en l'actualitat un dels esdeveniments colivencs més benvolguts i identificatius d'Onil.

Camp de Mor- vedre

Les festes del foc i el patrimoni

Conxa
Cardo Monzó

Catedràtica en Història

**Fa de 400.000
a un milió d'anys
que l'home va
descobrir
el foc. Les seues
flames han servit
per a cuinar
els aliments,
defensar-se
dels depredadors,
enllumenar,
fer festa,
destruir...**

En aquest article anem a veure la vessant històrica i festiva del foc, aquell que rememora tendències ancestrals que hem reconvertit en festa.

Per tant el foc és un element que s'associa a moltes festes: la Festa del Foc del solstici d'estiu als Pirineus, les «Luminarias de San Antón» a Alosno, les Festes de Sant Antoni a Manacor, la Santantona del Forcall, la Nit de Sant Joan, les Fogueres de Sant Joan d'Alacant, les Falles, les fogueres de Sant Antoni, les colles de dimonis, els castells de focs, la «Patum» de Berga... El foc és l'element capital, podem dir que sense foc no hi hauria festa. Què serien les falles sense foc? O sense castells de foc? Res. No serien res.

Les festes del foc i el patrimoni Camp de Morvedre
Sagunt, Foc i Patrimoni

Conxa Cardo Monzó

Paradoxalment, el foc també ha estat present a la història de Sagunt. El 218 aC va ocórrer la Segona Guerra Púnica entre Roma i Cartago, on l'escenari físic va ser Sagunt. El general cartaginés Hannibal va assetjar Sagunt i finalment la va destruir mitjançant el foc.

La tradició ens conta que els saguntins van preferir llançar-se al foc abans de rendir-se. No sabem si el que ens conta l'historiador romà Titus Livi en la seua obra *Ab urbe condita* és veritat, però així roman per al sentiment general. Històricament Sagunt està associat al foc, a la destrucció i a l'heroisme. La Història la presenta com una ciutat devorada per les flames d'Hannibal.

El general romà Escipió l'Africà va vencer Hannibal en la Segona Guerra Púnica. Davant de la destrucció de la ciutat, la va fer reconstruir tot i dotant-la de les estructures urbanístiques romanes. Molt poques d'aquestes estructures s'han salvat, poques han perdurat fins avui. Moltes han desaparegut pel camí de la destrucció o la desídia

El foc destructor del segle XXI no és el mateix que el del segle III aC. El nostre llegat històric està colpejat per altres classes de foc tan nocives com el de la Segona Guerra Púnica. Es tracta del pas del temps, la desídia, la ignorància, la manca de sensibilitat, la indiferència... Aquests focs no perdonen, no deixen cap de rastre: ni una vil·la romana, ni termes, ni columnes. Res. Està clar. Per a alguns no és important el llegat històric que ens han deixat els nostres avantpassats, tot i que tenim l'obligació moral i cívica de tindre'n cura.

Al llegat històric li ho deguem tot, som el que som per això. Ha format la nostra identitat i el nostre sentiment de pertinença a una ciutat tan maltractada per eixos focs.

Les zones històriques presentades a les fotografies se salvaren unes del foc d'Hannibal, unes altres de la reconversió industrial, perquè hi hagué institucions i persones que creien fermament en el llegat dels avantpassats i lluitaren per conservar-lo...

Ens convindria reflexionar sobre el tema. Hauríem de fer-s'ho mirar, estimar el llegat i lliurar-lo de la depredació que, igual que el foc, tot ho arrasa i destrueix.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Les festes del foc i el patrimoni

Camp de Morvedre
Sagunt, Foc i Patrimoni

Conxa Cardo Monzó

220

Nit de Sant
Joan. Pre-
paració
del ritual
de la *quei-
mada*.
↑→

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Les festes del foc i el patrimoni

Camp de Morvedre
Sagunt, Foc i Patrimoni

Conxa Cardo Monzó

221

El foc
de Sant
Antoni
a Sagunt.
→

Foguera
de Sant
Antoni.
Sagunt.
←

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Les festes del foc i el patrimoni

Camp de Morvedre
Sagunt, Foc i Patrimoni

Conxa Cardo Monzó

222

Castell
de Sagunt.

Porta
de la Jueria.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Les festes del foc i el patrimoni

Camp de Morvedre
Sagunt, Foc i Patrimoni

Conxa Cardo Monzó

223

Nau de tallers.

↑

Alt forn. Seria una llàstima perdre tot açò pel foc de la depredació.

←

Foc

**Albert
Ferrer**

Professor de filosofia
IES Clot del Moro de Sagunt

**Voldria començar
parlant-vos
d'Heràclit, que
va ser un dels
primers filòsofs
de la història.
Ell creia que
el món no l'havia
creat cap déu
ni cap home.
Per a ell, l'univers
sempre havia
sigut i sempre**

**seria com una
mena de foc
etern que mai
s'apaga, un foc
que sempre està
viu, encara que
a vegades sembla
cremar més fort
i altres amb
menys intensitat;
com la flama
d'una torxa.**

Aquest foc, per a Heràclit, era l'origen de tot allò que hi ha, de tot el que existeix. Creia que d'ell naixen l'aigua, la terra, l'aire... En definitiva, tot el que veiem al nostre voltant. El foc, així, es converteix

en el símbol més clar del canvi, de la transformació constant. De la mateixa manera que el foc consumeix i transforma la fusta en llum, calor i cendres, també la vida està sempre canviant, sempre en moviment, transformant tota cosa en una altra cosa. Tot flueix, res roman.

Podríem imaginar al foc com una mena d'escultor de la realitat, del món, que, mentre crema, va creant noves formes. El foc ens ensenya que la vida no es deté mai, que tot està en un procés de canvi, de renovació. I és aquesta naturalesa canviant del foc la que ens convida a pensar en com nosaltres mateixos som part d'eixe cicle. Cada dia som una mica més distints del que érem ahir –si millor o pitjor, ja és altra cosa...–. El que és evident és que, com el foc, ens anem refent constantment, modelats pels nostres sentiments, pensaments i experiències.

Però el foc també té una altra cara. Encara que pot fer calor i llum, encara que pot crear, també pot destruir. I en aquesta dualitat, trobem la verdadera lliçó que ens dona el foc: pot ser alhora creador i destructor. Gaston Bachelard, un filòsof francès més pròxim ja a la nostra època, ens fa veure que el foc també és una imatge dels nostres desitjos, de les nostres passions. Ell deia que, en mirar una flama, tots sentim una atracció quasi màgica. El foc és com els nostres somnis: ens il·lumina, ens impulsa a crear, però si no anem amb compte, també acaba per consumir-nos.

Aleshores, Bachelard ens convida a pensar en el foc no només com quelcom extern, sinó com quelcom que també portem dins. El foc simbolitza eixa energia que tots tenim per a transformar el món al nostre voltant, per a crear coses noves, però també ens recorda que no tot està sota el nostre control. Hi ha forces en la vida que, per molt que vulguem, mai podrem dominar completament.

Ací podríem recordar, molt breument, la història de Prometeu, el tità que va furar el foc als déus per donar-lo als humans. Gràcies a aquest foc, els éssers humans van poder progressar, crear, transformar el món amb les seues pròpies mans. Però Prometeu va ser castigat pels déus per haver donat als humans una força tan poderosa. Així, el foc simbolitza tant la creació com el perill que comporta el seu poder. És la força que ens impulsa, però també ens recorda els límits i els riscos que podem trobar –i efectivament trobarem– en el nostre camí.

El foc, a més i per últim, és també un símbol del coneixement. En el famós mite de la caverna de Plató, el foc és el que il·lumina les ombres en la paret, ombres que els presoners creuen que són la realitat. Ací el foc representa aquesta primera espurna d'ententament, el principi del camí cap a la veritat. Ens dona una idea del que són les coses, però no ens mostra la realitat completa. Ens ensenya que a vegades les nostres primeres impressions poden ser enganyoses i que hem de continuar buscant més enllà, eixir de la caverna i enfrontar-nos a la vertadera llum, no ja a la del foc, sinó a una altra flama, una immensa que tot ho aclapara: la del sol.

I és que, al final –i ja cal·le–, nosaltres mateixos som foc. Som part d'eixe cicle etern de la transformació. Cada pensament, cada acció, és una espurna que ens mou, que ens canvia. Així com el foc dona forma a la matèria, nosaltres donem forma a les nostres vides. Som foc en moviment, flames que cremen amb el desig de comprendre, de crear, de transformar el món que ens envolta. Deia Carl Sagan que som pols d'estrelles, però podríem dir encara més adientment nosaltres que som flames d'aquell foc etern de l'univers del qual ens parlava Heràclit: sempre canviant, sempre encesos, sempre a la recerca de la llum.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Foc

Camp de Morvedre
Sagunt, Foc i Educació

Albert Ferrer

229

Sant Antoni

Jesús
Soriano

Taverna de la Serp (Sagunt)

**El contingut
d'aquestes
pàgines
correspon
al de l'exposició
«Sant Antoni
i el dimoni»,
inaugurada
l'estiu de 1997
a Esterri d'Àneu
i itinerant.
L'exposició
és el fruit**

de deu anys de recerca sobre Sant Antoni.

Aquests, han estat destinats a fixar, documentar i divulgar les diferents manifestacions festives que es produeixen en l'àrea geogràfica que abasta des del Camp de Tarragona a les comarques del nord del País Valencià - Els Ports i el Maestrat- al voltant d'aquesta festa.

Sant Antoni havia estat una festa molt arrelada en una societat en què tot girava entorn de l'agricultura economia, relacions socials... durant força segles. Aquesta festivitat va aplegar, així, en la societat agrícola cristiana, bona part d'antigues advocacions precristianes a què sempre s'havia dirigit el poble per tal de demanar protecció per als animals útils per a les feines del camp, i també altres celebracions molt ben documentades en època romana, com les Lupercàlia rituals de fecundació i protecció dels animals que se celebraven també al voltant d'aquestes dates del calendari.

Per altra banda, Sant Antoni obre les portes a les celebracions del Carnaval, com fa la dita: «Per Sant Anton, Carnestoltes són». Són força els pobles que celebren al voltant d'aquesta data santantoneses, festes que van acollir en els períodes en què els Carnavals eren prohibits tota la càrrega de crítica social i política d'aquells i que avui, quan aquests són permesos, han mantingut.

Sant Antoni La festa de Sant Antoni ha estat la data que ha fixat nombroses celebracions hivernals d'arrel precristiana. Rituals de fertilitat i de purificació, propis del Carnaval, han acabat en moltes poblacions sota l'advocació de sant Antoni. Sant Antoni va viure entre els segles III i IV. La seua vida, contada per sant Atanasi, explica que el Sant era un noi de bona família. Quan tenia vint anys va escoltar, a l'església, el passatge on es diu: «Si vols ser perfecte, ves, ven el que tens i dona-ho als pobres, i tindràs un tresor al cel; després vine, segueix-me» (Mt 19:21).

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Sant Antoni

Camp de Morvedre
Sagunt, Foc i Festa

Jesús Soriano

233

Tot seguit, va vendre la seua hisenda, va distribuir els diners entre els necessitats i es va retirar a fer oració al desert. La llegenda explica també que, en el transcurs de la seua vida, va haver de suportar innumerables temptacions dels dimonis, que, a més, el van castigar durament. Sant Antoni del Porquet, també conegut com a Sant Antoni Abat. Va morir el 17 de gener de l'any 356, a l'edat de cent cinc anys, en plena edat avançada, en un monestir del desert d'Egipte.

Les fogueres

Les fogueres de Sant Antoni estan fetes, en moltes poblacions, de llenya tallada expressament per al foc. Els joves s'encarreguen entre Nadal i mig gener d'aplegar la fusta. Moltes fogueres es bas-teixen al voltant d'un arbre central, anomenat *maig*, el qual s'ha despulat del brancatge totalment a excepció de la part superior. En altres indrets, s'hi afegeix un ninot que se situa dalt de la foguera.

El foc és símbol de purificació i de renovació de la vida. L'arbre que centra la foguera simbolitza l'arbre de la vida, l'eix del món, que també s'ha enlairat en moltes poblacions en la festa del primer de maig. Les fogueres hivernals constitueixen un ritual de renovació, per propiciar el pas de l'hivern a la primavera, i de purificació, cremant el mal, representat pel dimoni o per un ninot.

Les fogueres de Sant Antoni tindrien també un significat profilàctic vers els animals de treball o les persones: fer passar els animals de tir o els ramats entre focs és un antic ritus de purificació/protecció present a nombroses cultures.

Una forma característica de construir la foguera és l'anomenada *barraca*, construcció piramidal, amb el *maig* d'eix central i altres troncs o *costelles* disposats al seu entorn i farcida de brancatge. La part de baix resta buida.

A les poblacions on es representa la vida de Sant Antoni, els dimonis intenten cremar el sant sense aconseguir-ho. El personatge resta durant uns minuts sota el foc de la barraca. La foguera és el centre de la celebració. Al seu voltant es reuneix la comunitat, es menja i es duen a terme les diverses activitats festives.

Els animals

Sant Antoni és considerat patró dels animals domèstics i de feina. Conta una llegenda que sant Antoni, que s'havia retirat a fer d'ermità al desert, va aconseguir, entre altres miracles, guarir un porquet que era esguerrat. Des d'aleshores aquell dia, l'animal el va seguir per tot arreu. Per aquesta raó, en moltes imatges es representa sant Antoni amb el garrí als peus.

El patronatge de sant Antoni és, en general, sobre tots els animals domèstics. Més específicament, però, es refereix als animals de treball: cavalls, ases, mules, bous i també als porcs i les aus de corral; és a dir, els animals que tenen una utilitat per a l'economia domèstica. Gossos, gats i altres animals de companyia han agafat darrerament el protagonisme a mesura que anaven desapareixent els animals de feina.

La benedicció dels animals s'havia fet arreu. Una forma d'antiga tradició de fer la benedicció dels animals és portar, de bon matí, la imatge del sant a la plaça al costat de la foguera. Els animals són conduïts a aquest indret i els fan donar tres toms al voltant de la imatge del sant, passar també pel davant de la foguera, per acabar fent una ofrena al sant. També és costum en altres pobles fer la cercavila amb els animals, després de la benedicció, i anar a tombar la foguera.

A Falset (Priorat), la celebració de Sant Antoni s'anomena l'*Encamisada*. Es diu que commemora la victòria dels falsetans enfront dels francesos que assetjaven la vila. Una nit, els de Falset van fer un atac per sorpresa portant una camisa blanca per tal de reconèixer quins eren dels seus. Efectivament, hi ha una maniobra militar antiga que es coneix amb el nom d'*encamisada*; d'aquí es pot constatar com la denominació ha passat a designar, en diferents indrets, desfilades d'animals amb un rerefons llegendari relacionat amb un fet militar contra els moros, per exemple. Els participants han de portar camisa blanca. De fet, van amb el vestit folklòric de català.

Un animal que té una especial significació en aquesta diada és el porc. En moltes poblacions havia estat costum criar un garrí entre els veïns, que era propietat de l'església, per tal de rifar-lo o subhastar-lo per Sant Antoni. El porquet anava solt pels carrers durant el dia, portant un cascavell o campaneta que l'identificava, i li donaven a menjar a la casa on es ficava. Trobem tam-

bé una dita popular que afirma, tot fent referència a una persona que és rondaire, que «dona més voltes que el porquet de sant Antoni».

Festa major d'hivern, porta del Carnaval

Sant Antoni és festa major d'hivern en nombroses poblacions i compta arreu amb els actes lúdics que caracteritzen aquestes celebracions comunitàries.

La gastronomia de la festa inclou un seguit de menjars dolços (panets, pastissets, casquetes, rosques...), que es reparteixen als participants en la benedicció dels animals, la desfilada pels carrers o les cercaviles dels personatges de la festa. Per tal de cobrir les despeses de la celebració i, àdhuc, contribuir al manteniment de la confraria del sant o de la parròquia es realitza una capta per les cases de la població. Els productes recollits seran subhastats després a la plaça. L'acte es coneix com l'*ofrena* o *oferta*.

La diada de Sant Antoni ha estat considerada com l'inici del cicle festiu del Carnaval. A partir d'aquesta data, sobretot els dijous i els diumenges, començaven a sortir màscares pels carrers fins a la celebració dels tres darrers dies. Al Baix Camp i al Priorat era molt comuna la pràctica de tirar *testos*. La canalla o els joves aprofitaven les peces de terrissa malmeses olles i cànsters esquerdatats, torretes trencades, les omplien de terra o de fang brut i les anaven a llençar a les portes de les cases. Quan aquest era un costum practicat pel jovent, hi havia més atreviment i s'entrava a les cases de les noies joves a *tirar testos* a la cuina.

Amb el pas dels anys, les desfilades de carros engalanats amb motiu de la benedicció dels animals van esdevenir veritables rues de Carnaval, sobretot en moments en què aquesta festa era prohibida. Avui trobem desfilades de carrosses, amb personatges disfressats i al·lusions crítiques als esdeveniments locals o del país, en més d'un indret.

Sant Antoni és també una festa de fadrins. Hi ha poblacions en què els joves, avui els *quintos*, són els protagonistes absoluts de la festa. A la Granadella (les Garrigues) s'estableix una batalla dialèctica entre la colla dels *quintos* de l'any i la dels *gitanos* que tenen un any menys en què es creuen versots satírics que fan referència a persones o esdeveniments de la població.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Sant Antoni

Camp de Morvedre
Sagunt, Foc i Festa

Jesús Soriano

236

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Sant Antoni

Camp de Morvedre
Sagunt, Foc i Festa

Jesús Soriano

237

Foguera a Sagunt.

Danses i representacions teatrals

La música és present a la festa, amb tonades característiques que acompanyen les curses d'animals, rondes nocturnes, tocs de cercavila i processó o, sobretot, en les *dansades* o *balls rodats* que es fan tradicionalment a la plaça o al voltant de la foguera. A les comarques meridionals del Principat i del nord del País Valencià, el ball de plaça característic és la jota. Les formacions instrumentals tradicionals de la festa són les d'instruments d'inxa grallers, dolçainers o gaiters, la rondalla de corda i les bandes, amb instruments de vent de metall o fusta i percussió.

Una mostra de literatura popular són els versos dedicats al sant que els pagesos solien improvisar. S'acostumaven a dir en el moment de la benedicció dels animals, sempre al davant del sant. Es coneixen amb el nom de *ditxos*, *lloes* o *lobes*, *folies*... En algunes poblacions, el costum ha perviscut, però, a partir de l'existència de poetes populars encarregats, cada any, de dir els seus versos.

La personificació del sant i la seua sortida al carrer, amb representació o no de la seua vida, havia estat estesa per una àmplia zona geogràfica. En coneixem mostres des del Camp de Tarragona fins a les comarques de l'Ebre, a les comarques del nord del País Valencià i al Matarranya. També hem de tenir en compte les representacions que es fan a l'illa de Mallorca.

La vida de sant Antoni és una representació de teatre popular. El nom amb què es coneix varia segons la zona: *Ball de sant Antoni* (Baix Camp), representació de la *barraca* (Baix Ebre), la *santantonada* (els Ports) nom que també designa la festa en general o, senzillament, la *Vida*.

Avui, trobem representacions anuals o que es realitzen de forma intermitent a poblacions com Tivenys (Baix Ebre), Pinell de Brai (Terra Alta), Morella, el Forcall, Cinctorres, Sorita i altres (els Ports), la Portellada (Matarranya)... Als pobles de parla castellana del Baix Aragó propers al País Valencià s'anomena *sanantonada*. Un exemple prou interessant és la de Mirambell.

L'argument és molt semblant arreu: Sant Antoni deixa la seua vida de riqueses i poder terrenal per a fer-se ermità; el dimoni el tempta o el turmenta per apartar-lo del camí de Déu; cada cop, però, sant An-

toni guanya el diable, molts cops amb l'aparició d'un àngel que allunya els servidors del mal. La llegenda de la vida del sant explica també el viatge fabulós que aquest fa a la recerca de sant Pau ermità. La visita a sant Pau és també un episodi que apareix sovint a les representacions.

Aquesta representació hagiogràfica constitueix un element més del procés de cristianització de la festa i d'integració dels seus elements en el context de la religió cristiana. Així, la foguera esdevé, en moltes poblacions, la *barraca* o *cova* on vivia el sant i a la qual els dimonis van calar foc, i els diables o *botargues* màscares hivernals esdevenen la representació dels dimonis que van temptar el sant. Les temptacions que pateix sant Antoni donen peu a introduir a la festa màscares pròpies del Carnaval.

El dimoni

La presència de diables a la festa de Sant Antoni s'explica per dos camins diferents, que corresponen al doble simbolisme del personatge a la festa.

El diable, com el concepte inicial del mal, apareix a la cultura a partir de la necessitat de l'home d'explicar les adversitats i les circumstàncies negatives de l'entorn natural: riudes, ventades, terratrèmols o incendis. Els fets accidentals, les morts sobtades, les desgràcies són atribuïdes a l'existència d'una potència negativa que esdevé, segons la formalització que en fa cada sistema de creences, una divinitat o un ésser maligne contraposat a la divinitat.

Sense entrar ara en aquesta formalització, que fan les religions més estructurades, cal veure com a les religions bàsicament naturalistes o, per exemple, a les tradicions de molts pobles europeus apareixen un seguit d'éssers que tenen cura de les forces naturals: petites divinitats que dominen el subsol, es fan càrrec del creixement de la vegetació, regulen la meteorologia, un món mitològic que se superposa i serveix per a explicar els esdeveniments que influeixen sobre l'existència quotidiana.

Més que bons o dolents en un sentit estricte, aquests éssers poden definir-se com a perillosos. Com les mateixes forces de la natura, la seua actuació és beneficiosa, però la seua acció desfermada pot resultar catastròfica. És la diferència que hi ha entre una pluja

benefactora i necessària i una riuada que s'ho emporta tot; entre un foc que és indispensable per a la supervivència, com a font de llum i escalfor, i un incendi que tot ho destrueix.

Aquests éssers- forces de la natura són assimilats pel cristianisme amb els dimonis, àngels rebels desterrats a l'infern agents del mal. És una identificació que no s'aconsegueix, però, definitivament. Segles després, trobem encara a la nostra tradició popular, i especialment a les festes, tot un seguit de diables que tenen més de representació de genis de la natura que del dimoni cristià essencialment maligne, al qual, d'altra banda, hauria estat perillós socialment festejar. Sant Antoni és el sant per excel·lència que representa el triomf del cristianisme sobre els antics déus pagans assimilats al dimoni.

L'evolució de la festa

Sant Antoni havia estat la festa més important de l'hivern. Té un significat festiu en la societat tradicional, que la configura com a celebració clau en el cicle festiu:

- Se celebra en un moment en què cal propiciar el pas de l'hivern (mort) a la primavera (vida). És un moment clau per al cicle agrícola.
- Inclou la representació de la lluita entre el bé (sant Antoni) i el mal (dimoni).
- Sant Antoni, com a protector dels animals, garanteix la fertilitat i el guariment del bestiar. Com a patró dels animals de treball, sobretot, reforça la seua importància en el món agrícola. També exerceix la seua protecció sobre els ramats de cabres i ovelles.
- El porc és un animal símbol en la societat tradicional. Cal tenir en compte que s'engreixa a partir de les restes de menjar i altres deixalles, i quan es mata s'aprofita pràcticament tot. El porc és protagonista. El garrí del sant és engreixat per tota la comunitat, rifat i subhastat en benefici de la festa, la parròquia o la confraria de sant Antoni.
- La benedicció dels animals reflecteix unes creences populars més enllà de la devoció estricta al sant cristià. Hi compta també el manteniment del prestigi social: la festa esdevé, un cop més, el marc per a l'expressió de les desigualtats.

En el decurs de les darreres dècades, la festa de Sant Antoni ha perdut la seua significació bàsica. Amb la pràctica desaparició de l'ús d'animals de treball en les tasques agrícoles i de transport, desapareix una de les motivacions fonamentals. La transformació de l'activitat agrícola, primer, i la pèrdua d'importància d'aquesta en el context de l'economia de la comunitat, després, han incidit directament en la desaparició o transformació profunda de la festa.

La desaparició de la benedicció ha comportat, moltes vegades, la desaparició d'altres costums les fogueres, per exemple o de la mateixa festa. La benedicció dels animals, desapareguts els de treball, s'orienta cap als animals domèstics de companyia, amb un caire completament diferent del que havia tingut en el passat, tot i que es conserven alguns costums, com el repartiment de pa beneït.

En algunes poblacions on s'ha conservat o recuperat la desfilada d'animals o tres tombs, aquesta manifestació festiva té poc a veure amb el caire sagrat i/o de prestigi social que havia tingut en el passat, i respon més aviat a iniciatives lúdic associatives, museístiques o folkloritzats.

La Diabòlica de Morvedre

**Cristina
Rodríguez Díaz**

Presidència de La Diabòlica de Morvedre

L'Associació Cultural La Diabòlica de Morvedre es va crear l'any 2006. L'entitat, que es va formar en àmbit comarcal i amb seu a Sagunt, està formada en l'actualitat

per 106 persones de diferents municipis.

La colla té com a objectius la promoció de la cultura i llengua valencianes, i des de la seua formació ha participat en les diferents Trobades d'Escoles que s'han fet a la comarca del Camp de Morvedre.

L'àmbit d'actuació de La Diabòlica de Morvedre ha estat sempre supracomarcal, i des dels seus inicis ha fet intercanvis anuals amb colles tant del País Valencià com de Catalunya, intercanvis que des de l'any 2017 també es realitzen amb les Illes Balears. És per tant que en l'actualitat es realitzen intercanvis amb colles dels tres territoris.

En les nostres actuacions sempre comptem amb l'actuació de la colla Garramatxa Dolçaina i Tabal d'Almenara. El que va començar com a una col·laboració entre entitats als nostres inicis és ja una amistat consolidada, fem un tàndem indivisible que dona al nostre espectacle l'alegria que es mereix, ja que la coordinació és perfecta.

En tant que al correfoc, la nostra colla incorpora diferents artificis de foc. Les peces més representatives són les bèsties que tenim «La Diabòlica» i «El Patarro», les quals varen ser creades per l'artista almenarenc Xavi Blanch l'any 2007. Cada any estrenem almenys un artifici nou.

A més del tradicional correfoc, també fem tallers per a entitats culturals i ajuntaments com a element cultural per donar a conèixer les nostres tradicions. En aquests tallers per a xiquets i xiquetes ensenyem les normes de seguretat per poder participar als correfocs, així expliquem com han d'anar vestits apropiadament i experimenten el ser dimoni per una estona mitjançant l'encesa d'una bengaleta de foc fred.

Les nostres actuacions anuals varien en funció dels ajuntaments que ens contracten, sent les nostres actuacions fixes al calendari de la nostra ciutat: Sant Antoni a la plaça Major de Sagunt, fes-

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

La Diabòlica de Morvedre

Camp de Morvedre
Sagunt, Foc i Correfoc

Cristina Rodríguez Díaz

245

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

La Diabòlica de Morvedre

Camp de Morvedre
Sagunt, Foc i Correfoc

Cristina Rodríguez Díaz

246

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

La Diabòlica de Morvedre

Camp de Morvedre
Sagunt, Foc i Correfoc

Cristina Rodríguez Díaz

247

ta que recuperarem l'any 2007; la nit de Sant Joan al passeig Marítim del Port; la *xopà* que dona inici a les festes patronals d'agost, on canviem la nostra vestimenta per transformar-nos en «dimonis de fang», ja que és aquest element el que ens vist i ens protegeix de les espurnes; i per rematar la temporada l'espectacle teatralitzat al Casal Jove del Port de Sagunt el 31 d'octubre per celebrar la nit de les ànimes.

A més a més, col·laborem activament amb la Federació Junta Fallera de Sagunt i les diferents falles del municipi amb la formació CRE i RGCRE, la qual és necessària per poder fer la tradicional *desperta fallera*.

La nostra imatge de colla és «La Diabòlica», una diablessa agenollada amb ales i banyes seguint la iconografia tradicional dels dimonis i diables. Som l'única colla al País Valencià on la imatge és de dona, ja que des de la nostra fundació volíem donar visibilitat a les dones en la nostra cultura festiva tradicional.

Pel que fa a la nostra vestimenta, aquesta va ser renovada amb motiu del 10è aniversari de la colla, passant a vestir casaques de color roig amb pantalons bombatxos negres acompanyats de la tradicional faixa valenciana en color negre, esquellots, cinturons de cuir i les nostres màscares amb banyes. Aquestes últimes són personalitzades, de manera que cadascuna d'elles és diferent i fan que l'espectacle que oferim siga més diabòlic. També hem incorporat als nostres personatges les bruixes i fem aquelarres al voltant del perol del qual brolla el fum i el foc.

En l'actualitat som una colla formada per moltes famílies, amb infants que també participen del correfoc i on al mateix correfoc poden estar participant el iaio i la neta. Per tal de poder fer això possible utilitzem coets sense tro al recorregut del nostre correfoc, la qual cosa fa que siga més segur.

Si voleu saber més de nosaltres, vos animem a seguir les nostres xarxes socials on publiquem periòdicament les nostres actuacions, que en són moltes arreu de la nostra comarca. Ens podeu trobar a Instagram (@ladiabolicadm) i a Facebook (diabolidemorvedre) i, com no, sempre al carrer fent festa.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

La Diabòlica de Morvedre

Camp de Morvedre
Sagunt, Foc i Correfoc

Cristina Rodríguez Díaz

249

Sagunt i foc

**Maria Pilar
Ferriol Bruixola**

Catèdrica de Llari
IES Clot del Moro de Sagunt

**La ciutat
de Sagunt,
sempre
carregada
d'història
i simbolisme,
guarda una
relació amb
el foc en época
romana per
diferents motius,
bé vinculats
a rituals**

religiosos, bé a esdeveniments històrics.

En les civilitzacions antigues la veneració del foc és un dels elements més característics pel seu simbolisme en relació a la vida, l'eternitat i la purificació.

Al mateix temps, en molts dels rituals que tenien lloc en les festivitats religioses dedicades a nombroses divinitats romanes, el foc tenia un paper molt important. En la majoria dels altars dels temples estava present com el foc sagrat que simbolitzava la connexió i la devoció envers el deu o la deessa i per aquest motiu sempre calia que es mantinguera encès.

Entre totes aquestes deïtats gaudeix d'un paper molt important per la seua vinculació amb el foc, Vesta.

En relació a Vesta, tot i que Roma era la seu principal del culte a aquesta deessa, en algunes ciutats d'època romana de la Península Ibèrica s'han trobat inscripcions que parlen del coneixement del culte a Vesta en tant que divinitat protectora de la llar. La devoció pel seu foc sagrat és un dels cultes més importants i amb més pervivència en la societat romana. La deessa rebia culte privat perquè era la divinitat femenina encarregada de vetllar el foc sagrat que cremava incessantment en cada llar romana. Si en alguna ocasió el foc s'apagava, la família cauria en desgracia i rebria els pitjors auguris i aquest i aquesta circumstància la podem transferir a Roma. Les sacerdotesses Vestals que tenien un paper fonamental dins de la religiositat romana (que era sobretot masculina i la dona tenia un paper escassament marginal), en el seu temple vetllaven pel foc sagrat i perpetu, foc que simbolitzava l'estabilitat i la protecció de Roma. El cas que la flama deixara

de cremar, tenia com a conseqüència que el destí de la ciutat estigués en perill.

Si traslладem açò a Sagunt, la idea de les vestals podria vincular-se a les guardianes simbòliques de la ciutat i de les seues tradicions, a més de les garants de la seua emparança.

Pel que fa als esdeveniments històrics, no podem oblidar-nos de la relació entre la destrucció de Sagunt per Anníbal Barca (el 218 a C.) i el foc. Aquest fet està considerat el detonant de la Segona Guerra Púnica, 218-201 a C., entre romans i cartaginesos.

Recordem que el 226 a C., la República de Roma i l'estat púnic van signar el *Tractat de l'Ebre*, mitjançant el qual el riu Ebre havia de servir com a frontera entre ambdues potències.

Alguns historiadors romans com ara Titus Livi o Polibi, parlen de Sagunt com una de les ciutats més pròsperes i importants de les situades al sud de l'Ebre.

Roma veient que Cartago estava expandint-se ràpidament pel sud de la Península Ibèrica tal com relata Titus Livi, que en l'època d'Anníbal tot el territori al sud de l'Ebre, estava sota el poder cartaginès, va establir una aliança amb Arse per protegir-la. Anníbal ho va interpretar com un trencament del tractat i va iniciar el setge a Sagunt, tot i que els historiadors avui encara no es posen d'acord sobre l'autèntic motiu que provocà l'inici de la Segona Guerra Púnica.

Anníbal va sotmetre la nostra ciutat, aliada de Roma, en un setge que va durar 8 mesos (entre el 219-218 a C.) i acabà amb la ciutat destruïda per uns incendis devastadors.

Els saguntins, en un acte d'heroisme i resistència, van optar per cremar-se vius amb els seus béns abans de rendir-se completament als cartaginesos. Aquest episodi va quedar gravat en la història com un exemple de sacrifici i lleialtat. La seua immolació es pot interpretar com una *devotio ibèrica*, típica en les poblacions iberes de la Península Ibèrica, però també dels gals, els celtes i els germànics. Consistia en un sacrifici total al servei d'una causa major especialment en contextos bèl·lics, com el que van fer els habitants de Numància, que es van suïcidar abans de rendir-se a Roma, o els habitants d'Arse, aliats de Roma, enfront d'un enemic comú, els cartaginesos. Aquest fet encara enforteix més la relació simbòlica de Sagunt amb el foc.

És possible que, en èpoques posteriors, es mantingues- sin commemoracions rituals o simbòliques en honor a aquests esdeveniments històrics, vinculant el foc com a element de memòria col·lectiva.

La resistència de Sagunt davant els cartaginesos pot comparar-se amb el deure indestructible de les vestals de protegir el foc sagrat.

El sacrifici dels habitants de Sagunt ressona amb la idea del foc com a símbol de la voluntat col·lectiva i la connexió amb una cosa transcendental.

En resum, Sagunt i el foc estaven relacionats en l'època romana a través del simbolisme religiós, els esdeveniments històrics tràgics, i les pràctiques quotidianes i industrials. Aquesta relació continua sent rellevant per a la identitat històrica de la ciutat.

Bibliografia

- ARANEGUI, C. Sagunto y Roma, Biblioteca Virtual Cervantes, 2004.
- GRIMAL, P. Diccionario de la mitología griega y romana, Barcelona, Labor, 1994 (1ªed. 1951).
- GUALLARTE, M. Vestals entre la llum i la foscor, Ciència i societat, DIVULCAT, 12-04-2023.
- IRIARTE, A. 1999. «Los misterios de Ceres y las Vírgenes Vestales». Dossiers feministes, núm. 2, p. 51-62.
- POLIBI, Històries, IX, X, XI.
- LIVI, T. Ab urbe condita, XXI, XXII, XXIV i XXV.

Foc

AC Falla Penya el Mocador
2025

Sagunt i foc

Camp de Morvedre
Sagunt, Foc i Roma

Maria Pilar Ferriol Bruixola

255

Epíleg

Jose Francisco Carsí Navarro

Dissenyador gràfic
i estudiós de les festes del foc.

En 2022 va editar el llibre *FOC, diseñar el fuego*, en el marc de la València World Design Capital 2022, catalogant les més importants festivitats al voltant del foc a la Comunitat Valenciana. En 2024, la publicació va servir com base per a l'exposició *FOC, Festividades del fuego a la Comunidad Valenciana*, que complementà el treball editorial amb una mostra expositiva de material gràfic i físic de set festivitats ígnies de la nostra regió

Festes i foc, una força bipolar

Des de temps immemorials, s'ha associat el foc amb la purificació i la regeneració. Les flames, capaces de consumir allò vell i impur, simbolitzaven el renaixement i la renovació. Nombroses cultures van dur a terme rituals al voltant del foc per a netejar espais, objectes i persones d'influències negatives. Les fogueres, presents en diverses festivitats, marcaven el pas del temps i asseguraven la continuïtat de la vida. Aquesta connexió es fa especialment evident en l'agricultura, on el foc s'utilitzava per a preparar la terra i es creia que influïa en la fertilitat.

No obstant això, el foc també ha sigut associat amb la destrucció i el caos. Les flames incontrolades poden arrasar i causar grans pèrdues humanes. Aquesta faceta negativa ha donat lloc a representacions simbòliques de l'infern i s'ha utilitzat com a metàfora de passions destructives.

La relació entre el foc i els cicles naturals és evident en nombroses tradicions. Els solsticis i equinoccis, moments clau en el cicle solar anual, se celebraven amb grans fogueres. Aquestes celebracions, que combinaven elements pagans i cristians, tenien com a objectiu marcar el pas del temps i assegurar la continuïtat de la vida.

Durant el solstici d'estiu, quan el Sol aconsegueix la seua màxima altura en el cel, les fogueres simbolitzaven la culminació de la seua força vital i la necessitat de preservar-la. És el dia amb major nombre d'hores solars, i, al mateix temps, és el dia del seu declivi. Per contra, en el solstici d'hivern, quan les hores de llum són mínimes, les fogueres representaven una esperança de renovació i una crida perquè el Sol recuperara la seua força.

En els equinoccis, eixos moments precisos en què la Terra rep exactament les mateixes hores de llum que de fosc (el 21 de març i el 23 de setembre), les fogueres servien per a celebrar el delicat equilibri entre les forces oposades de la llum i la fosc. Aquests rituals marcaven el començament de noves estacions i simbolitzaven la renovació constant de la naturalesa. Són la ròtula entre l'ocàs i l'alba, entre l'alba i l'ocàs.

Aquesta profunda connexió entre el foc i els cicles solars es manifesta en diverses tradicions culturals. En la conca mediterrània i el centre d'Europa, per exemple, les fogueres de Sant Joan, celebrades en el solstici d'estiu, tenien com a objectiu principal assegurar la continuïtat del Sol i garantir així la fertilitat de la terra i la prosperitat de les comunitats. De manera similar, les celebracions nadalenques, associades al solstici d'hivern, incloïen rituals amb foc per a simbolitzar el renaixement del Sol i l'esperança de nous començaments.

L'elecció del foc com a element central en aquestes celebracions no és casual. El foc, amb la seua capacitat d'il·luminar i calfar, s'associava directament amb el Sol, considerat la font de tota vida. A més, l'acte d'encendre una foguera implicava una transformació: la matèria orgànica es transforma en llum i calor, simbolitzant així els cicles de la naturalesa i la renovació constant.

En conclusió, el foc, com a element dual, ha exercit un paper fonamental en la construcció de les identitats culturals. La seua capacitat per a crear i destruir, per a purificar i consumir, l'ha convertit en un símbol poderós i complex. Una força bipolar.

